

Lofotfiskernes etterlatte

En sosialøkonomisk studie av drukningsdøden og dens konsekvenser i
Nordlands amt fra siste halvdel av 1800-tallet

Skrevet av

Stian Myrabø Løkeberg

Masteroppgave i historie
ved Universitetet i Oslo
Institutt for arkeologi, konservering og historie
Våren 2023

Nikolai Ulfsten, *En strandvasker*, 1884.

Gjengitt med tillatelse fra Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design.

Forord

Takk til Arkiv i Nordland som har fremskaffet det mest nødvendigste arkivmaterialet for denne oppgaven. Jeg takker også hjerteligst for deres stipend på kr. 10 000 for å fremme historien til Lofotfiskernes etterlatte. Statsarkivet i Trondheim har òg bidratt ved å tilby skanning av flere tiltrengte arkivbokser på forespørsel. Dette kom svært godt med. Gode råd har jeg også fått fra min veileder Einar Lie, professor i økonomisk historie ved UiO.

Horten, 13. februar 2023.

Stian Myrabø Løkeberg

Sammendrag

Våren 2021 fullførte jeg bachelorgraden i historie ved Universitetet i Sørøst-Norge med den avsluttende oppgaven «Stormens brutaliteter». Avhandlingen tok for seg etterspillet av Lofotstormen i 1893, der det på én og samme dag gikk tapt 123 menneskeliv på havet. Et stort antall enker og barn ble sittende igjen helt eller delvis forsorgsløse, noe som resulterte i et massivt trengselsbehov. I mangel på fungerende støtteapparater, ble nøden avverget av et stort og omfattende privat initiativ med pengeinnsamlinger landet over. Dette sto i sterk kontrast til de tragediene som tidligere hadde utspilt seg på Lofothavet, der man i større grad var overlatt til seg selv.

Årsakene til dette forsøkes å utbroderes i herværende masteroppgave, som er en videreutvikling av det arbeidet jeg påbegynte ved USN. I tillegg til å rette fokuset på de ulike økonomiske sikkerhetsnettene som var tilstede og senere opptrådte som følger av Lofotstormen i 1893, blir søkelyset nå i større grad rettet mot den private offerviljen som tok form og utviklet seg over tid ved liknende stormulykker. Hovedvekten av oppgaven er knyttet til de mest kjente stormulykkene som rammet Lofoten fra siste halvdel av 1800-tallet, med fokus på menneskelige tap. Omfanget av disse hendelsene kan sees å ha vært noenlunde like. Allikevel er det allmennhetens oppfattelse og reaksjoner på de enkelte sakene som blir av spesiell betydning for oppgaven.

I den forbindelse har utviklingen av kommunikasjonsmetodene og mediernes fremvekst spilt en helt sentral rolle. Viljen til å yte hjelp i nødens hete synes å ha en helt klar sammenheng med nyhetsdekningen. Slik ser man også i dagens samfunn, når krig og naturkatastrofer preger nyhetsbildet i inn- og utland. Ettersom denne publisiteten var fraværende til langt utpå 1800-tallet, har mange stormulykker i Lofoten kun vært ansett som lokale og regionale tragedier. Det er først med introduksjonen av massemediene at den kollektive bevisstheten ble vekket, og forestillingen om nasjonale tragedier oppsto. Et av oppgavens viktigste anliggende er derfor å ta for seg den konkrete nyhetsgangen ved de enkelte stormulykkene for å se hvordan situasjonene ble omtalt og håndtert oppgjennom årene.

Innholdsfortegnelse

Forord.....	1
Sammendrag.....	2
Introduksjon av tema, forskningsstatus og kildegrunnlag	5
KAPITTEL 1	
Langt mot nord.....	9
1.1 De som dro – og de som ble igjen.....	9
1.2 Lofotstormen 11. februar 1849	12
1.3 Hva nyhetene forteller	19
1.4 Lofotstormen 31. mars 1868.....	24
1.5 Medienes fremvekst.....	30
KAPITTEL 2	
Innsamlingsaksjonene tar form.....	33
2.1 Orkanene i Troms og Finnmark vinteren 1882	33
2.2 Lofotstormen 25. januar 1893.....	44
KAPITTEL 3	
Det norske forsikringsvesenet	54
3.1 Lofotfiskernes selvhjelpskasse	55
3.2 Gjensidig forsikringsforening for fiskere (senere «Tryg»).....	61
3.3 Den dalende interessen	63
3.4 Nye hjelpefond ser dagens lys	65
3.5 Lov om ulykkesforsikring for fiskere (av 8. august 1908).....	69
3.6 Egen innsamlingsaksjon til enken med fem barn	71
KAPITTEL 4	
En felles nåtid.....	78
Litteraturliste	80

Figurer

Figur 1 – Vegværingers delaktighet på Lofotfisket 1860-1900	10
Figur 2 – Vegas befolkning 1. desember 1910. Personers fødselsmåned	11
Figur 3 – Drukningssstatistikk for Tromsø stift 1846-1900	15
Figur 4 – Drukningssstatistikk for hele kongeriket Norge 1846-1900	15
Figur 5 – Registrerte ulykkestilfeller (inkl. forlis) i oppsynsdistriktet 1860-1900.....	26
Figur 6 – Ekspederte telegrammer ved norske telegrafstasjoner 1855-1900	31
Figur 7 – Innenlands postdistribusjon av aviser og tidsskrifter 1876-1900.....	32

Tabeller

Tabell 1 – Drukningssrelaterte dødsfall i forbindelse med Lofotfisket i begynnelsen av februar 1849..	17
Tabell 2 – Registrerte dødsfall ved Lofotstormen 25. januar 1893	47
Tabell 3 – De omkomnes sosialøkonomiske stand og sivilstatus.....	53

Illustrasjoner

Postrutens nyhetsspredning ved Lofotstormen i 1849	23
Utsnitt av et telegrafkart over Norge for 1871 (Kartverket, Spesielle kart 5-2).....	28

Introduksjon av tema, forskningsstatus og kildegrunnlag

Det har lenge vært en kjensgjerning at havet er arenaen for norgeshistoriens farligste yrke. Avskrekkende nok er det at sosiologen Eilert Sundt gjennom innsamlet drukningsstatistikk fra 1850-årene konkluderte med at i Tromsø stift (nåværende Nordland, Troms og Finnmark) kunne hele én av fire mannfolk over ti års alderen forvente å «*finde sin Død i Bølgerne*».¹ Med dette som utgangspunkt, skulle man kanskje tro at et større fokus ble rettet mot fiskerstanden og deres etterlatte – særlig i nord, der de rike fiskeforekomstene rundt Lofoten og Vesterålen i århundrer har fungert som en magnet for kystbefolkningen i Nord-Norge. Hvert år har disse trukket til seg i gjennomsnitt mellom 20 000 og 30 000 fiskere i løpet av 1800-tallets siste halvdel.² Årlige forlis hørte til normalen, men den høye konsentrasjonen av fiskere gjorde seg spesielt utsatt når de virkelige store stormulykkene med tider dukket opp. På én og samme dag kunne det omkomme flere Lofotfiskere på havet enn det vanligvis ville gjort i løpet av et normalår. I den aktuelle perioden som oppgaven omfatter, er det tre skrekkeksempler å ta av, nemlig uværsdagene som inntraff 11. februar 1849, 31. mars 1868 og 25. januar 1893. Oppgavens hensikt er å redegjøre for hvordan slike stormulykker ble tatt hånd om, og sette fokus på hvilke endringer som bidro til at nødssituasjonen blant de berørte familiene stadig fikk større oppmerksomhet utover på 1800-tallet. Selv om avgrensningen i utgangspunktet gjelder håndteringen av *Lofotfiskernes* etterlatte, må også noen stormulykker utenfor dette distriktet nevnes, da også disse hadde en stor påvirkning for den generelle utviklingen innen støtteapparatenes fremvekst. På den måten gis en mer helhetlig fremstilling av situasjonens utvikling over tid, både innen nyhetsformidling og håndtering.

I den forbindelse, må særlig orkanene som rammet Troms og Finnmark vinteren 1882 trekkes frem som et viktig skille mellom en gammel og ny form for ulykkeshåndtering. Aldri før hadde en så stor oppmerksomhet blitt rettet mot stormulykkene i nord, og resultatet av de private innsamlingsaksjonene overgikk all forventning. Det var åpenbart at nyheten om tragedien engasjerte mange, og etter hvert som også senere stormulykker fikk stadig større plass i avisspaltene, økte også givergleden markant. Forholdet mellom hendelsens omfang og dens presentasjon blir dermed et sentralt tema, som tydelig viser betydningen av medienes tilstedeværelse ved slike omfattende nødssituasjoner.

¹ Sundt, «Paa Havet», s. 353.

² SSB, «Lofotfiskere. Fiskere, oppfisket kvantum og fangst pr. fisker. 1856-2000».

Hverken Lofotfisket, eller den teknologiske utviklingen i Norge med hensyn til kommunikasjon er et lite utprøvd tema. Kombinasjonen av disse er derimot noe mindre omtalt, men allikevel grundig gjennomgått av historiker Narve Fulsås på tidlig 2000-tallet både i bok- og artikkelform.³ Ved å ta for seg de mest kjente stormulykkene i norsk fiskerihistorie, viser Fulsås hvordan nyhetsdekningen gradvis endret seg over tid. Dette var en vesentlig forutsetning for istandsettelsen av de ulike hjelpeaksjonene som denne oppgaven i større grad vil redegjøre for. Begrepet «en felles nåtid» trekkes frem som den vesentligste faktoren for innsamlingsaksjonenes suksess. Med dette menes en lik oppfattelse av både tid og sted hos giver og mottaker. I likhet med Benedict Andersons studie om forestilte fellesskap, gis dette som et premiss for å tenke nasjon. Tross store geografiske avstander, trengte ikke nøden å bli oppfattet som noe som *hadde skjedd – langt borte*. Effektive kommunikasjonssystemer muliggjorde det å leve side om side med sine landsmenn i sanntid, og deres tragedier var nå en pågående hendelse der medmennesker rundt om i landet faktisk kunne yte umiddelbar hjelp.

Flere av stormulykkene og deres avhjelpningsmetoder har naturlignok fått sin historie fortalt i ulike historierelaterte skrifter oppgjennom årene, men det er allikevel en gjenganger at hverken den avhjelpende tiltakslysten eller dens utfall ble sett i sammenheng med de øvrige stormulykkene som inntraff. I det hele tatt er det å finne slik helhetlig og omfattende forskningslitteratur en mangelvare. Når hjelpen senere kom i mer organiserte former gjennom forsikringsinnretninger, er saken en litt annen. Utvalget her er heller ikke overveldende, men nevnes kan blant annet Johan Hjorts bok «Om Ulykkesforsikring for norske Fiskere» fra 1907 og «Forsikringsvesenets historie i Norge 1814-1914» skrevet av Karl Færden i 1967. Sistnevnte er imidlertid et stort og overordnet verk som knapt berører fiskerforsikringen. For det meste må man søke opplysninger om de enkelte støtteordningene i de bevarte samtidskildene. Et slik arbeid ble også gjort i forbindelse med bacheloroppgaven i 2021, med særlig fokus på arkivet til «Hjelpefondet for forulykkede nordlandske Fiskeres Efterladte» og de private forsikringsinnretningene som oppsto fra 1880-årene. Materialet herfra presenteres i kapittel 2.2 – 3.3, og avhandlingen som sådan danner mye av grunnlaget for den nå langt mer utvidede studien av drukningsdødens økonomiske støtteordninger, der funnene blir satt i en større sammenheng.

³ Fulsås, «Kva er gale med det historiske kjeldeomgrepet?»; Fulsås, *Havet, døden og vêret* (Oslo: Det Norske Samlaget, 2003).

Ettersom forskningslitteraturen har vært noe sparsom, har primær- og samtidskildene i all hovedsak utgjort hele oppgaven. Da også nyhetsgangen ved de enkelte ulykkene står helt sentralt i forskningstematikken, har Nasjonalbibliotekets svært omfattende avissamling vært til stor hjelp. De aller fleste årgangene i samlingen som dekker den aktuelle perioden er allerede digitalt tilgjengelig, noe som letter arbeidet betraktelig. Andre utgaver har delvis blitt fremhentet på forespørsel, delvis uthentet fra andre avissamlinger. Ettersom de enkelte lokalavisene i større grad fungerte som riksaviser på midten av 1800-tallet, ble de mest allmenninteressante nyhetene ofte overført fra den ene avisen til den neste, og gjengitt i den faste spalten «Indenlandske Efterretninger». Innholdet var derfor flere steder nokså likt, så ved å studere nyhetssakene, får man ikke bare en helhetlig oversikt over hvordan ulykkene ble omtalt, men dateringen mellom de ulike utgavene viser også hvordan nyheten spredde seg fra ett sted til et annet. Dermed fungerer avislitteraturen ypperlig som kilde, både som en informativ artikkel, og til forståelse av datidens faktiske kommunikasjoner.

En rekke opplysninger er også hentet fra de årlige Lofotberetningene som ble forfattet av oppsynsjefen ved Lofotfisket. Disse daterer seg tilbake til 1859 da loven om Lofotoppsynet trådte i kraft. Beretningene inneholder statistiske data over fiskets gang, og med årene ble disse nokså omfattende. I denne oppgaven er det særlig oppsynets bemerkninger om storm og forlis som blir trukket frem i tillegg til drukningsstatistikk og opplysninger om den tilstedeværende fiskerallmue. Som en oppsummerende lektyre ble disse små heftene gjort tilgjengelige for fiskerne ved neste års fiske, i tillegg til at flesteparten fra starten av ble trykket opp som bilag til Departements-Tidende, som inneholdt allslags nyheter fra statsadministrasjonen.

Fra 1868 kan man også finne utdrag av disse i «Beretninger om Norges Fiskerier» i Norges offisielle statistikk, som var en egen publikasjon om fiskeristatistikken, i motsetning til den mer generelle statistikken som forelå i amtmannens femårsberetninger om landsdelens økonomiske utvikling. Disse ble utgitt av Departementet for det indre, men fra 1876 var det Statistisk sentralbyrå som sto for utgivelsen, idet Tabellkontroret dette året ble utskilt fra Indredepartementet som et eget organ. Publikasjonene ble heretter hetende «Statistik over Norges Fiskerier», deretter «Tabeller vedkommende Norges Fiskerier» fra 1879. I tillegg til SSBs utgivelser, publiserte Indredepartementet fra 1894 Lofotberetningene i serien «Aarsberetning vedkommende Norges Fiskerier». Fra 1900 ble ansvaret overtatt av Norges fiskeribestyrelse og fra 1906 av fiskeridirektøren, men publikasjonen fortsatte imidlertid

under samme navn og virke. Alle beretningene fra Lofotfisket er for øvrig å finne samlet hos Fiskeridirektoratet.

Andre statistiske opplysninger fra Norges offisielle statistikk som er benyttet i oppgaven gjelder særlig drukningsstatistikken i serien «Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse» og Marine- og postdepartementets avis- og telegrafstatistikk (senere underlagt Indredepartementet, dernest Departementet for de offentlige arbeider). Disse dataene er å gjenfinne i figur 3, 4, 6 og 7. En nøyere gjennomgang av kirkebøker og andre skriftlige samtidsdokumenter har også blitt foretatt for egne statistiske undersøkelser. Dette gjelder særlig det nevnte kildematerialet fra hjelpefondet etter Lofotstormen i 1893 som oppbevares på Arkiv i Nordland.

Fra Statsarkivet i Trondheim er enkelte pakkesaker fra arkivet til oppsynssjefen ved Lofotfisket gjennomgått, med fokus på korrespondanse innen oppsynet og arkivalier for Lofotfiskernes selvhjelpskasse, den første organiserte forsikringsinnretningen for Lofotfiskere alene. En rekke fagartikler i Norsk Fiskeritidende, primært fra 1880-årene, er også mye benyttet i den anledning, der spørsmålet om ulykkesforsikringer for fiskere stadig var under debatt. For senere opprettede hjelpe- og forsikringsinstanser er dessuten en rekke aktuelle saker omtalt i amts- og stortingsforhandlingene.

KAPITTEL 1

Langt mot nord

«Når nøden er størst, er hjelpen nærmest» lyder et gammelt ordtak. For den vesentligste del av denne oppgaven, er tilfellet motsatt. Da hjelpen først kom, kom den ofte langveis fra, både fra andre distrikter, landsdeler – ja, til og med andre land. Men slik var det ikke alltid. Man skal ikke bevege seg langt inn på 1800-tallet før de fleste innbyggerne i landet levde i en langt mer isolert og lukket tilværelse uten større relasjoner til sine øvrige landsmenn.

Kommunikasjonsforbindelsene var svært begrenset, og avstandene store. Hjelpen *måtte* derfor være nærmest om den i det hele tatt skulle dukke opp. Dette synliggjøres særlig ved Lofotstormene i 1849 og 1868, der skadeomfanget fikk minimal oppmerksomhet utenfor de berørte distriktene i sin samtid. Tross de etterlattes nød og store økonomiske vanskeligheter, nådde nyheten nordpå de færrestes ører.

1.1 De som dro – og de som ble igjen

For å bedre forstå hvem de berørte familiene var, må man ha klart for seg at Lofotfiskerne sjeldent livnærte seg av havet alene. Som oftest var det snakk om *fiskerbønder*, altså personer som drev en kombinasjonsdrift bestående av både fiske og jordbruk. I hovedsak var dette en balansegang mellom selvberging av naturalia fra gården og inntektsbringende kapital gjennom salg av fiskeriprodukter fra havet.⁴ Gårdsbrukene var gjennomgående små og de færreste familier kunne leve kun utfra det gården produserte. Flersysleri var dermed viktig. Nærheten til havet ga befolkningen en gylden mulighet til å høste av havets ressurser, og foruten hjemmefiske var denne sjøvante delen av næringen som oftest sesongbasert, noe som fint lot seg kombinere med gårdsdrifta.

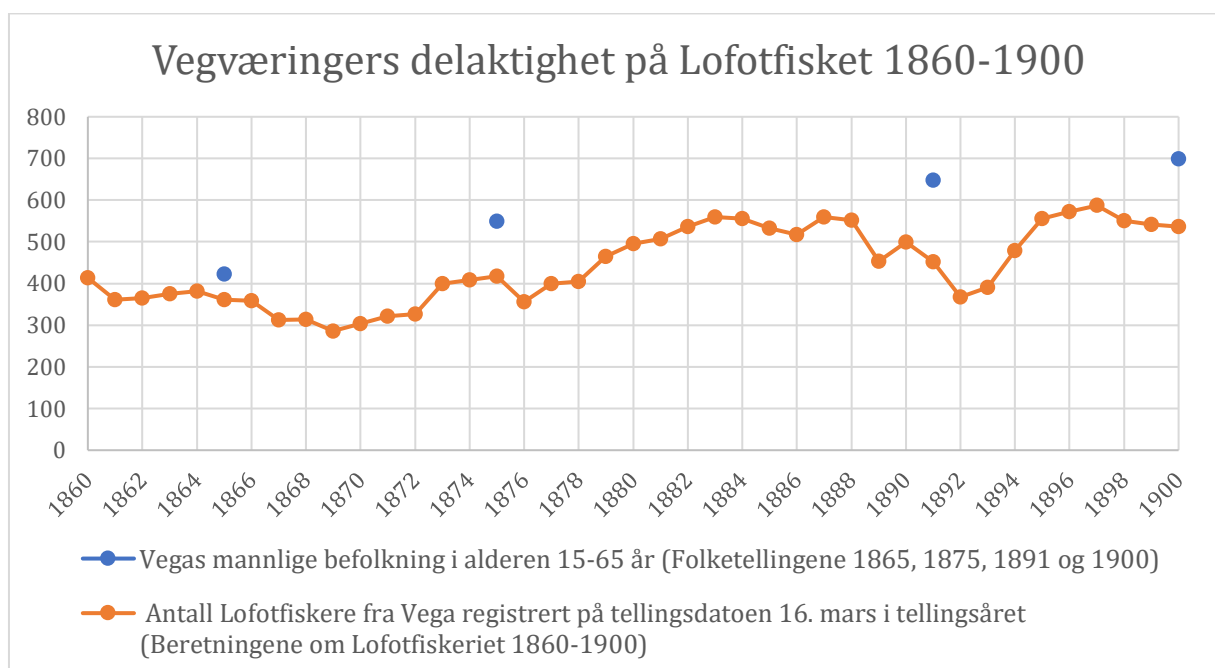
Jordbruket var på sitt mest hektiske under vår- og slåttonna, da familien i fellesskap deltok i arbeidet, men på vinteren var arbeidsoppgavene langt færre, noe som egnet seg ypperlig for at mannfolka kunne reise av gårde til Lofoten i jakten på gyteklar skrei. Fra slutten av januar til midten av april var så godt som alle yrkesaktive menn langs Nordlands kyst delaktige i Lofotfisket.⁵ Som et eksempel, kan man trekke frem øykommunen Vega på Helgeland som et typisk fiskerbondesamfunn. Figuren på neste side viser delaktighetsstatistikken for de mannlige yrkesaktive i befolkningen mot slutten av 1800-tallet.

⁴ Bratrein, «Nordnorsk kystkultur i nyere tid», s. 22.

⁵ Løseth, «Fiskerbonden og eksportfiskeria», Norgeshistorie, 28. mars 2019.

<https://www.norgeshistorie.no/bygging-av-stat-og-nasjon/1435-Fiskerbonden-og-eksportfiskeria.html>

Figur 1

Opplysningene er hentet fra oppsynssjefens beretninger om Lofotfiskeriet, der det årlig fra og med 1860 ble ført delaktighetsstatistikk, fordelt på de enkelte prestegjeld fiskerne var hjemmehørende. På den måten kan man se at på den fastsatte tellingsdatoen 16. mars var det i første halvdel av 1860-årene i underkant av 400 fiskere fra Vega som deltok. Når man da sammenligner disse opplysningene opp mot folketallet, med en avgrensing i form av kjønn og alder, ser man at delaktigheten var på hele 85 prosent i 1865. I dette tilfellet omfattes alle mannfolk mellom 15 og 65 år.

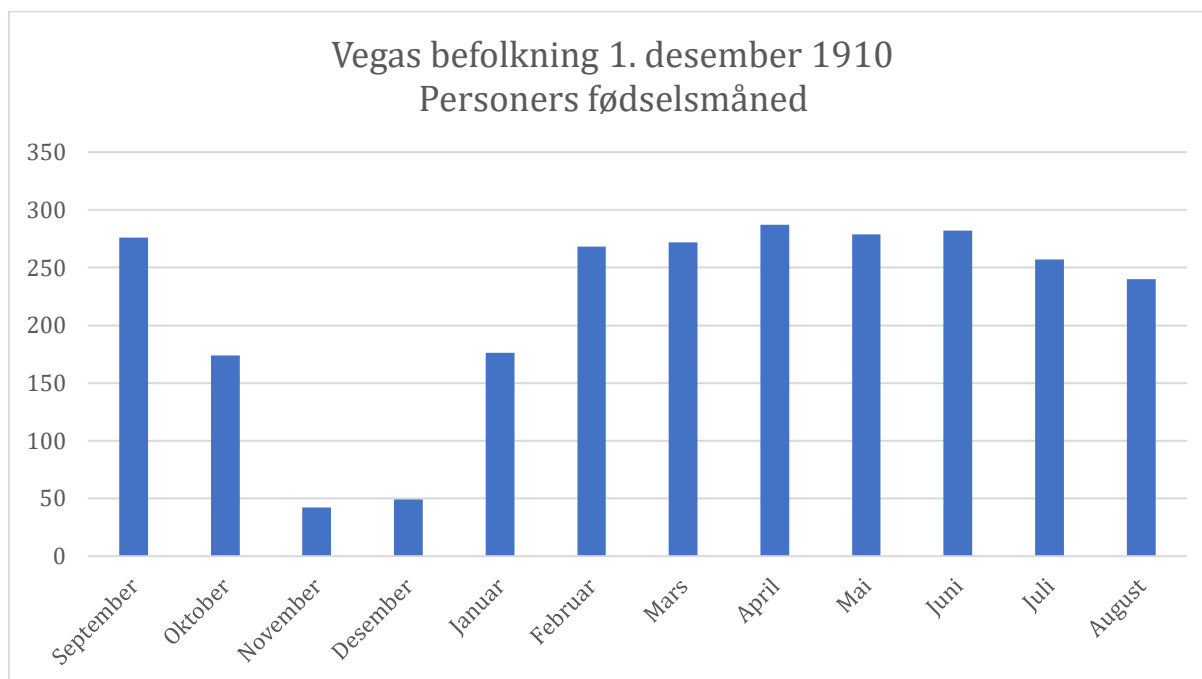
Selv med få sammenligningspunkter, kan man i alle fall som et gjennomsnitt konkludere med at $\frac{3}{4}$ av den mannlige yrkesaktive befolkningen på Vega deltok i Lofotfisket på siste halvdel av 1800-tallet. Dette ligger litt over fylkesgjennomsnittet, om vi bruker tall fra Arnljot Løseths artikkel «Fiskerbonden og eksportfiskeria».⁶

Denne tidvise uttappingen av mannfolk kan også gjenfinnes i andre kilder, slik som statistiske data over barnefødsler. Ved å ta utgangspunkt i folketellingen 1910, som er den første riksdekkende tellingen som konsekvent benytter fødselsdato på alle innbyggere, ser man følgende tall for Vega: November- og desember-fødsleene utgjorde bare $\frac{1}{6}$ av det gjennomsnittlige antallet fødsler i vår- og sommer-månedene. Dette tyder på at mennene som reiste på vinterfisket i all hovedsak var småbarnsfedre.

⁶ Løseth, «Fiskerbonden og eksportfiskeria», Norgeshistorie, 28. mars 2019.

<https://www.norgeshistorie.no/bygging-av-stat-og-nasjon/1435-Fiskerbonden-og-eksportfiskeria.html>

Figur 2

Dette forteller oss to ting; for det første var prosentandelen av befolkningen med tilknytning til havet så stor at drukningsdøden ikke var et ukjent fenomen, og for det andre var mange av de berørte småbarnsfamilier. Med andre ord vil det si at et stort antall av de omkomne fiskerne var familieforsørgere, noe som medførte at trange økonomiske kår ble en fellesnevner for de fleste når ulykken først var ute.

Selv om tapet av en forsørger riktignok var et tilbakeslag i de fleste samfunnslag, må man huske at det for fiskerstanden var en konstant overhengende fare, ettersom næringsveien til stadighet var rammet av uforutsette ulykkestilfeller. Uværet var fiskerens verste fiende, og så sent som i 1800-tallets siste halvdel, var heller ikke den teknologiske utviklingen kommet dithen at forlisene for det meste kunne ha blitt avverget. Værvarslingen var både knapp og upålitelig, og det skulle ennå gå noen år før forbrenningsmotoren utkonkurrerte de åpne nordlandsbåtene, utstyrt med årer og råsegl. I det hele tatt var det få hjelpemidler å ta i bruk for å verne om fiskeren.

1.2 Lofotstormen 11. februar 1849

Den første virkelig store stormulykken som har rammet Lofothavet i moderne tid, og som det finnes flere faste holdepunkter for, er Lofotstormen i 1849. Både ulykkens omfang og datering har riktignok vært oppe til diskusjon flere ganger, hvorav en av de bedre artiklene er inntatt i Historisk Tidsskrifts andre utgave for 2001, og forfattet av Narve Fulsås.⁷ Denne er for øvrig å finne i en noe omformet utgave i hans senere bok «Havet, døden og vêret» fra 2003, som sterkt kan anbefales for interessenter av den nordnorske kysthistorien.

Bakgrunnen for de mange feilaktige påstandene som har dukket opp oppigjennom årene, skyldes i all hovedsak uvisshet, feiltolkning og ukritisk gjengivelse av andres opplysninger. Det finnes i grunn få kilder som kan redegjøre for hvor store skader ulykken virkelig forårsaket, og beretningene som forsøker å male et bilde av situasjonen gjennom tapstall, mangler som oftest empirisk grunnlag. Når det i tillegg har oppstått dateringsproblemer, kan det rimeligvis utarte seg misforståelser om hvorvidt det er snakk om én eller flere hendelser. Den vanligste feilen er at stormen har blitt tilskrevet året 1848 i en rekke sammenhenger.⁸ Datoen har også variert noe i de forskjellige omtalene av stormen, men de fleste enes i alle fall om 11. februar som den rette.

Fulsås benytter seg av avislitteratur for å sted- og tidfeste stormulykken, men uten at dette synliggjør omfanget. Tvert imot inneholder nyhets sakene snarere en neglisjering av forlis og dårlig vær ved et ellers så godt fiske, tross de omkomnes antall var rimelig stort.⁹ Det er først i de senere årene at trykte kilder, i form av opplysningslitteratur, skal ha det til at stormen krevde så store tap av menneskeliv, at den var uten sidestykke i norsk fiskerihistorie. Dette kan være verdt å merke seg når man skal studere sammenhengen mellom nyhetsformidlingen før og nå. Disse beretningene har imidlertid vært med på å skape et svært uriktig bilde av situasjonen, med notoriske overdrivelser som har forplantet seg videre i historiefortellingen. Men da de allikevel er av vesentlig betydning for allmennhetens *oppfattelse* av stormen, er de høyst aktuelle og det er på den måten uunngåelig å ikke nevne dem.

Tekstene det er snakk om, daterer seg til begynnelsen av 1860-tallet. Først ut var lesebokforfatter P. A. Jensen som i 1863 utga en lesebok for barn, med et avsnitt

⁷ Fulsås, «Kva er gale med det historiske kjeldeomgrepet?», s. 231-246.

⁸ Alm, *Dette er norsk kysten* (Oslo: Arne Gimnes Forlag, 1944), s. 101; Bjørnstad, *Av lofotfiskerens saga* (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1970), s. 24; Coldevin, «Trek av Lofotfiskets Historie», s. 53; Grande, *Modernisering og risiko*, s. 250; Østen, *Hva dagene vet* (Oslo: Ernst G. Mortensens forlag, 1988), s. 70 m.fl.

⁹ Fulsås, «Kva er gale med det historiske kjeldeomgrepet?», s. 237.

omhandlende ulykkesdagen i Lofoten i 1849. For det første, skriver Jensen at ulykken tok til den 19. februar dette året, som må være en feilskrift, idet en større samling av kilder, inkludert kirkebøker og nyhetsmeldinger, viser at 11. februar er rett dato. For det andre forteller han at det denne dagen «gik 500 Baade med Mandskaber under i Lofoten».¹⁰ Med en besetning på fire eller seks mann skulle dette tilsi 2000-3000 omkomne.

To år senere publiserte juristen Hans Schulze sine reiseskildringer «Fra Lofoten og Solør», etter å ha fungert en periode som konstituert sorenskriver i Lofoten. Der hadde han hørt Lofotfiskernes egne opplevelser av stormulykken, noe han forsøkte å gjengi etter beste evne. Det var imidlertid gått 16 år fra hendelsen fant sted til denne reiseskildringen ble nedskrevet, og da man har med andrehåndsopplysninger å gjøre, er det heller ikke ukjent at feil og unøyaktigheter oppstår. Årstallet ble i alle fall til 1848, og ettersom mange forfattere henviser til Schulze når de omtaler stormulykken, har det oppstått en langvarig rekke av følgefeil. Hans beretning ble først inntatt i «Norsk Læsebog for Mellemlklasserne» utgitt av Augusta Hagerup og Hartvig Lassen samme år.¹¹ Deretter ble den også gjengitt i en rekke andre lesebøker for benyttelse i undervisningsøyemed, blant annet i H. Grønsdals «Læsebog for Almue- og Borgerskoler» i 1874¹², A. E. Eriksen og P. A. Paulsens «Norsk Læsebog» i 1878¹³ og Jakob Løkke og Chr. Schives «Læsebog i Modersmaalet for Middelskolen» i 1879¹⁴ for å nevne noen. Siden har det bare ballet på seg. Nå er det ikke akkurat et feilaktig årstall som er mest problematisk ved Schulzes beretning, men heller hans estimerte dødstall som siden har blitt stående som det ruvende tallet for antall omkomne ved nærmest de fleste senere omtaler av stormen.

I reiseskildringen til Schulze heter det at «I 1848 den 11te Februar, saavidt jeg mindes, indtraf en saadan Ulykkesdag, og selv de djærveste Fiskere blegne, naar de omtale denne Dag. Hvormange Folk der gik under, er ikke godt at vide, da Værene staa i liden Forbindelse med hverandre; men man dømte paa, at en 500 Mand omkom».¹⁵ Tallet 500 går altså igjen hos både Jensen og Schulze, selv om det hos sistnevnte ikke var snakk om 500 *båtmannskaper*, men 500 *mann*. Dette er langt mer sannsynlig, men allikevel en kvalifisert gjetning som også her fullstendig mangler empirisk grunnlag. Fulsås kommer i den sammenhengen med en

¹⁰ Jensen, *Læsebog for Folkeskolen og Folkehjemmet* (Kristiania: J. W. Cappelens Forlag, 1863), s. 70.

¹¹ Hagerup & Lassen, *Norsk Læsebog for Mellemlklasserne* (Christiania: J. W. Cappelens Forlag, 1865), s. 414.

¹² Grønsdal, *Læsebog for Almue- og Borgerskoler* (Bergen: F. Beyer, 1874), s. 104.

¹³ Eriksen & Paulsen, *Norsk Læsebog* (Kristiania: W. C. Fabritius, 1878), s. 379.

¹⁴ Løkke & Schive, *Læsebog i Modersmaalet for Middelskolen* (Christiania: J. W. Cappelens Forlag, 1879), s. 386.

¹⁵ Schulze, *Fra Lofoten og Solør* (Christiania: J. W. Cappelens Forlag, 1865), s. 13.

interessant kobling til et 200 år eldre dikt, skrevet av Petter Dass.¹⁶ I Nordlands Trompet fortelles det nemlig om en storm hvor «*henved fem hundrede Kroppe*» omkom på havet.¹⁷ Han antyder at dette antallet må ha satt seg i nordlendingenes sinn. Stormen i 1849 var noe langt større enn hva fiskerne tidligere hadde opplevd, og den kunne da ikke være noe mindre enn den man allerede hadde hørt om gjennom Petter Dass. Hvorom dette faktisk er tilfellet, er ikke godt å vite, men uansett en interessant tese som kan være en medvirkende årsak til hvordan myten om det store dødstallet oppsto.

Dessverre er det også slik at de svært overdrevne opplysningene om antall omkomne raskt spredde seg fra én munn til den neste – og for å vise hvor skrekkelig denne katastrofen var, var det naturlignok de høyeste tapstallene som ble trukket frem. Det var allikevel omtrentlige tall man opererte med. Ingen myndighet eller privatperson kunne fastslå med sikkerhet hvor mange liv som gikk tapt i stormen. Det var nærmest en umulig oppgave. Årsaken til dette, var at man på dette tidspunktet ikke hadde noe offentlig oppsyn som kunne redegjøre for de tilreisende fiskerne, og heller ikke et raskt og effektivt kommunikasjonsnettverk, som telegrafien muliggjorde noen år senere. Den mest håndfaste kilden man har til de omkomnes antall, er dermed de enkelte sogneprestenes nedtegnelser i kirkebøkene, der dødsfall skulle anmeldes.

I den sammenhengen påpekte Eilert Sundt i sin beretning om forlis i Tromsø bispedømme for året 1864 (utgitt i 1865) at både Jensen og Schulzes tall ikke rimte med hva han selv hadde av opplysninger fra Tabellkontoret i Christiania.¹⁸ Ettersom kirkebøkene på dette tidspunktet var landets premature folkeregister, hadde prestene i oppgave å overlevere statistiske opplysninger til Indredepartementets tabellkontor. På dette grunnlaget mente Sundt at begge beretninger om stormens omfang måtte være en «*Misforstaaelse selv ved de laveste af disse Angivelser*».¹⁹ Som et årlig gjennomsnitt var 200 druknede i Tromsø stift hva man normalt kunne forvente (jfr. figur 3). I 1848 var det oppgitte tallet 211, altså et tilnærmet normalår, mens i 1849 var det derimot en tredjedel mer enn normalen med 292 registrerte drukningstilfeller.²⁰ Uten å studere underlagsmaterialet, kan man anta at utfra disse opplysningene, er den nevnte stormens tapstall neppe større enn 100 mann.

¹⁶ Fulsås, *Havet, døden og vêret* (Oslo: Det Norske Samlaget, 2003), s. 91.

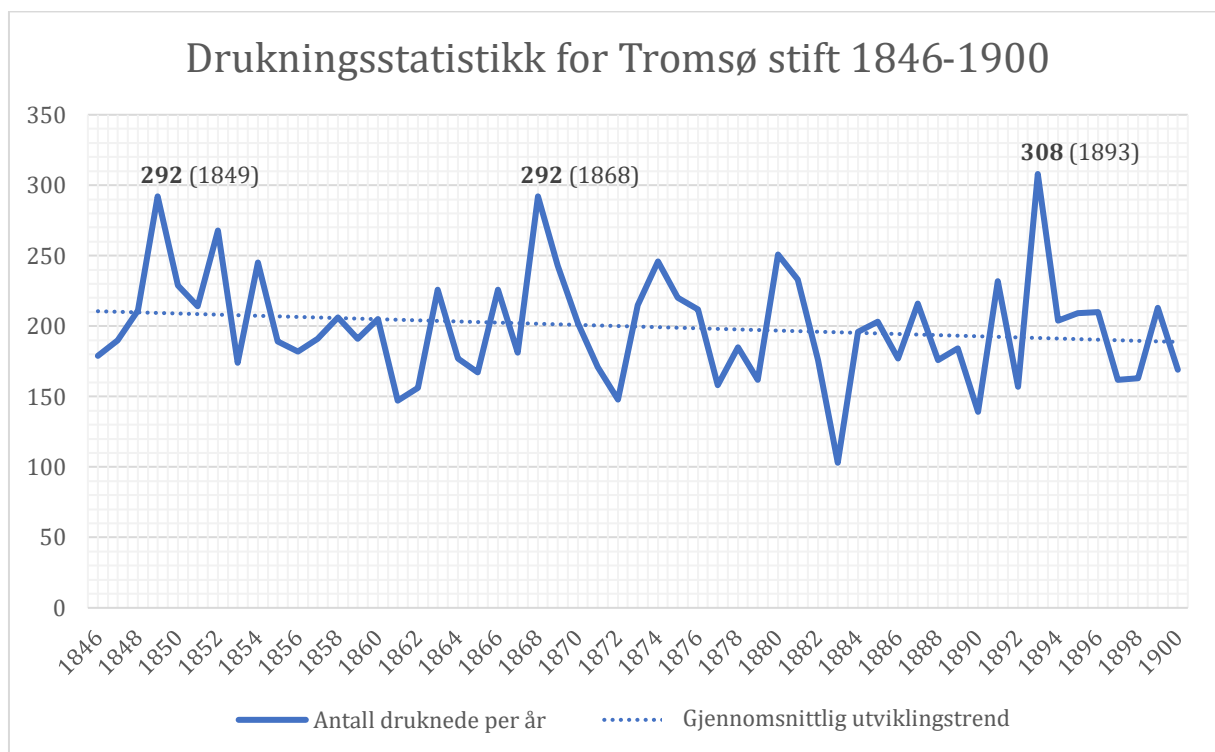
¹⁷ Dass, *Nordlands Trompet* (København: Friderich Jacobsen Bruun, 1739), s. 13.

¹⁸ Sundt, *Paa Havet* (Kristiania: P. T. Mallings Bogtrykkeri, 1865), s. 49.

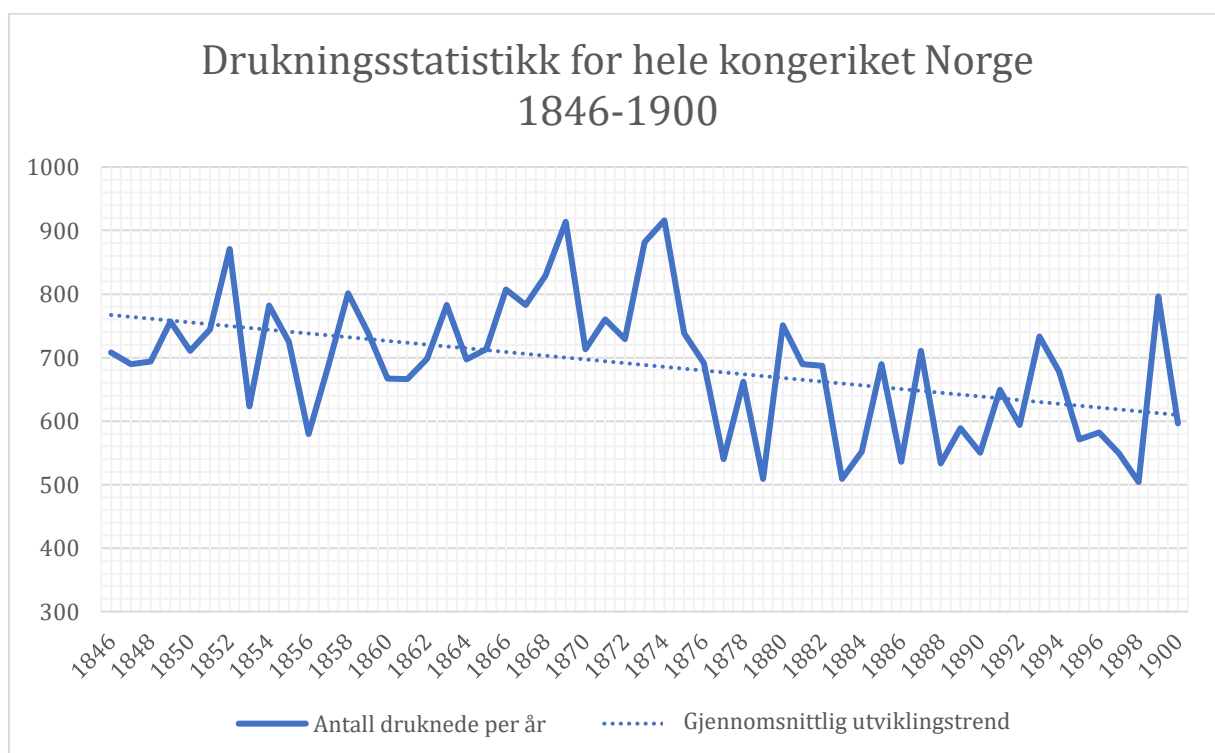
¹⁹ Sundt, *Paa Havet* (Kristiania: P. T. Mallings Bogtrykkeri, 1865), s. 49.

²⁰ Sundt, *Paa Havet* (Kristiania: P. T. Mallings Bogtrykkeri, 1865), s. 49.

Figur 3

Figur 4

Tallene er hentet fra Norges offisielle statistikk i serien «Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse».

Nå er det antageligvis en del mørketall her, da prestens embetsmessige oppgave i utgangspunktet ikke var å protokollføre de døde, men de som ble begravet med kristelig jordpåkastelse. Da flesteparten av de omkomne ikke ble gjenfunnet, ble det heller ingen begravelse der presten var involvert. Allikevel kan det se ut til at majoriteten av prestene praktiserte den skikk å notere ned de omkomnes navn og dødsdato uavhengig av en begravelse eller ikke. Til sammenlikning omkom som nevnt 123 mennesker ved Lofotstormen 25. januar 1893. Etter en nøyere gjennomgang av de aktuelle kirkebøkene, er det kun ni mann som ikke lar seg gjenfinne der.²¹ Dette gjelder ett båtlag fra Hadsel, to mann fra Bjørnskinn i Dverberg, én leiekar fra Dønna, og to av de tre omkomne fra Vevelstad. Den tredje ble siden funnet og begravet i Moskenes, og står dermed oppført i kirkeboka der.

Det er ellers verdt å merke seg at ikke alle står oppført i sitt hjemmehørende kirkesogn. Noen er registrert på det stedet de satte livet til. Foruten han ene i Moskenes samt én i Værøy er dette tilfellet i Øksnes og Borge, hvorav flesteparten av disse riktignok er dobbeltregistrert (så vel her som i hjemsognet). Identiteten til de ni mennene som ikke er registrert døde i kirkebøkene, er i likhet med de andre omkomne gjort rede for i arkivet etter Hjælpefondet for forulykkede nordlandske Fiskeres Efterladte.²² Dermed ser man at kirkebøkene i dette tilfellet dekker tilnærmet 93 % av de omkomne, uavhengig om likene ble gjenfunnet eller ikke. Til orientering var det bare syv fiskere utav de 123 omkomne som ble begravet på vanlig måte.²³ Én av disse var surret fast til båten.²⁴

Ved stormen 31. mars 1868 (eller i 1849 for den saks skyld) finnes ingen oversikt som grundig tar for seg alle de omkomne samt deres etterlatte, slik tilfellet er ved stormen i 1893. Oppsynssjef Hjalmar Olsen oppgir allikevel i sin beretning til Indredepartementet, datert 11. april, at 79 mennesker var bekreftet omkommet i stormen og at ytterligere 17 ikke var gjort rede for, men måtte antas omkommet de også – altså totalt 96 mennesker.²⁵ 2/3 av disse dødsfallene kan gjenfinnes i kirkebøkene for Nordland, Tromsø og Nordre Trondhjems amt. Man kan dermed med rimelig stor sikkerhet anta at i alle fall flesteparten av de omkomne ved stormen i 1849 har fått sitt dødsfall innskrevet i kirkeboka. Etter en nøyere gjennomgang av de bevarte kirkebøkene for Nordlands amt, finner man følgende opplysninger:

²¹ SAT, ministerial- og klokkerbøker for samtlige prestegjeld der de omkomne fiskerne var hjemmehørende.

²² AIN, A-14/107: Hjælpefondet for forulykkede nordlandske Fiskeres Efterladte.

²³ SAT, ministerial- og klokkerbøker for samtlige prestegjeld der de omkomne fiskerne var hjemmehørende.

²⁴ SAT/A-1459/888/L1246: Ministerialbok nr. 888A12, 1891-1903, s. 237.

²⁵ Morgenbladet, 1868, nr. 115 (26. april).

Tabell 1

Drukningrelaterte dødsfall i forbindelse med Lofotfisket i begynnelsen av februar 1849												
Uthentet fra kirkebøkene i Nordlands amt												
Kirkesogn	01.02.	02.02.	03.02.	04.02.	05.02.	06.02.	07.02.	08.02.	09.02.	10.02.	11.02.	Totalt
Alstahaug								1				1
Bindal										5		5
Bodø		7										7
Buksnes										5	19	24
Flakstad											1	1
Folda		3										3
Hadsel									2			2
Hemnes			2					1				3
Meløy		13										13
Nesna		4								11		15
Stamnes										1		1
Tjøtta											7	7
Vefsn				4								4
Velfjord											1	1
Vevelstad						4					8*	12
SUM		27	2	4		4		2	2	22	36	99

*Inkludert en fisker fra Overhalla i Trøndelag.

Tallene er veldig spredt, men med to større konsentrasjoner av drukningsrelaterte dødsfall første og andre helgen i februar. Om man kun studerer 11. februar alene, skulle man knapt tro at denne dagen var en av de verste dagene i Lofotfiskets historie. «Bare» 36 mann finnes registrert døde i Nordland som følger av stormen. Om man medregner stormhelgen 10. og 11. februar er tallet 58, men om man utvider enda mer, helt fra starten av februar, kommer man til 99 dødsfall.

Det er ingen tvil om at Nordland ble hardest rammet. I kirkebøkene for Tromsø amt er det kun én hendelse som virker relevant, og det gjaldt tre mann fra Karlsøy på reise til Tromsø som kullseilte i stormen den 11. februar. Nordre Trondhjems amt hadde omtrent samme forholdet med én mann fra Stjørdal som druknet på reise til Lofoten 2. februar og én mann fra Beitstad som druknet på reise til Lofoten 8. februar. I Søndre Trondhjems amt er det også noen få enkeltstående tilfeller, men totalt sett er man langt unna tallet på 500 som Schulze antyder. Ut

fra disse opplysningene kan man komme frem til følgende konklusjoner: For det første er antallet omkomne langt lavere enn hva den allmenne historiefortellingen skal ha det til. For det andre ser det ut til at det var en lengre periode med uvær som resulterte i en rekke forlis over flere dager, selv om den samme historien utpeker den 11. februar som stormens episenter.

Et argument som tidvis dukker opp, er at det i dag er vanskelig å etterkontrollere antall omkomne, blant annet fordi ikke alle kirkebøker for den aktuelle perioden er bevart. Dette er imidlertid kun tilfellet for to prestegjeld i Nordland, ved at ministerialbøkene (som presten førte) for Vågan og Buksnes gikk tapt ved brann i henholdsvis 1873 og 1899.²⁶ Derimot finnes klokkerbøkene (klokkerens kopibok) for samme periode bevart begge steder, og for Buksnes er det her innført 24 offer for stormen. Dermed er det i utgangspunktet ingen lakuner. Nå skal det sies at ikke alle klokkerbøker er direkte avskrifter av prestens ministerialbok, selv om de i utgangspunktet skal være det nettopp for å forhindre at opplysningene skal gå tapt. Et eksempel på dette ser man ved de forulykkede fra Nesna som kun er innskrevet i ministerialboka. Allikevel tilhører dette sjeldenhetene.

Et annet aspekt som kan være verdt å merke seg, er at beretningene til både Jensen og Schulze trekker frem Buksnes som et eksempel på hvor store tap ulykken medførte. Hos Jensen heter det: «*Alene i Buksnes Præstegjeld blev der paa denne ene Dag 30 Enker*».²⁷ Schulze nærmest halverte antallet og skrev at «*alene i Buxnæs Sogn i Lofoten blev der 17 Enker*».²⁸ Forfatterne av bygdebøkene for både Buksnes og Hole betviler riktigheten av dette, og viser til opplysningene fra kirkebøkene, der det fremkommer at totalt 24 menn mistet livet, og omtrent halvparten av disse var gift og etterlot seg enke.²⁹ Uaktet hva som er rett, må man anta at ulykken ble oppfattet størst her, da nettopp Buksnes ble trukket frem som «skrekkeksempelet». Kirkebøkene for Nordland viser også at dødeligheten var størst i Buksnes. Deretter er det en rekke fiskere fra Helgelandskysten som satte livet til. I Alstahaug prestegjeld, som også innebefattet annekssognene Tjøtta, Vevelstad og Stamnes, var det til sammen 20 hjemmehørende fiskere som omkom i begynnelsen av februar. I Nesna var tallet 15.

²⁶ Arkivverket, «Prestegjeld og sogn i Nordland».

²⁷ Jensen, *Læsebog for Folkeskolen og Folkehjemmet* (Kristiania: J. W. Cappelens Forlag, 1863), s. 70.

²⁸ Schulze, *Fra Lofoten og Solør* (Christiania: J. W. Cappelens Forlag, 1865), s. 13.

²⁹ Berg, *Hol Bygdebok* (Bodø: Nordland Boktrykkeri, 1971), s. 809; Berg, *Buksnes Bygdebok* (Bodø: Bodø Boktrykkeri, 1975), s. 60.

De øvrige dagene etter at stormen tok slutt den 11. februar er det ikke registrert noen aktuelle dødsfall. En båt fra Nesna med fire mann gikk ned 19. februar og deretter druknet en mann fra Sømna 21. februar, men disse tallene hører kun til den ordinære statistikken, og skiller seg ikke ut fra hva man kan forvente å finne.

1.3 Hva nyhetene forteller

Da stormen inntraff i 1849 var kommunikasjonsnettene i Norge skralt. Veinettet var over store deler av landet elendig, og man hadde hverken telegraf eller jernbane til å hjelpe seg med. Disse nyvinningene begynte først å opptre i det sørlige Norge fra midten av 1850-tallet, og for nordlendingenes vedkommende tok det enda lengre tid. Informasjonsutvekslingen over større avstander foregikk derfor til sjøs, der egne postdampskip ble benyttet til å frakte korrespondansen langs norskekysten. Nyheten om tragedien nordpå ble dermed spredd på de ulike anløpsstedene etter hvert som «dampen» klappet til kai.

Akkurat dette sambandet var relativt nyetablert, idet staten fikk overlevert sine to første postdampskip fra britene i 1827, som i første omgang frekventerte strekningen Christiania-Christianssand og den korresponderende ruten Fredriksværn-København.³⁰ Den nordlige postruten fra Trondhjem og oppover begynte sin virksomhet først i 1838. Siden ble ruten utvidet til Bergen-Hammerfest, men på denne strekningen var det bare ett fartøy i postvesenets tjeneste. Her ble det i sommerhalvåret levert post hver tredje uke, men om våren var det kun månedlige forsendelser, og i mørketiden stoppet postgangen helt opp.³¹ Årsaken til dette var i all hovedsak ustabile værforhold kombinert med dårlig sikt, der blant annet fyrlykter var en mangelvare.

Postdampskipet Prinds Carl foretok den siste reisen nordover for 1848-sensongen da den forlot Bergen 18. september dette året.³² Som vanlig markerte dette en lengre stillstandsperiode uten store forbindelser med omverdenen. I den sammenhengen ble det i det foregående året uttalt i Bergens Stiftstidende: «*Dampfarten er nu ophørt, og vi ere saaledes atter overgivne til den isolerede Tilstand, der foruden andre Behageligheder med Gud og Rette fra Alders Tid har hørt Vinteren til*».³³

³⁰ Løkeberg, «Norsk dampskipspost», s. 7-10.

³¹ Den Norske Rigstidende, 1849, bilag til nr. 94 (13. april).

³² Bergens Adressecontours Efterretninger, 1848, nr. 75 (16. september).

³³ Bergens Stiftstidende, 1847, nr. 82 (14. oktober).

På stormdagen den 11. februar 1849 var imidlertid ruten operativ igjen. Det var nå et annet postdampskip ved navn Nordcap som hadde erstattet Prinds Carl, og dette tok den første nordlandsreisen etter at ruten hadde vært inaktiv i over fire måneder.³⁴ Nordcap forlot Bergen 5. februar og befant seg værfast i Molde på vei til Trondhjem da stormen i Lofoten sto på som verst.³⁵ Som nevnt ovenfor, var reisetiden på denne tiden av året noe forlenget på grunn av dagslysets minimale fremtreden, og det tok derfor en hel måned før skipet hadde fullført ruten og var tilbake i Bergen. Foruten lang reisevei, var det også et annet vesentlig problem med tanke på kommunikasjon. I 1849 fantes det ikke ett eneste avishus i hele Nordlands amt, og det eneste nord for Levanger var Tromsø-Tidende, over 100 mil unna.³⁶

Nyheten om Lofotstormen ble plukket opp på veien nordover og nådde derfor først avishuset i Tromsø. Nordcap ankom Tromsø 21. februar, og fire dager senere kom dets beretninger sørfra på trykk i avisa. Det eneste som vedkommer Lofotfisket er starten på første spalte:

Tromsø, den 24de Februar. I Lofoten er Fisket begyndt godt og slaar til baade i Øst- og Vestlofoten. Veiret var meget haardt, og mangfoldige Baade skulle have sat til under Stormen. Dampskibet maatte endog standse for Uveir, men ankom dog hid i rette Tid. (Tromsø-Tidende, 1849, nr. 16 (25. februar))

Noen nærmere utbroderinger om stormen var det ikke. Måten saken blir presentert på, antyder heller en jordnær virkelighetsorientering fremfor en ekstraordinær begivenhet, og de få linjene drukner for øvrig i de resterende nyhetsmeldingene. Langt større plass får beretningene om den pågående koleraepidemien i Bergen, for ikke å snakke om et annet ulykkestilfelle som fant sted omtrent samtidig med Lofotstormen. I en meddelelse inntatt i samme avis, datert 20. februar, fortelles det om et snøskred som tok livet av fire mennesker i Øksfjord et par uker tidligere. Meddelelsen beskriver hendelsesforløpet i detalj, der en syk og sengeliggende mann sendte sine barn ut i stormen for å berge hans båt nede ved stranden, med den følge at de ble tatt av skredet. Innsenderen beretter til Tromsø-Tidende at «*Det gjenlevende Par befinner sig desværre i den misligste Forfatning og er nu desuden i Børnene berøvet sin fattige Alderdoms eneste Hjælp og Støtte*».³⁷ Meddelelsen ble etterfulgt av redaksjonens eget opprop:

Redactionen behøver ikke ved denne Leilighed at betyde medlidende Christne, at her er en Leilighed, som deres Velgjørehed ikke skulde lade ubenyttet til at yde et kjerligt

³⁴ Bergenske Blade, 1849, nr. 113 [nr. 10] (4. februar).

³⁵ Bergens Stiftstidende, 1849, nr. 16 (25. februar).

³⁶ Høeg (red.), *Norske aviser 1763-1969*, 2. bind (Oslo: Universitetsbiblioteket, 1974), s. 91-99.

³⁷ Tromsø-Tidende, 1849, nr. 16 (25. februar).

Offer. Større eller mindre, i Vare eller Penge, vil det, med Taknemmelighed paa de hjælpeløse Gamles Vegne, her i Byen modtages af Hr. Consul R. Skancke og tilstilles de Ulykkelige. (Tromsø-Tidende, 1849, nr. 16 (25. februar))

En slik oppfordring til innsamling av bidrag til Lofotfiskernes etterlatte skulle man kanskje forvente å finne samme sted, men nei. Stormen ble knapt nevnt, og selv om skadeomfanget herfra ikke var kjent, kan enhver forstå at de «*mangfoldige Baade*» som forliste i Lofoten, krevde langt flere menneskeliv enn de fire som ble tatt av snøskredet i Øksfjord. Et liknende tilfelle fant også sted i Olden utenfor Stryn den 27. januar samme år der tolv mennesker mistet livet i et snøskred.³⁸ Denne saken fikk også stor mediedekning.³⁹ Slike lokale naturkatastrofer var ikke hverdagskost, og rystet naturlignok nærmiljøet. Men at noen omkom på sjøen under Lofotfisket var slettes ikke usedvanlig. Disse dødsfallene hørte kun til normalen. Dermed ble vel ikke fokuset rettet så mye i den retningen. Dette kan man også se i de øvrige nyhetsmeldingene om stormen.

Etter landgangen i Tromsø fortsatte Nordcap sin reise nordover til Hammerfest før turen gikk sørover igjen. Som nevnt, var det ingen avishus på denne strekningen før Trøndelag, så informasjonsutvekslingen her var ikke like omfattende. Nordcap ankom Trondhjem 8. mars, to dager forsinket på grunn av været, og allerede samme dag optok Trondhjemsavisen Den Frimodige nyhetene nordfra: «*Dampskibet medbringer meget sørgelige Efterretninger fra Lofoten, hvor orkanagtige Storme have anrettet store Ødelæggelser; dog synes Udsigterne for Fisket lovende*».⁴⁰

Her er det kun de materielle ødeleggelsene som trekkes frem, og uaktet stormen var til byrde, fremstår saken oppløftende ved at fisket ellers har gått bra. De menneskelige tapene er overhode ikke synlige. Dagen etter utkom Den Frimodige med et ekstrablad for å få med seg de øvrige nyhetene fra Nordcap. Her fortelles det mer om stormen, men det er igjen tap av båter og redskaper samt forhindring av fisket som blir trukket frem som det mest

³⁸ SAB/A-80501: Ministerialbok nr. A 5, 1847-1865, s. 210 & 234.

³⁹ Christiania-Posten, 1849, nr. 235 [43] (17. februar); Drammens Tidende, 1849, nr. 22 (21. februar); Bergenske Blade, 1849, nr. 118 [nr. 15] (22. februar); Bergens Stiftstidende, 1849, nr. 15 (22. februar); Den Norske Rigstidende, 1849, nr. 59 (28. februar); Morgenbladet, 1849, nr. 59 (28. februar); Stavanger Amtstidende og Adresseavis, 1849, nr. 17 (28. februar); Christiania-Posten, 1849, nr. 245 [53] (1. mars); Drammens Tidende, 1849, nr. 26 (2. mars); Lillehammers Tilskuer, 1849, nr. 18 (2. mars); Postbudet, 1849, nr. 9 (3. mars); Correspondenten, 1849, nr. 18 (4. mars); Trondhjems Stiftstidende, 1849, nr. 20 (7. mars); Trondhjems borgerlige Realskoles alenprivilegerede Adressecontoirs-Efterretninger, 1849, nr. 29 (8. mars); Tromsø-Tidende, 1849, nr. 26 (1. april) m.fl.

⁴⁰ Den Frimodige, 1849, nr. 20 (8. mars).

vesentligste.⁴¹ I en beretning inntatt her, datert Svolvær 13. februar (to dager etter stormen), fortelles det at i løpet av de siste tre ukene hadde det bortimot ikke vært en eneste trygg sjøværsgdag, der den 11. februar utmerket seg som den verste. På starten av dagen var det derimot vindstille og tilsynelatende forbedrede forhold. Desperate fiskere hadde derfor prøvd å redde sine fiskeredskaper, men ble overveldet da stormen tok seg opp igjen. Det var ennå tidlig i sesongen, og kun et mindretall av fiskerne hadde nådd sine bestemmelsessteder ved de ulike fiskeværene. Mange ble derfor antatt å ha forlist på veien.

En lengre artikkel om forholdene i Lofoten ble publisert i Bergens Stiftstidende 15. mars, fire dager etter at Nordcap ankom Bergen én dag etter skjema. Nyhetsgangen er stort sett den samme som tidligere, men for første gang fremkommer det nå et estimat om hvor stort skadeomfanget er. I et avsnitt heter det: «*Flere Breve fra Lofoten omtale, at under de frygtelige Storme, der rasede i Bygndelsen af Fiskeriet, skulle henimod 70 Baade med Mandskap være forulykkede – et Opgivende, som vi haabe er meget overdrevent*».⁴²

Redaksjonen har nok noe rett i at det reelle tallet er mye mindre, men det er fremdeles et lavere estimat enn hva Jensen og Schulze har operert med. Uaktet påstanden om mange forlis, skrives det ikke noe mer om det.

Innen Bergensavisen hadde fått saken på trykk, var allerede nyheten nådd hovedstaden (der det var daglige utgivelser). Den 14. mars gjenga både Morgenbladet og Den Norske Rigstidende den første beretningen fra Tromsø, over én måned etter at ulykken skjedde. Den Norske Rigstidende gjenga også en kortfattet beretning fra Trondhjem, og dagen etter gjenga de også en beretning fra amtmannen i Nordland, datert 28. februar, der det fortelles om dårlig vær og forhindring av fisket, men òg i en bisetning ble nevnt at «*Mange Baade skulle ogsaa være forulykkede*».⁴³ Senere kom også noen linjer fra Bergen, men alt i alt var det ingen stor nyhet som blusset opp.⁴⁴

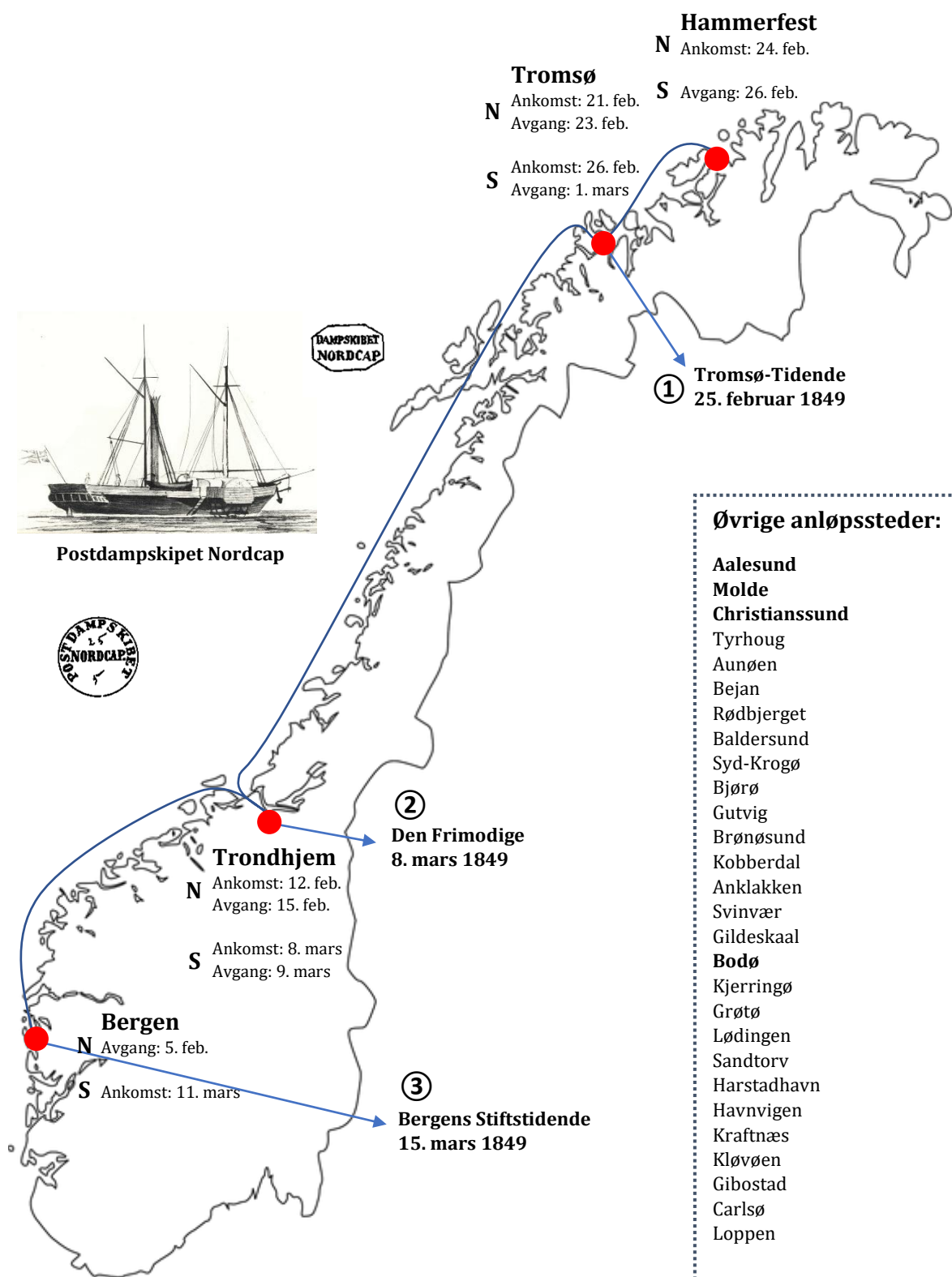
⁴¹ Den Frimodige, 1849, ekstrablad til nr. 20 (9. mars).

⁴² Bergens Stiftstidende, 1849, nr. 21 (15. mars).

⁴³ Christiania-Posten, 1849, nr. 257 [nr.65] (15. mars); Den Norske Rigstidende, 1849, nr. 72 (15. mars); Morgenbladet, 1849, nr. 74 (15. mars).

⁴⁴ Christiania-Posten, 1849, nr. 263 [nr. 71] (22. mars).

Postrutens nyhetsspredning ved Lofotstormen i 1849

Opplysningene er uthentet fra avisoppslag knyttet til Nordcaps første nordlandsrute i 1849. Det opprinnelige reiseprogrammet kan gjenfinnes i blant annet Bergenske Blade 4. februar dette året, men med enkelte avvik på grunn av forsinkelser på turen. Det innfelte bildet av Nordcap er utlånt fra Marinemuseet, og poststemplene fra samlerheftet «Norsk Dampskipspost» (1978) av Sigurd Løkeberg.

1.4 Lofotstormen 31. mars 1868

Som tidligere anført lagde Uveir denne Vinter usædvanlig store Hindringer for Bedriften. Der var saaledes ligeindtil Slutningen af Marts neppe 2 almindelige Søveirdage efter hinanden, og ved de vestligste Vær var al Bedrift i ugeviis aldeles standset. (Olsen, «Om Lofotfisket», 1868, s. 19)

Det var ingen gode nyheter oppsynssjef Hjalmar Olsen brakte om fiskeriforholdene i sin beretning om Lofotfisket for året 1868. Storm og forlis var en dyster avslutning på årets sesong, med store økonomiske tap for fiskerallmuen som hadde mistet sine verdifulle redskaper til sjøs, og med mange omkomne. Det var nå gått 19 år siden den forrige Lofottragedien. I liket med Lofotstormen i 1849, var det også denne gangen slik at landfaste fiskere verket etter å komme seg på havet etter en lengre uværsperiode. Da vinden omsider løyet den 31. mars, rodde de ut, helt uvitende om at et titalls båtlag aldri skulle vende tilbake.

Forskjellen denne gangen var at det i mellomtiden var tilsatt et offentlig Lofotoppsyn, som tross dens politimyndighet, hadde gitt fiskere friere spillerom enn før. Oppsynet kunne ikke forhindre utror på grunn av været, slik de gamle væreierne praktiserte i henhold til Lofotloven av 1816.⁴⁵ Lofotloven av 1857 avskaffet nemlig regelen om heising av værsignal, som avgjorde hvorvidt fisket var forsvarlig eller ikke. Det var nå opp til fiskerne selv å bestemme om de ville ta seg ut i noe usikkert vær. Signalflaget som tidligere ble heist, hadde derimot liten effekt for hva dødeligheten gjaldt. Det var i utgangspunktet beregnet for fiskeredskapens sikkerhet, og selv om været tilsynelatende var rolig, vitner Lofotstormen i 1849 om hvor upålitelige disse avgjørelsene tidvis kunne være. Værsignalet kunne derfor oppfattes som en unødvendig hindring av fisket, og var derfor én av flere ordensmakter som ble fjernet ved den såkalte «friloven» av 1857.

Arkitekten og den ivrigste forkjemperen for denne loven var generalpostdirektør Ketil Motzfeldt, som i sin stilling som stortingsmann fikk gjennomslag for å gi fiskerne større egenkontroll på havet. Loven trådte i kraft 1. januar 1859, og løytnant Hjalmar Olsen ble utpekt til å være det nye oppsynets første sjef. Det var allikevel Motzfeldt selv som fungerte som oppsynssjef det første året idet Olsen i første omgang skulle overvære fisket og tilegne seg nødvendig kunnskap om forholdene og oppsynets organisering før han kunne tiltre stillingen.⁴⁶ Motzfeldt forfattet derfor den første Lofotberetningen, og han kunne solt vise til

⁴⁵ Fulsås, *Havet, døden og været* (Oslo: Det Norske Samlaget, 2003), s. 75.

⁴⁶ Morgenbladet, 1858, nr. 339 (8. desember), nr. 341 (10. desember) & nr. 345 (14. desember).

større delaktighet i fisket ved at det «*oftere er Søveir, naar hvert Baadlag kan træffe Afgjørelsen derom for eget Vedkommende, istedetfor som tidligere at skulle rette sig efter Andre*». ⁴⁷

Slike uttalelser og analyser påvirket naturlig nok fiskets utvikling. I det hele tatt var introduksjonen av oppsynet og dets årlige beretninger innledningen av en helt ny epoke i Lofotfiskets historie. Foruten å fungere som ordenspoliti, innhentet oppsynet en rekke statistiske data som ble svært verdifulle i samfunnsøkonomisk øyemed. Tidligere i denne oppgaven har det blitt trukket frem at oppsynssjefens beretninger inneholder opplysninger om blant annet Lofotfiskernes antall og hjemstavn (figur 1). Men foruten å føre statistikk over tilstedeværende fiskere, deres oppfiskede kvantum og redskapsbruk, ble beretningene gjennom årenes løp stadig mer dekkende for en del andre områder i tilknytning til fiskeriet.

Særlig under oppsynssjef Niels Juel (1875-1881) skjedde det store utvidelser. Året før han tiltrådte stillingen var Lofotberetningen på bare 23 sider. ⁴⁸ Dette var riktignok noe mindre enn normalen, som kan forklares ved at oppsynssjef Olsen dette året hadde en stedfortreder, men ingen av Lofotberetningene hadde på dette tidspunktet overskredet 39 sider. Da Juel begynte å forfatte disse, økte sideantallet markant. Hans siste Lofotberetning for året 1881 ble slutført på hele 211 sider. ⁴⁹

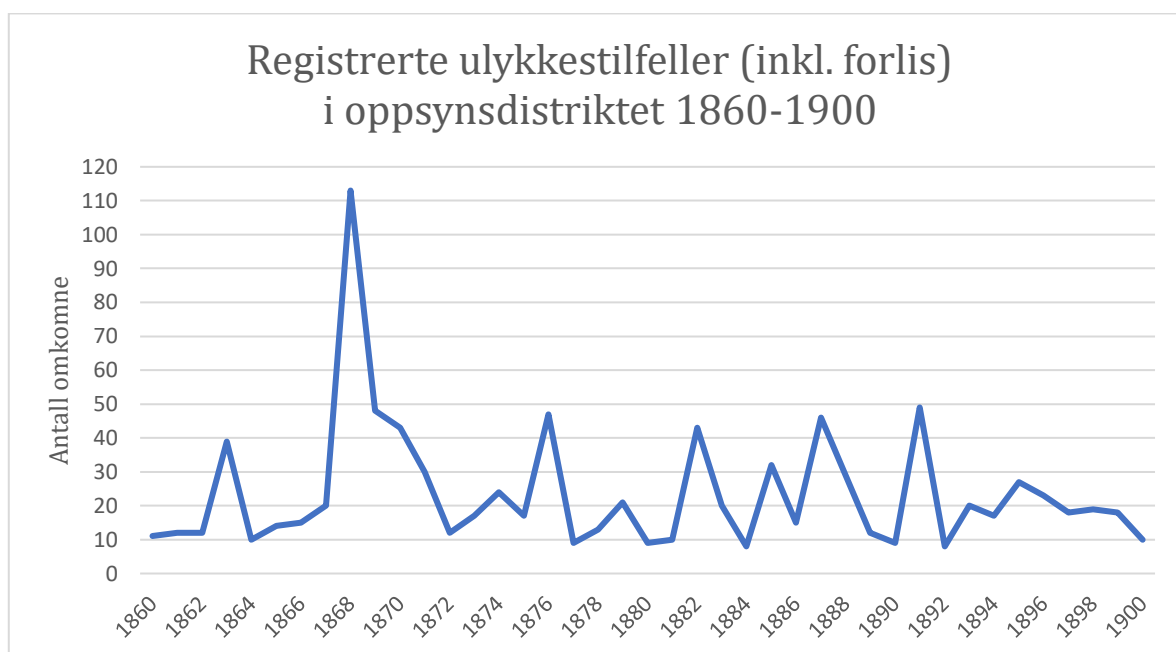
Ett av de mange områdene som i større grad ble statistikkført i denne perioden var dødelighet under fisket, spesifisert etter sykdom eller ulykkestilfeller. For denne oppgavens vedkommende, er det drukningsdøden som er aktuell i så måte. Først i 1879 ble denne formen for dødelighet konsekvent ført i tabellform med sammenlikninger av tidligere år. Ettersom de eldste opplysningene ikke skiller drukningsrelaterte dødsfall fra andre ulykkestilfeller, viser nedenstående graf *alle* oppgitte ulykkestilfeller fra 1860 frem til århundreskiftet som endte med dødsfall. De senere beretningene viser imidlertid tydelig at kun et klart mindretall av disse menneskene døde av andre årsaker enn forlis. Dermed er tallene godt representative for antall druknede innad i oppsynsdistriktet.

⁴⁷ Motzfeldt, «Om Lofotfiskeriet», 1859, s. 11.

⁴⁸ Rye, «Om Lofotfiskeriet», 1874.

⁴⁹ Juel, «Lofotfiskeriet», 1881.

Figur 5

Tallene er hentet fra oppsynsjefens årlige beretninger.

Grafen viser et kraftig utslag i 1868 med over 100 omkomne i løpet av sesongen, medregnet stormdagen 31. mars. Det observante øyet kan også se et betydelig fravær av utslag, ved at ulykkesåret 1893 *ikke* skiller seg ut, tross det dette året beviselig var 123 Lofotfiskere som omkom på én og samme dag.⁵⁰ Årsaken til dette, er at flestparten av disse forlisene skjedde *utenfor* oppsynsdistriktet. Oppsynet dekket kun området Brettesnes til Lofotodden, og inkluderte ikke Værøy og Røst eller yttersiden av Lofoten hvor flestparten av forlisene fant sted. Sånn sett er det en stor svakhet ved denne drukningsstatistikken, idet en rekke omkomne Lofotfiskere falt utenom statistikken ført av oppsynet. Man kan dermed ikke bare benytte seg av oppsynsjefens tall for å stadfeste de store ulykkene. Lofothavet var større enn oppsynsdistriktet, og de nevnte stormene raste over et stort hav- og landområde, med skadeomfang også utenfor Lofoten. Om man kun ser på oppsynsdistriktet isolert sett, blir virkelighetsoppfatningen alt for snever.

Mangelen på et slikt helhetlig bilde var et reelt problem. I lang tid var det liten samhandling mellom de ulike fiskeværene. I all hovedsak skyldes ikke dette et innsnevret fokus på lokale forhold, men heller fraværet av et nødvendig kommunikasjonssamband. Kort tid etter at oppsynet var etablert, begynte dette å forbedre seg. Stortinget hadde nemlig vedtatt å anlegge en lokal telegraflinje i Lofoten mellom Brettesnes og Sørvågen, hvilket ble ferdigstilt i

⁵⁰ AIN, A-14/107: Hjælpefondet for forulykkede nordlandske Fiskeres Efterladte.

oktober 1861.⁵¹ Denne var riktignok en uavhengig linje som kun dekte oppsynsdistriktet uten kontakt med det øvrige riksnettet, der Trondhjem var nærmeste telegrafstasjon. Utover 1860-tallet ble telegrafnettet stadig utbygget, blant annet med en linje mellom Trondhjem og Namsos som ble åpnet 27. april 1864.⁵²

Da Lofotstormen i 1868 inntraff, var det et pågående arbeid om å få Lofotlinjen koblet sammen med det sørlige Norge. Planen var at strekningen Namsos-Lofoten skulle ferdigstilles allerede sommeren 1867, men på grunn av den sene våren ble arbeidet utsatt, og hele arbeidsstyrken ble flyttet til sør for Bodø, slik at i alle fall denne strekningen kunne ferdigstilles.⁵³ Stasjonene i Vefsn, Rana og Bodø åpnet for kommersiell drift 1. desember 1867, og var dermed tatt i bruk da Lofotstormen slo til noen måneder senere. Sammenkoblingen med Lofoten skjedde imidlertid først utpå høsten i 1868, og kom dermed akkurat litt for sent til at den hadde noen nytte for denne sakens vedkommende. Nyheten om stormen måtte dermed telegraferes fra Bodø.

Bodø var også hovedsetet for avisa Nordlands Amtstidende (senere kjent som Nordlandsposten), som på dette tidspunktet var den eneste avisen i Nordlands amt, noe den hadde vært helt siden oppstarten.⁵⁴ Det har imidlertid ikke lyktes å få tak i noen nummer fra denne avisen for april måned 1868 som kunne fortelle noe om nyhetsmeldingen fra stormen 31. mars. Nasjonalbibliotekets svært omfattende avissamling, som tidligere tilhørte Universitetsbiblioteket i Oslo, begynner først for Nordlands Amtstidendes vedkommende 6. juli 1870, om man ser bort i fra førsteutgaven 1. oktober 1862. NTNU Universitetsbiblioteket i Trondheim som oppbevarer arkivet etter Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab har noen eldre utgaver fra 1866 og 1867, men ikke 1868. Heller ikke deres henvisning til Universitetsbiblioteket i Tromsø har gitt noen resultater. Nordlandspostens eget arkiv som oppbevares på Arkiv i Nordland er svært mangelfullt ettersom avisens lokaler ble bombet av tyske fly like etter krigsutbruddet i 1940. I likhet med UiT er det kun mikrofilm av den ukomplette samlingen som finnes av avisårgangene der.

Selv om aktuelle eksemplarer av Nordlands Amtstidende ikke har vært å oppdrive, finnes det en rekke andre aviser som opptar saken. Felles for de alle er at de gjengir telegrafiske opplysninger som alle ble sendt fra telegrafstasjonen i Bodø.

⁵¹ Bugge, *Den norske Statstelegrafs Grundlæggelse og Vækst* (Christiania: [F. Bugge], 1890), s. 136-138.

⁵² Bugge, *Den norske Statstelegrafs Grundlæggelse og Vækst* (Christiania: [F. Bugge], 1890), s. 152.

⁵³ Bugge, *Den norske Statstelegrafs Grundlæggelse og Vækst* (Christiania: [F. Bugge], 1890), s. 169.

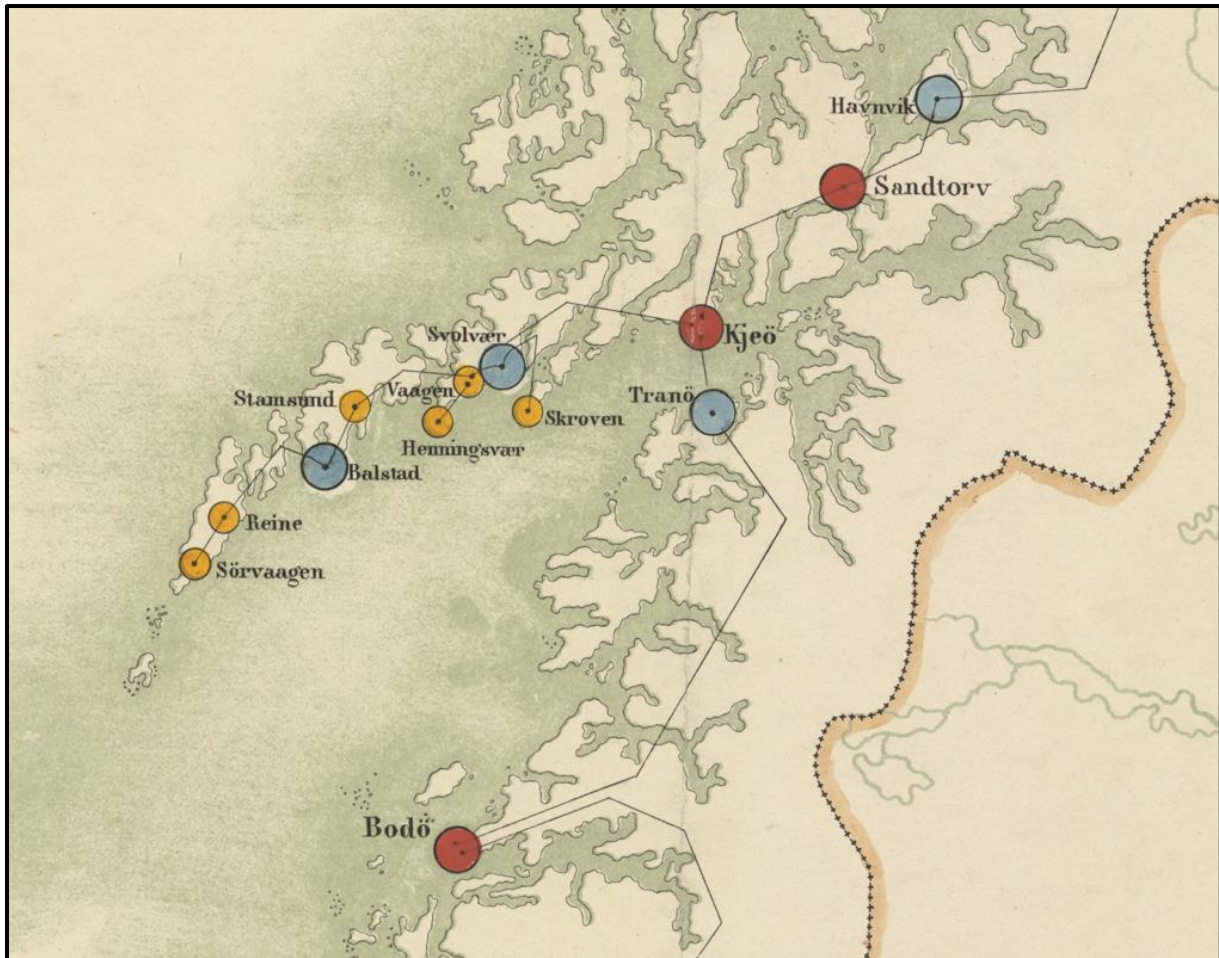
⁵⁴ Høeg (red.), *Norske aviser 1763-1969*, 2. bind (Oslo: Universitetsbiblioteket, 1974), s. 91-95.

Utsnitt av et telegrafkart over Norge for 1871 (Kartverket, Spesielle kart 5-2)

Rød sirkel: Telegrafstasjon med full dagtjeneste.

Blå sirkel: Telegrafstasjon med innskrenket dagtjeneste.

Gul sirkel: Telegrafstasjon bemannet i vintertiden.

Ved Lofotstormen 31. mars 1868 var ennå Lofotlinjen uten forbindelse med riksnettet. Stasjonen i Bodø, som hadde åpnet 1. desember året før, var den nærmeste operative stasjonen med kontakt med omverdenen. Stasjonene på Tranøy og Kjeøya åpnet henholdsvis 5. og 16. september 1868, og ble påkoblet Lofotlinjen ved Svølvær 20. oktober.⁵⁵ Linjen videre nordover fra Kjeøya til Tromsø via Sandtorv, Havnvik og Målselv var ferdigstilt sommeren året etter.⁵⁶

⁵⁵ Bugge, *Den norske Statstelegrafs Grunnleggelse og Vækst* (Christiania: [F. Bugge], 1890), s. 176.

⁵⁶ Bugge, *Den norske Statstelegrafs Grunnleggelse og Vækst* (Christiania: [F. Bugge], 1890), s. 185.

Etter stormen 31. mars forfattet oppsynssjef Olsen et kort referat til Departementet for det indre, datert Steine i Lofoten 4. april, som ble telegrafert fra Bodø fire dager senere.⁵⁷ Dette ble siden gjengitt i flere av landets aviser. Innledningsvis er det fangsten og fiskeprisene som løftes frem, deretter omtales selve ulykken:

Tirsdag orkanagtig Nordveststorm, hvorved 29 Mand, deraf 19 fra Ure, omkom. Mange Baade savnes Ure, Sund, Nussfjord. 31 Fartøier beskadigedes mere eller mindre, deraf 6 totalt forliste, 15 ilanddrevne, 5 kappet Masterne, 2 drevne tilfjords, hvoraf 1 indbjerget. Antagelig over 200 fortøiede eller landsatte Baade knustes, ødelagdes. Skaden paa Baade, Fartøier størst Ure, Brandholm, Østnæsford.
(Telegram fra oppsynssjef Hjalmar Olsen til Departementet for det indre, dat. 4. april 1868)⁵⁸

To dager senere forfattet han en ny beretning, datert 6. april:

Ifølge til idag indløbne Efterretninger er under Uveiret den 31te Marts 44 Fiskere og 3 Fartøisfolk forulykkede. Dampskibet bragte idag tilbage 30 til Bodø-Grøtø fordrevne Fiskere. Fra Fiskeværer Sund, hvor flere Baade vare udreiste Uveirsdagen, savnes endnu Efterretning. (Telegram fra oppsynssjef Hjalmar Olsen til Departementet for det indre, dat. 6. april 1868)⁵⁹

Først den 11. april kunne oppsynssjefen sende en mer utfyllende rapport til Departementet for det indre der det fremkommer at 79 mennesker var bekreftet omkommet og at ytterligere 17 personer ikke kunne gjøres rede for. Hendelsesforløpet var nå beskrevet nokså detaljert med grundige redegjørelser for hvert fiskevær. Avslutningsvis skriver han at uværet hadde påført så store materielle skader (særlig i form av fiskeredskaper) at «*nogen Del af den fiskende Almue i flere Distrikter inden Amterne vil komme til at trænge offentlig Understøttelse*».⁶⁰ Dette var ikke bare på grunn av det materielle tapet kombinert med frarøvet arbeidsfortjeneste, men høstens feilslåtte avlinger sørget for at korn- og melvarer knapt var å få tak i. Prisene på de nødvendige næringsemnene steg, og ettersom fisket dette året ga et betydelig lavere utbytte sammenlignet med tidligere år, ble den fattigste befolkningen i nord hardt rammet.⁶¹

⁵⁷ Bergensposten, 1868, nr. 87 (11. april).

⁵⁸ Bergensposten, 1868, nr. 87 (11. april).

⁵⁹ Holmestrands-Posten, 1868, nr. 30 (16. april).

⁶⁰ Den Norske Rigstidende, 1868, nr. 77 (22. april).

⁶¹ Den Norske Rigstidende, 1868, nr. 77 (22. april).

Som oppsynssjefen antydte, ville stormen i 1868 føre til store økonomiske tap for både fiskerne og de familiene som mistet sin forsørger. Men ingen andre støtteapparater enn offentlig understøttelse – det vil si fattigkassa – var å oppdrive. De nødlidende måtte søke hjelp innad i sin egen hjemkommune. Ingen storstilte innsamlingsaksjoner kan sees omtalt i avisene. Nok en gang ble stormen knapt nevnt i det store nyhetsbildet. Tallene på antall forliste fiskere blir nettopp bare det – tall. Ingen omtaler av de omkomnes navn eller bakgrunn. Ingen personlige historier ble løftet frem.

Det nærmeste man kommer, er en nyhetssak som ble trykket i Adressebladet 15. april 1868. I en meddelelse fra Tysfjord fortelles det om en ulykkeshendelse der en 9 år gammel gutt ved navn Markus Kristensen, «*eneste Søn af Husmand Kristen Larsen Sommerseth, gled i Søen og druknede*». ⁶² I meddelelsen står det «*Dette var et tungt Tab for den sørgende Moder og vil blive saa meget mere føleligt, som man Dagen efter fik Underretning om, at hendes Mand, der nogle Dage før var reist til Lofotfisket, underveis havde delt Sønnens Skjebne*». ⁶³ Her blir den berørte kvinnen satt i fokus, men selv om mange andre etterlatte også ble sittende igjen uten en forsørger, var ikke deres historier nyhetsverdige – heller ikke om både far og sønn omkom sammen på fisket. Dette var ikke noe ekstraordinært. Hendelsen i Tysfjord skilte seg imidlertid ut ved at to separate ulykker rammet samme familie, hvorav den ene var under ulykkelige omstendigheter som ikke hadde tilknytning til fisket. I den sammenhengen ble det gjennom avisen oppfordret til å avhjelpe nøden. «*Herren vække medlidende Hjerter, der vil anse det, som en kjær Pligt at imødekomme den Nedbøiede baade med Trøst og Hjælp*». ⁶⁴

1.5 Medienes fremvekst

Etter at Lofotlinjen ble koblet på riksnettet høsten 1868, ble stadig nye telegrafstasjoner opprettet rundt om i landet. Med dette økte også mengden telegrafisk korrespondanse, som grafen på neste side viser. Fra å befordre i underkant av 23 000 stats- og privattelegrammer i 1855 fra i alt 22 telegrafstasjoner, håndterte Telegrafverket over 2,2 millioner telegrammer i 1900, og pågangen var stadig økende. ⁶⁵ Ved utgangen av året 1899 var det totalt 117 faste telegrafstasjoner i drift i tillegg til 66 fiske- og feltstasjoner og et vesentlig større antall telefonstasjoner som siden skulle dominere markedet.

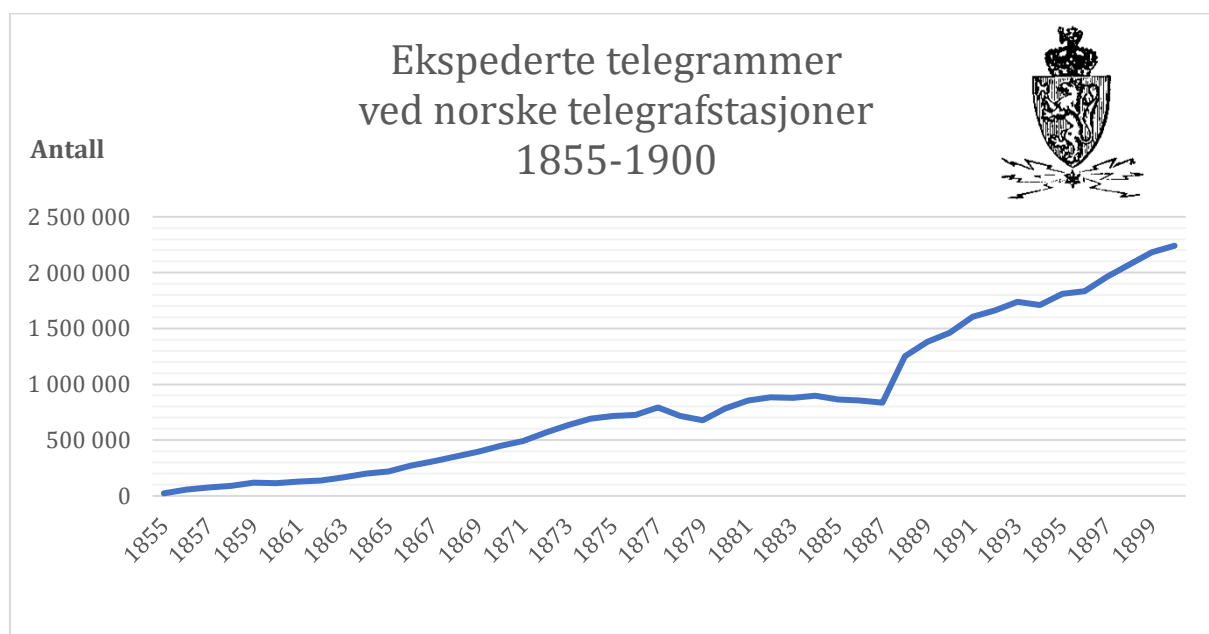
⁶² Adressebladet, 1868, nr. 16 (15. april).

⁶³ Adressebladet, 1868, nr. 16 (15. april).

⁶⁴ Adressebladet, 1868, nr. 16 (15. april).

⁶⁵ NOS, «Den norske Statstelegrafs Statistik for Aaret 1864», s. 5; NOS, «Den norske Rigstelegrafs Statistik for 1899 og 1ste Kvartal 1900», s. 28.

Figur 6

Tallene er hentet fra Norges offentlige statistikk i serien «Den norske Statstelegrafs Statistik».

Populariteten skyldes naturligvis den enorme tidsbesparelsen. Ved telegrafens elektroniske forbindelse tok det nå bare minutter å meddele en beskjed som tidligere kunne ta oppimot en måned med vanlig postgang. Særlig for den offentlige statsadministrasjonen var dette en kjærkommen innretning. Også private kunne benytte seg av telegrafens tjenester selv om dette var en noe kostbar affære. Den rimeligste varianten som besto av maks ti ord innen en geografisk rekkevidde på 10 mil kostet i 1860 32 skilling – like mye som en tønne koks.⁶⁶

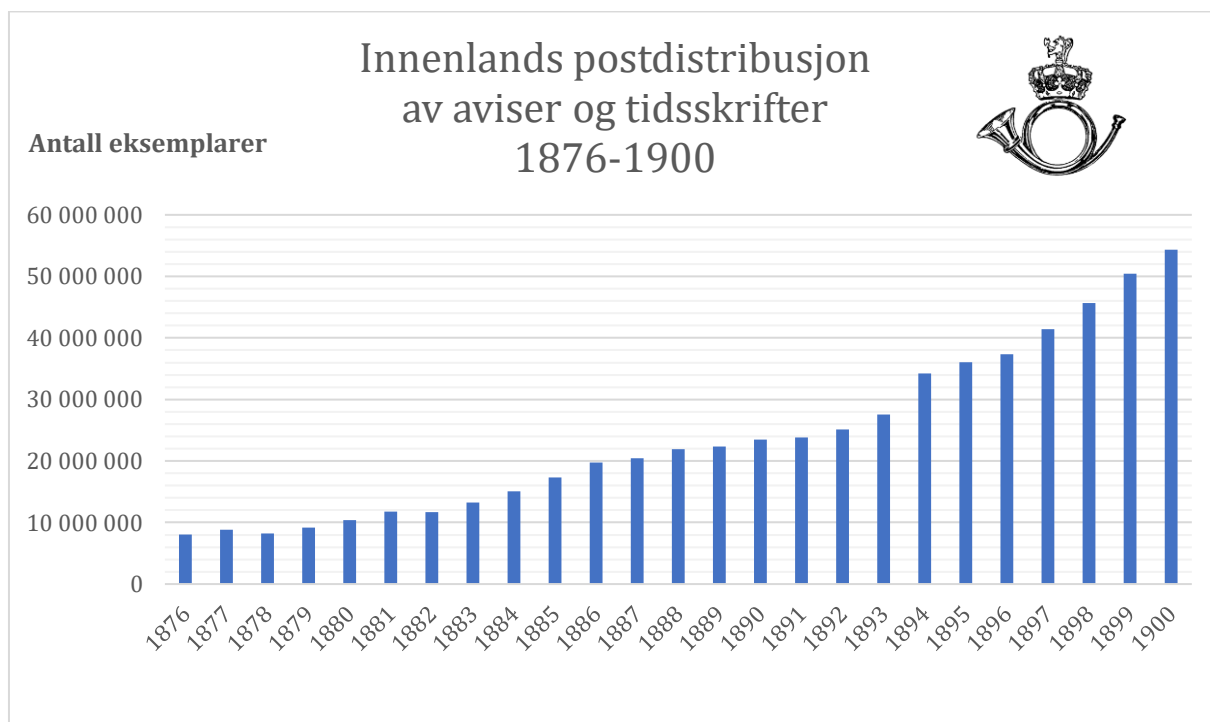
For nyhetsspredningens del, hjalp det imidlertid ikke alene å kunne ha muligheten til å nå andre landsdeler på rekordtid. Man måtte også ha et fungerende apparat som formidlet de allmenninteressante sakene – og det er her avisene spiller en viktig rolle. Rundt 1850 fantes det anslagsvis ikke stort fler enn 40 avishus i landet.⁶⁷ Dette antallet økte betraktelig i løpet av de neste årene. En studie av postgangen i Norge viser at den totale avismengden nærmest fordoblet seg hvert tiår. Til sammenlikning ble det sendt ut om lag 8 millioner aviseksemplarer i posten i 1876 mot over 54 millioner i 1900.⁶⁸ Tallene i nedenstående diagram er også hentet fra Norges offisielle statistikk, i serien «Statistiske Opgaver vedkommende det norske Postvæsen» og viser denne utviklingen i noenlunde samme forhold som telegrafstatistikken med en markant økning opp mot århundreskiftet.

⁶⁶ Den Norske Rigstidende, 1860, nr. 276 (24. november).

⁶⁷ Høyer, *Pressen mellom teknologi og samfunn* (Oslo: Universitetsforlaget, 1995), s. 176.

⁶⁸ NOS, «Statistiske Opgaver vedkommende det norske Postvæsen 1876», s. 6; NOS, «Tabeller vedkommende Norges Postvæsen for Aaret 1900», s. 9.

Figur 7

Som man kan lese utfra disse dataene, ble informasjonsutvekslingen langt hyppigere utover siste del av 1800-tallet, særlig fra 1880-årene av. Etter hvert som papirprisene stadig ble lavere og driftskostnadene generelt gikk ned, ble avisene raskt omgjort til et massemedium som ikke bare var forbeholdt de høye herrer, men også den alminnelige nordmann. Samtidig endret mye av avisstrukturen seg – både innholds- og utseendemessig. De tradisjonelle avisene på 1840-tallet var små tospalters blader som kun besto av ett ark brettet i to. Selv om sideantallet holdt seg stabilt de nærmeste tiårene, ble formatet vesentlig større.

Eksempelbildet til venstre viser størrelsesforholdet på ulike utgaver av Morgenbladet over en periode på 25 år. I løpet av disse årene økte redaksjonen gradvis formatet fra to til tre, fire, fem og deretter seks spalter. Med økt spalteplass ble også nyhetsdekningen langt bredere enn før, og nødrepene fra nord fikk lettere innpass i det store nyhetsbildet, som nå nærmest ble innrapportert i sanntid takket være telegrafene.

*Faksimile av Morgenbladet fra
Nasjonalbibliotekets samling.*

KAPITTEL 2

Innsamlingsaksjonene tar form

Selv om det ikke ble igangsatt noen omfattende tiltak for å bedre de etterlattes situasjon ved Lofotstormen i 1868, skulle det snart inntreffe en ny skjebnesvanger hendelse der håndteringen av de nødlidende virkelig ble tatt på alvor. Denne gangen var det riktignok ikke nevneverdige tap av menneskeliv, men ødeleggelser av materielle verdier som var tilfellet. Nøden ble straks synlig, og reaksjonene lot ikke vente på seg. Store nyhetsoppslag sørget for at betydelige pengebidrag ble sendt nordover – både fra statlig og privat hold. Da også samme mønster ble fulgt ved neste store Lofottragedie, ble det tydelig at hjelpen ikke lenger var et privat anliggende. Nøden kunne nå lindres gjennom nasjonale innsamlingsaksjoner.

2.1 Orkanene i Troms og Finnmark vinteren 1882

Vinteren 1882 ble innbyggerne i Troms og Finnmark vitne til det kraftigste uværet i manns minne. Selv om få menneskeliv gikk tapt, var til gjengjeld det materielle skadeomfanget så enormt at de færreste familier ble uberørte. Fra Skjervøy ble det fortalt at «*Her i Omegnen findes knapt en Gaard hvor ikke Stormen har gjort større og mindre Skade paa Huse, Baade og andre Gjenstande*». ⁶⁹ Dette var en gjenganger for hele den nordlige landsdelen. Uværet vedvarte i flere uker. Verst var det da stormen tok seg opp natt til 16. januar og 4. februar med langvarig orkan styrke. Bare i Hammerfest ble skadene fra den første stormen anslått til hele 300 000 kroner. ⁷⁰ Verditapet var absolutt størst nede ved havneområdet, men også lengre inn på land ble en mengde hus fullstendig ramponerte. Takstein fløy i lufta som prosjektiler og knapt en vindusrute var å se hel i byen. Både teglstein og plank lå strødd om hverandre i gatene etter nedrevne skorsteinspiper, bordkledning og kirkespir. ⁷¹ Også i landdistriktene utenfor Hammerfest gikk det hardt utover kirkebyggene. Som man leser av amtmannens beretning til Indredepartementet, datert 30. januar, ble det påført betydelige skader på kirkene i Talvik, Kistrand og Kvalsund, hvorav Talvik kirke siden måtte rives på grunn av ødeleggelsene. Det samme gjaldt Kjølvik og Ingøy kirker som begge ble meldt totalskadet uten noe håp for redning. ⁷²

Kaianlegg og bygninger i de kystnære områdene var spesielt utsatt. Rundt midnatt, natt til den 16. januar, var sjøen blitt så opprørt i Hammerfest at «*næsten hele Byen laa indhyllet i*

⁶⁹ Tromsø Stiftstidende, 1882, nr. 10 (2. februar).

⁷⁰ Departements-Tidende, 1882, nr. 10 (6. mars).

⁷¹ Morgenbladet, 1882, nr. 28 A (28. januar).

⁷² Departements-Tidende, 1882, nr. 10 (6. mars).

Sjøraak» som følger av de voldsomme bølgebrytningene mot land.⁷³ I tillegg til beskadigelse av de mange båtene på havna, ble brygger, rorbuer og en mengde pakkhus med inventar (for det meste tran, mel og skinn) skylt overende av bølgene. Hele husrekken vest for tollboden, bestående av syv pakkhus, ble ført på havet i løpet av et kvarter.⁷⁴ Mens flesteparten av disse endte opp i fjæresteinene, drev to bygninger innover vågen som «*forliste Skuder med Flagstangen som Mast*» og rev med seg ytterligere pakkhus og tranbrennerier på den andre siden.⁷⁵ Her ble naturlignok handelsmennene hardest rammet.

Totalt sett var det allikevel den alminnelige fiskerfamilie som led det største tapet, idet flere ble sittende igjen husløse eller med betydelige skader på vegger, vinduer og tak i den kaldeste årstiden. Verre var det at stormen ødela et hundretalls båter i distriktet, noe som skapte enorme utfordringer nå som sesongfisket var i anmarsj. Amtmannen melder i samme beretning at i Kvalsund, Kjelvik og Kistrand ble henholdsvis 40, 60 og 80 fortøyde båter knust i stormen.⁷⁶ For Kistrands vedkommende betydde dette at ca. 250 mann ble satt ut av stand til å delta i sesongfisket, som tross alt var distriktets viktigste inntektskilde.

Noen ytterst få båtlag var allerede kommet seg trygt frem til Lofoten, da det var flere som kombinerte Lofot- og Finnmarksfisket. Men også her merket oppsynssjef Brodtkorb følgene av stormen. Uværet raste også i Nordland, selv om man var skånt for de verste ødeleggelsene her. I Lofotberetningen for året 1882 forteller han at i begynnelsen av februar måned, når rundt halvparten av fiskerne normalt pleier å være tilstede, var bare en fjerdedel kommet frem. Først omkring den 25. februar begynte værforholdene å bli stabile.⁷⁷ Enkelte båtlag sørfra lå derfor værfaste i hele fem uker før de våget å krysse Vestfjorden. En tilreisende Lofotfisker fra Vega omtaler turen nordover slik:

Vi tog fast om Kveldene omtrent paa de samme Steder paa Lofotveien som den foregaaende Vinter, men nu blev vi liggende fem Uger i Helliver paa Grund av Skaveir, som vi sier. Da Veiret en Dag var nogenlunde bra seilte alle Baadene fra Helliver, og vi kom saa langt som 4 Mil ud i Vestfjorden, da Stormen tog til paanyt. [...] Den Dag kom der bort en Baad fra Vega som var i samme Følge.

(Pettersen, «Fra Vega, Helgeland»)⁷⁸

⁷³ Morgenbladet, 1882, nr. 36 B (5. februar).

⁷⁴ Nordlands Amtstidende, 1882, nr. 9 (1. februar).

⁷⁵ Nordlands Amtstidende, 1882, nr. 9 (1. februar).

⁷⁶ Departements-Tidende, 1882, nr. 10 (6. mars).

⁷⁷ Brodtkorb, «Lofotfiskeriet», 1882, s. 21.

⁷⁸ Decorah-Posten, 1948, nr. 30 (25. mars).

«Skaværet» (som betegner et uvær som forårsaker store skader) var i ferd med å gi seg da den nevnte overfarten fant sted 12. februar. Store deler av Vest-Finnmark og til dels Troms lå da i ruiner. Ikke bare medførte skadene personlige tap, men også for de enkelte kommunene oppsto det betydelige økonomiske problemer. Allerede før stormen, var situasjonen flere steder anspent. I Kvænangen måtte eksempelvis fattigvesenet det foregående året ta opp et større lån for å kunne håndtere de mange fattige innbyggerne.⁷⁹ Antallet ble på ingen måte forminsket etter stormens ødeleggelser. Også i Talvik hadde lensmannen gjennom et telegram datert 7. februar 1882 uttalt at «*Fattigvæsenet stod Hjælpsløst*» i møte med de mange trengende.⁸⁰ Det var åpenbart at finansieringen måtte komme utenifra.

Heldigvis var nyhetsformidlingen denne gangen nokså rask og effektiv takket være telegrafene. Finnmarkslinjen ble åpnet høsten 1870, og egne telegrafstasjoner ble da opprettet i Lyngen, Alta, Kistrand, Hammerfest, Vadsø og Vardø.⁸¹ I tiden som fulgte ble nettverket her noe utvidet, og det var i det hele tatt gode forbindelser med det øvrige landet da stormen inntraff i 1882. Allerede samme dag som den første orkanen raste i Finnmark (16. januar) ble det på telegrafstasjonen i Hammerfest innlevert flere beretninger om ødeleggelsene, blant annet til Det Nordenfjeldske Dampskibsselskabs kontor i Trondhjem og det samme for Det Bergenske Dampskibsselskab, som begge hadde fartøyer i fast rute på kyststrekningen nordover (uværet skapte naturlignok store forsinkelser for disse). På grunn av linjebrudd, kom ikke beskjeden frem før to dager senere, men fra 19. januar ble nyheten straks opptatt i avisene. I telegrammet til NFDS heter det: «*Hele Natten Orkan af Vest; 13 Pakhuse ført paa Søen, totalt tilintetgjorte; desuden betydelig anden Skade. Stormen raser fremdeles*».⁸² Siden haglet det inn telegrafiske beskjeder fra hele Finnmark.

Det første offisielle oppropet som ble utstedt, var fra Kistrand 2. februar, og var på kommunens oppfordring et rop om hjelp til dens egne innbyggere. Det var undertegnet av sogneprest Knud Martin Ihle, ordfører og lærer Peder Larsen, lensmann Erik August Grape og distriktslege Thorvald Charles Egeberg.⁸³ Oppropet ble først inntatt i Morgenbladet 4. februar, og deretter gjengitt i en rekke av landets aviser som et nasjonalt opprop. Det ble lagt ut innsamlingslister i de forskjellige avishusene, men kun fire dager senere gikk Morgenbladet ut med en anmodning om å trekke tilbake listene, da man hadde fått opplysninger om at uværet

⁷⁹ Tromsø Stiftstidende, 1882, nr. 10 (2. februar).

⁸⁰ Departements-Tidende, 1882, nr. 10 (6. mars).

⁸¹ Bugge, *Den norske Statstelegrafs Grundlæggelse og Vækst* (Christiania: [F. Bugge], 1890), s. 199-201.

⁸² Thronhjems borgerlige Realskoles Adressecontors-Efterretninger, 1882, nr. 16 (19. januar).

⁸³ Morgenbladet, 1882, nr. 35 A (4. februar).

rammet langt flere enn de få nødlidende innbyggerne i Kistrand.⁸⁴ Innsamlingsaksjonen hadde på dette tidspunktet bare i Kristiania innbragt nesten 1250 kroner, men ettersom skadeomfanget var vesentlig større enn først antatt, ble det nå utlagt nye lister som heretter skulle gjelde alle dem «*der ved de sidste voldsomme Storme i Vestfinmarken ere blevne nødlidende*».⁸⁵ Det nye oppropet var datert 8. februar og undertegnet av en nyopprettet sentralkomit  bestående av statsråd Jens Holmboe, Finnmarks amtmann Johan Blackstad og biskop Jacob Sverdrup Smitt, alle embedsmenn fra de mest berørte distriktene i nord.⁸⁶ De to sistnevnte var før øvrig stortingsrepresentanter.

Et eget opprop ble også utstedt fra Hammerfest 2. februar og var undertegnet av tollinspekt r Elias Andreas Nilsen, tollkasserer og ordfører Marius  rbek Berg og sogneprest Lars Anton Moe. Dette ble sendt til Morgenbladet per post, og ble derfor først opptatt i avisen n r på to uker senere.⁸⁷ I motsetning til oppropet fra Kistrand var det fra Hammerfest mer generelt rettet mot hele det berørte distriktet. Det fremla et s vært dystert bilde av finnmarkingenes økonomiske stilling allerede før stormen, der de siste årenes mislykkede fiske hadde ført størstedelen av befolkningen til fattigkassa. Nå som også muligheten til   komme seg på havet ble frarøvet dem, så utsiktene s vært m rke ut. «*Med Baad kan Finmarkens Befolkning endnu bjerge seg sig saa nogenlunde; uden saadan er den hj lpel s*» het det i oppropet.⁸⁸

Ettersom den nevnte sentralkomitéen i Kristiania allerede var i fullt virke etter   ha sendt ut sitt eget opprop, ble linjene fra Hammerfest kun inntatt som en del av den store nyhetsflommen av beretninger nordpå. Innsamlinger ble på dette tidspunktet foretatt i det ganske land. Lister var blitt utlagt i forskjellige avishus, hos bokhandlere, kjøpmenn og ulike samlingssteder i bygd og by. Mange aviser hadde egne personlige opprop til deres abonnenter. På den måten kom det inn store pengesummer fra så godt som hele landet.

I tillegg til sentralkomitéen ble det på dennes anmodning dannet en forretningskomit  i hvert av de to berørte amtene. Hovedkomitéen i Hammerfest besto av fogd og sorenskriver Ernst Gottlieb Kristian Roll, overrettssakfører Ole Lund, kjøpmann Anders Rambech Nissen samt de to tidligere nevnte herrene, tollinspekt r Nilsen og tollkasserer Berg. I Tromsø besto komitéen av sakf rerne Johan Friedrich Daniel Mack og Peder Kjerschow samt lensmann Lars Schjetlein, hvilke senere ble akkompagnert av konsul Henning Wilhelm Holmboe og

⁸⁴ Morgenbladet, 1882, nr. 39 A (8. februar).

⁸⁵ Morgenbladet, 1882, nr. 39 A (8. februar).

⁸⁶ Morgenbladet, 1882, nr. 40 A (9. februar).

⁸⁷ Morgenbladet, 1882, nr. 46 A (15. februar).

⁸⁸ Morgenbladet, 1882, nr. 46 A (15. februar).

fisker Johan M. Jensen.⁸⁹ Innunder disse var det mindre herredskomiteer som i all hovedsak besto av presten, lensmannen og ordføreren i formannskapet og fattigkommisjonen. Disse tok seg av den interne fordelingen innad i herredet, mens de større forretningskomiteene avgjorde hvor mye hvert herred skulle få. Fordelingen mellom amtene ble gjort etter beste skjønn på bakgrunn av de forelagte beretningene til sentralkomiteen.

Når det gjaldt de innkomne pengebidragene, var det ikke bare ordinære donasjoner som ble foretatt. Det ble også arrangert en rekke kulturarrangementer der inntekten ble gitt til de nødlidende. Det er for mange til å nevne de alle, men blant de første som averterte var Brigademusikkens folkekonsert i Fredrikshald, som trakk til seg et sted mellom 500 og 600 publikummere.⁹⁰ Også de øvrige brigademusikkorpsavdelingene i Kristiania, Kristiansand, Bergen og Trondhjem spilte i samme øyemed.⁹¹ På Karljohansvern i Horten avholdt Marinens musikkorps en veldedighetskonsert til inntekt for de nødlidende, og i Skien spilte den lokale musikkforeningen.⁹² Det ble også avholdt flere konserter, aftenunderholdninger og forestillinger i teatersaler og mindre forsamlingslokaler både i Kristiania og andre byer. I Trondhjem ble det stelt i stand med borgerball, i Bergen karneval og i Stavanger maskeradeball, for å nevne noe.⁹³ Det ble også avholdt en rekke andre ulike tilstelninger, slik som foredrag og religiøse sammenkomster i tillegg til mange større og mindre basarer (både for barn og voksne) der forskjellige gjenstander ble loddet ut og solgt for en billig penge.

Det er særlig ett av disse siste tiltakene som bør trekkes frem, nemlig dronningens egen basar. Dronning Sofie var kjent for sitt brennende engasjement innen sosialt veldedighetsarbeid, og denne gangen var ingen unntak. På Morgenbladets forside lørdag 18. februar kunne man lese: «*Hendes Majestæt Dronningen har idag tilkaldt et større Antal Damer for at danne en Komite til Istandbringelse af en Bazar til Fordel for de nødlidende i Finmarken*».⁹⁴ Blant de mange komitémedlemmene fantes konene til amtmann Blackstad og biskop Smitt.

Basaren ble bestemt avholdt på det kongelige slott under dronningens opphold i Kristiania. Både konge- og kronprinsparet hadde ankommet hovedstaden tidligere i februar og ble værende i byen en hel måned før turen gikk tilbake til deres sedvanlige residens i

⁸⁹ Departements-Tidende, 1882, nr. 10 (6. mars); Departements-Tidende, 1882, nr. 25 (19. juni).

⁹⁰ Fredrikshalds Tilskuer, 1882, nr. 13 (14. februar); Fredrikshalds Tilskuer, 1882, nr. 15 (21. februar).

⁹¹ Dagbladet, 1882, nr. 66 (18. mars); Kristianssands Stiftsavis og Adressekontors-Efterretninger, 1882, nr. 21 (18. februar); Bergens Tidende, 1882, nr. 46 (23. februar); Dagposten, 1882, nr. 43 (20. februar).

⁹² Gjengangeren, 1882, nr. 25 (26. februar); Skiensposten, 1882, nr. 16 (23. februar).

⁹³ Dagposten, 1882, nr. 41 (17. februar); Bergens Tidende, 1882, nr. 42 A (18. februar); Stavanger Amtstidende og Adresseavis, 1882, nr. 65 (17. mars).

⁹⁴ Morgenbladet, 1882, nr. 49 B (18. februar).

Stockholm.⁹⁵ Datoene for basaren ble fastsatt til torsdag 9., fredag 10., lørdag 11. og mandag 13. mars med entré 50 øre de to første dagene og 25 øre de resterende.⁹⁶ Senere ble det bekjentgjort at basaren skulle holdes åpen også tirsdag 14. mars med 5 kroner i entré.⁹⁷ Det ble oppfordret til å samle inn gaver både i og utenfor Kristiania, og dersom disse ikke kunne innleveres direkte til komitémedlemmene, kunne man kostnadsfritt sende dem med dampskip inn til hovedstaden.⁹⁸ Og forsendelsene strømmet inn. Det ble gitt alt fra alminnelige møbler, malerier, duker og annet håndarbeid til langt mer verdifulle gaver, slik som et piano fra Edmund Neupert som alene hadde en verdi av 1 000 kroner.⁹⁹ Flere forretningsmenn bidro også på andre måter, blant annet gjennom gratis trykking av loddsedler og liknende.

I det hele tatt var det en enorm oppslutning. Foruten å støtte en god sak, var det mange som benyttet anledningen til å få innpass på slottet og omgi seg med de kongelige høyheter. Kongefamilien kjøpte selv flere av gjenstandene i tillegg til at de også donerte gaver. Ifølge Morgenbladets oppsummering ble basaren besøkt av hele 17 566 personer i løpet av disse fem dagene, hvorav mandagen satte rekord med 6 164 personer.¹⁰⁰ Totalutbyttet ble senere oppgitt å være 69 600 kroner.¹⁰¹

Også Den Norske Forening i København igangsatte en basar til inntekt for de nødlidende i nord. Innbydelsen ble undertegnet av en rekke fremtredende personligheter i Danmark i tillegg til Norges og Sveriges felles minister, legasjonssekretær og konsul. Den ble avholdt 29. og 30. mars og innbrakte ca. 13 000 kroner.¹⁰² I anledning basaren skrev forfatteren Andreas Munch diktet «I Finmarken» med ikke mindre enn 21 vers, som i tillegg til å bli fremført under basaren, ble solgt som et eget hefte med illustrerte bilder. Salgsinntektene gikk naturlignok til de nødlidende, og heftet kom siden også i salg hos bokforhandlere i Norge.¹⁰³ Andre lyriske verk ble for øvrig også skrevet i forbindelse med orkanene, blant annet Kristofer Randers' «For de Stormlidte» som ble sendt inn til Morgenbladet, og et anonymt dikt i ukebladet Krydseren ved navn «Hjælp!» (undertittel: Opraab i Anledning af Nøden i Finmarken).¹⁰⁴

⁹⁵ Aftenposten, 1882, nr. 12 A (14. januar).

⁹⁶ Aftenposten, 1882, nr. 48 A (25. februar).

⁹⁷ Morgenbladet, 1882, 73 B (14. mars).

⁹⁸ Dagen, 1882, nr. 45 (21. februar).

⁹⁹ Aftenposten, 1882, nr. 56 A (7. mars).

¹⁰⁰ Morgenbladet, 1882, nr. 74 A (15. mars).

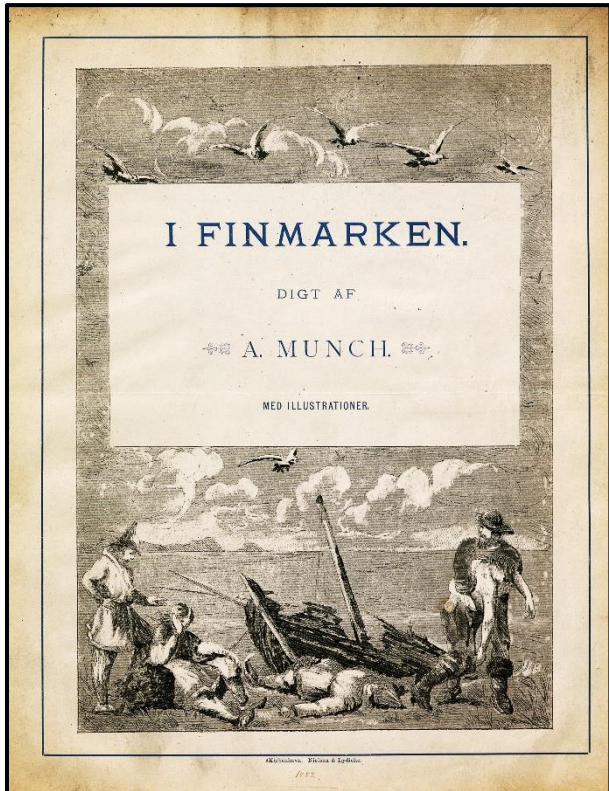
¹⁰¹ Morgenbladet, 1882, nr. 195 (17. juli).

¹⁰² Bergens Tidende, 1882, nr. 88 (17. april).

¹⁰³ Aftenposten, 1882, nr. 76 A (30. mars); Dagen, 1882, nr. 87 (14 april).

¹⁰⁴ Morgenbladet, 1882, nr. 57 B (26. februar); Krydseren, 1882, nr. 7 (18. februar).

Foruten Danmark, hvorfra det kom inn over 22 000 kroner totalt (inkl. basaren), ble det også dannet innsamlingskomitéer flere steder i utlandet, både i Sverige, England, Tyskland, Frankrike, Belgia, Portugal, Russland og Amerika. Samlede inntekter herfra var på drøye 65 000 kroner, hvorav Danmark og England sto for det vesentligste.¹⁰⁵

Diktheftet «I Finmarken» (1882) utgitt av A. Munch i anledning basaren i København.

I tillegg til pengebidrag, enten kontant til komitéene eller gjennom inntekter fra de nevnte arrangementene, ble også gaver sendt direkte til de nødlidende. I Kristiania var det fru Sinding, fru Smitt og fru Ullmann som stod i bresjen for dette arbeidet.¹⁰⁶ Både klær, mat og redskaper som kunne være til nytte, ble innsamlet og sendt fraktfritt med de Bergenske og Nordenfjeldske postdampskip. Medlemmer av Tromsø-komitéen hadde til og med gått til anskaffelse av egne dampskip for å avhjelpe situasjonen i sitt distrikt. Det stormende været hadde i lang tid forhindret direkte kontakt med den øvrige kystbefolkningen, men et telegram til Indredepartementet fra stiftamtmanden i Tromsø, datert 7. mars,

brakte gode nyheter. Dampskipene hadde nå foretatt tre turer mellom Senja og Helgøy med blant annet klær, mat og båter til den trengende befolkningen.¹⁰⁷ Særlig båtene kom godt med.

Amtmann Blackstad hadde allerede uttalt at for Alta og Porsangers vedkommende (hvorav Kistrand hørte til) ville innbyggerne her antageligvis klare å finansiere sine egne båter når pengehjelpen først kom, men overalt var båtnøden stor. Rundt regnet mente han at et sted mellom 700 og 800 båter i Troms og Finnmark var blitt ødelagte i stormen, tilsvarende et verditap på nesten 130 000 kroner (beregnet 160 kroner per båt).¹⁰⁸ Nå var det ikke bare det materielle verditapet alene som var så vesentlig, men det faktum at det tilhørende

¹⁰⁵ Morgenbladet, 1882, nr. 195 (17. juli).

¹⁰⁶ Dagbladet, 1882, nr. 45 (22. februar).

¹⁰⁷ Den Norske Rigstidende, nr. 48 (8. mars).

¹⁰⁸ Dagbladet, 1882, nr. 39 (15. februar).

båtmannskapet (2000 – 3000 fiskere) fikk en vesentlig tapt arbeidsfortjeneste uten mulighet til å brødfø sin familie.

For å gå til anskaffelse av flest mulig båter, ble det sendt ut en rekke forespørsler landet rundt. Oppsynssjef Brodtkorb forsikret at dersom fiskere kom til Lofoten uten båt, skulle oppsynet på best mulig måte hjelpe disse. Det var imidlertid ikke noe særlig overskudd av båter under Lofotfisket, så etter hans mening var sjansen større for å kunne skaffe båter fra Helgelandsdistriktet, Salten og Senja.¹⁰⁹ Det endte med at forretningskomitéen i Hammerfest gikk til innkjøp av 250 båter i Rana og Vefsn.¹¹⁰ Det tok riktignok litt tid før disse nådde de nødlidende, men til gjengjeld var tiltakslysten stor. Et navn som absolutt kan nevnes i den sammenhengen, er den velstående grossererens Mads Langaard i Kristiania som kunngjorde at han skulle sende 20 splitter nye fullt utrustede firemannsbåter (åtringer) med seil og årer i tillegg til litt mel, kaffe og tobakk medfølgende hver båt.¹¹¹ Disse ble siden tildelt fiskere som de mindre herredskomiteene anså verdige.

Foruten private initiativ ble det også fattet noen beslutninger fra myndighetenes side for å hjelpe kronerullingene et godt stykke på vei. Bidragslistene var særlig godt utbredt i byene, men i det spredte bygde-Norge var situasjonen en litt annen. Ved å involvere presteskaper, brakte man derimot diskursen til deres felles samlingssted, kirken. Etter en innstilling fra Kirke- og undervisningsdepartementet ble det bestemt ved kongelig resolusjon av 23. februar 1882 at det skulle samles inn offergaver under gudstjenestene i landets kirker til inntekt for de nødlidende innbyggerne i Tromsø og Finmarkens amter.¹¹² Sirkulærer ble straks utsendt til samtlige prestegjeld, med påskrift om at innsamlingene skulle foregå under førstkommende ordinære gudstjeneste. Dette brakte en fin fortjeneste på ca. 115 000 kroner.¹¹³ Allikevel var det nokså åpenbart at den private offerviljen ikke kunne klare å dekke det enorme behovet alene – selv ikke med kirkens hjelp. Nøden var rett og slett for stor. Det tok derfor ikke lang tid før søkelyset ble rettet mot den norske statskassen.

Inn til Stortinget fremkom det to skriftlige forslag til offentlig statsbidrag i dette øyemed. Det ene forslaget ble fremmet av den høyt aktede stortingsrepresentant Johan Sverdrup som ba om inntil 75 000 kroner til de skadelidte i nord. Det andre forslaget lød på 100 000 kroner, og var innsendt av samtlige stortingsrepresentanter fra Tromsø og Finmarkens amter, nemlig

¹⁰⁹ Departements-Tidende, 1882, nr. 10 (6. mars).

¹¹⁰ Morgenbladet, 1882, nr. 60 A (1. mars).

¹¹¹ Morgenbladet, 1882, nr. 71 A (12. mars).

¹¹² Departements-Tidende, 1882, nr. 15 (10. april).

¹¹³ Morgenbladet, 1882, nr. 195 (17. juli).

kirkesanger Peder Eilertson og sorenskriver Gustav Julius Flor fra Finmarkens amt, lensmann Samuel Georg Simeon Wennberg og gårdbruker Ole Tollefsen fra Tromsø amt, samt to av de nevnte pådriverne for innsamlingsaksjonen i Kristiania, nemlig byrepresentanten for Hammerfest, Vardø og Vadsø, amtmann Johan Blackstad og byrepresentanten for Tromsø og Bodø, biskop Jacob Sverdrup Smitt. Saken ble tatt opp i Stortinget 16. februar, og allerede ved stortingsdebattens begynnelse ytret Sverdrup at hans forlangende beløp var basert på ufullstendige skadetall, og at han nå sa seg enig i nordlendingenes forlangende, med tilføyelse av ordet «inntil» foran beløpet. Da ingen hadde noen innsigelser til dette, var i grunn saksgangen svært kort. Representantskapet kom til enighet, og Stortinget bevilget dermed inntil 100 000 kroner til umiddelbar hjelp.¹¹⁴

Det ble imidlertid bemerket at selv om det bevilgede beløpet var av en betydelig størrelse, ville det ikke strekke til på lengre sikt. Også i Departements-Tidende ble det skrevet at «*Det kunde neppe undgaaes, at der senere blev Spørgsmaal om yderligere Hjælp, maaske under andre Former*».¹¹⁵ Slik ble det også, idet Stortinget noen måneder senere bevilget 150 000 kroner som rentefrie lån til næringsdrivende i Finnmark for å styrke næringslivet etter de store skadene.¹¹⁶

En god stund etter at de mange innsamlingsaksjonene var satt i gang, ble medlemmene av sentralkomiteén i Kristiania gjort oppmerksomme på at det også i Nordland ble påført betydelige økonomiske tap, blant annet ved stormflod 20. januar.¹¹⁷ Særlig yttersiden av Lofoten ble rammet. Verst var det i Øksnes der lensmannen anslo skadene til hele 100 000 kroner.¹¹⁸ Også i nabokommunene var det store materielle skader til flere titalls tusen. Pakkhus og brygger ble kvestet av havet, og alene i Borge ble minst 30 fembøringer med børnskap knust.¹¹⁹ Da også befolkningen her normalt handlet varer hos handelsmannen på kreditt med løfte om å betale av den kommende vinterlotten, kunne ikke handelen lengre fortsette i og med at fisket ble fullstendig mislykket. Matmangel ble dermed et faktum.¹²⁰

Uaktet skadeomfanget var rimelig stort, kom det i skyggen av amtets mer trengende naboer i nord. I henhold til disses utlagte opprop, stortingsvedtak og kongelige resolusjon var allerede det innsamlede beløpet forbeholdt de nødlidende i Troms og Finnmark. Ved «*naadigst*

¹¹⁴ Departements-Tidende, 1882, nr. 10 (6. mars).

¹¹⁵ Departements-Tidende, 1882, nr. 10 (6. mars).

¹¹⁶ Morgenbladet, 1882, nr. 165 A (17. juni).

¹¹⁷ Morgenbladet, 1882, nr. 95 A (5. april).

¹¹⁸ Nordlands Amtstidende, 1882, nr. 22 (18. mars).

¹¹⁹ Nordlands Amtstidende, 1882, nr. 23 (22. mars).

¹²⁰ Nordlands Amtstidende, 1882, nr. 23 (22. mars).

tilladelse» ble imidlertid 20 000 kroner fra dronningens basar omdisponert til de skadelidte i Nordland.¹²¹ Disse ble tilsendt en egen komité i Bodø som alt var opprettet og satt i gang med å samle inn bidrag til de nødlidende innad i sitt eget amt.¹²² Oppslutningen der var derimot nokså laber. Foruten innkomne bidrag lokalt i byen ble det utsendt bidragslister med varierende hell. Komitéens vesentligste inntekt foruten Kristiania-komitéens bidrag, kom fra en hjelpekomité i Bergen, som donerte 7 000 kroner i tillegg til en del klær og andre bekvemmeligheter.¹²³ Andre store bidragsytere var arrangørene av en basar i Mosjøen som innbrakte 700 kroner.¹²⁴ Til sammenlikning med hva de nødlidende i Troms og Finnmark fikk, var Nordlands utbytte stusselige greier.

Fordelingen av de innsamlede pengemidlene mellom disse to amtene ble gjort etter en fordelingsnøkkel som skulle gagne begge. Det var ingen tvil om at Finnmark ble rammet hardere enn Troms, men for å finne ut av hvor trengende innbyggerne på de respektive plassene virkelig var, ble det foretatt mye telegrafisk korrespondanse mellom de ulike komitéene, amtmennene og Indredepartementet. I et telegram til sistnevnte fra sentralkomitéen i Kristiania, datert 25. april, anføres det at man var kommet frem til en samlet vurdering om at *behovet for hjelp* på daværende tidspunkt, fraregnet de mange naturalytelsene som allerede var sendt, var for Tromsø amts vedkommende 100 000 kroner og for Finnmarkens amt 500 000 kroner.¹²⁵ Det anslåtte *skadeomfanget* var omtrent det dobbelte; 200 000 kroner for Tromsø amt og 900 000 kroner for Finnmarkens amt.¹²⁶ Fordelingen skulle i så måte ikke være noe mindre enn 1:5. Da statsbidraget omsider ble utbetalt i sin helhet, var dette i forholdet 1:4, idet 20 000 kroner ble tilstillet Tromsø amt og 80 000 kroner ble tilstillet Finnmarkens amt.¹²⁷

For de øvrige innsamlede pengene, var forholdet omtrent det samme. Amtmann Blackstad oppsummerte tallene for sentralkomitéen sommeren 1882, hvilket ble gjengitt i Morgenbladet like etter.¹²⁸ Per 16. juni var det kommet inn totalt 360 113 kroner og 74 øre fra private donasjoner i inn- og utland, inkludert dronningens basar og ofringen i kirken. Noen ytterligere bidrag fortsatte riktignok å strømme til etter regnskapets revidering, selv om innsamlingen i

¹²¹ Departements-Tidende, 1882, nr. 25 (19. juni).

¹²² Morgenbladet, 1882, nr. 95 A (5. april).

¹²³ Nordlands Amtstidende, 1882, nr. 29 (15. april).

¹²⁴ Nordlands Amtstidende, 1882, nr. 37 (13. mai).

¹²⁵ Departements-Tidende, 1882, nr. 25 (19. juni).

¹²⁶ Jarlsberg og Laurviks Amtstidende, 1882, nr. 79 (24. april).

¹²⁷ Departements-Tidende, 1882, nr. 25 (19. juni).

¹²⁸ Morgenbladet, 1882, nr. 195 (17. juli).

grunn var slutført. Blant de drøye 360 000 kronene, ble 64 500 kroner overført til komitéen i Tromsø for videre fordeling innad i amtet, mens 275 000 kroner ble sendt til komitéen i Hammerfest. Et lite restbeløp av sentralkomitéens beholdning gikk vekk til administrative utgifter, i tillegg til den nevnte andelen på 20 000 kroner til Nordlands amt.¹²⁹

I tillegg til den nevnte beholdningen til sentralkomitéen, som nå var fordelt mellom de tre amtene, ble også bidrag fra privat hold sendt direkte til komitéene i Tromsø og Hammerfest, der det forelå egne regnskapslister. I resultatet fra Tromsø-komitéen, som først ble publisert i Morgenbladet 28. januar 1884, fremkom det at komitéen hadde mottatt 27 780 kroner og 27 øre direkte i kontantbidrag i tillegg til statsbidraget på 20 000 kroner og 64 500 kroner fra sentralkomitéen i Kristiania.¹³⁰ Til fordeling innad i amtet innkam dermed totalt 112 280 kroner og 27 øre. Det endelige resultatet fra hovedkomitéen i Hammerfest ble publisert i Finmarksposten 21. februar året etter.¹³¹ Foruten statsbidraget på 80 000 kroner innkam 275 000 kroner fra sentralkomitéen i Kristiania i tillegg til 31 039 kroner og 25 øre i kontanter direkte til komitéen. Totalt 386 039 kroner og 25 øre.¹³²

Foruten de mange verdifulle gavene i naturalia, ble dermed ca. en halv million kroner sammenlagt gitt til de nødlidende i Troms og Finnmark, hvorav over halvparten var finansiert av statsbidraget, ofringen i kirken og dronningens basar. Etter at pengene var ferdig fordelt, ble det stående igjen et lite udisponert restbeløp på konto hos hver komité. I Hammerfest var dette beløpet på 4 634 kroner og 65 øre, i Tromsø 5 625 kroner og 45 øre, og i Bodø 513 kroner og 80 øre. Disse dannet grunnkapitalen for et eget stormskadefond som ble opprettet innenfor hvert av de tre amtene under bestyrelse av amtmannen.¹³³ Navnene på disse var henholdsvis «Finmarkens Orkanfond», «Fondet for Stormlidte» og «Nordlandske Fiskeres Stormskadefond», ofte omtalt som bare Orkanfondet eller Stormskadefondet. Fondene skulle komme andre stormlidte til hjelp, men selv om de til dels fungerte til sin hensikt, ble det ingen stor oppslutning rundt disse. Uansett resulterte innsamlingene i en svært betydelig sum som avverget stor nød flere steder. Og dette skulle gjenta seg når også Lofotstormen i 1893 inntraff bare elleve år senere.

¹²⁹ Morgenbladet, 1882, nr. 95 A (5. april).

¹³⁰ Morgenbladet, 1884, nr. 27 (28. januar).

¹³¹ Finmarksposten, 1885, nr. 8 (21. februar).

¹³² Morgenbladet, 1883, nr. 55 B (25. februar); Finmarksposten, 1885, nr. 8 (21. februar); Finmarksposten, 1885, nr. 24 (13. juni).

¹³³ Finmarksposten, 1885, nr. 24 (13. juni); Morgenbladet, 1884, nr. 27 (28. januar); Nordlands Amtsformandskabs Forhandlinger for Aaret 1885, s. 54-56.

2.2 Lofotstormen 25. januar 1893

Da Opsynet den 16de Januar traadte i Virksomhed, var det kun faa og saagodtsom udelukkende i Lofoten hjemmehørende Fiskere, der var ankomne til Værene. Heller ikke de nærmest paafølgende Dage øgedes Antallet i nogen væsentlig Grad, hvortil vel nærmest bidrog de uheldige Veirforholde og for Nordlændingernes Vedkommende desuden den Omstændighed, at der længe fiskedes godt i Hjemværene. Afreisen til Lofoten foregik altsaa i det hele taget sent. (Knap, «Lofotfiskeriet», 1893, s. 21)

Slik beskriver oppsynssjef Carl Johan Knap inngangen til Lofotfisket en uke før Storstormen slo til. Det var tidlig i sesongen og værforholdene hadde i lengre tid vært dårlige. Allerede dagen før ulykken telegraferte han en fiskeberetning fra Svølvær, uten at situasjonen var særlig forandret: «Uroligt Veir tildels med Snefald hidtil hindret regelmæssigt Fiske. Meget faa fremmede Fiskere og Kjøbefartøier».¹³⁴ De enkle omstendighetene som gjorde at delaktigheten var lav, sørget for at det kun var de ivrigste fiskere som var reist ut på havet. Hvor mange som faktisk var til stede på ulykkesdagen er umulig å si. Statistikk fra oppsynssjefens beretninger viser at det i høysesongen syv uker senere allikevel var vesentlig færre enn normalen. På tellingsdatoen 16. mars var det registrert 26 683 fiskere, kontra litt over 30 000 de foregående årene, men tallene er på ingen måte representative for utgangen av januar måned.¹³⁵ Når man vet at det vesentligste antallet Lofotfiskere besto av tilreisende, kan man uansett konkludere med at utfallet var bemerkelsesverdig stort.

Utfordringen var at ingen hadde den fulle oversikten over situasjonen. Båtene som ikke hadde vendt tilbake til sine hjemmehørende fiskevær hadde den første tiden status som savnet, men ettersom det var få og så godt som ingen som var *bekreftet* omkommet, var fraværet av informasjon den nærmeste bekreftelsen man etter hvert kunne få. Et av de berørte fiskeværene var Værøy, og uka etter stormen forfattet lensmann Rønning følgende fiskeberetning, der alvorets omfang hadde begynt å synke inn:

Under Redskabstrækning Onsdag 25de ds opstod pludselig orkanagtig Storm af V.N.V med Snekave, saa voldsom at kun omkring 20 af de paa Værø stationerede Baade kom op førend Mørket faldt paa, medens 37 Baade ikke naaede Værø. Af disse er 10 Baade vendt tilbage fra forskjellige Vær i Lofoten og har man gennem disse faaet Kundskab om, at 11 andre Baadmanskaber er indkommen nogle til Helligvær, andre til

¹³⁴ Nordlandsposten, 1893, nr. 7 (25. januar).

¹³⁵ SSB, «Lofotfiskere. Fiskere, oppfisket kvantum og fangst pr. fisker. 1856-2000».

forskjellige Lofotvær, hvorimod der ikke haves nogen Underretning om de 16 andre savnede Baade. (AIN, A-14/107: Hjælpefondet for forulykkede nordlandske Fiskeres Efterladte)

På dette tidspunktet var det ennå stor uvisshet om hvem som hadde forulykket, men i et brev til fogden i Lofoten datert 31. januar 1893, skrev lensmann Rønning på nytt:

I forbindelse med fiskeberetning herfra af gaars dato meddeles, at der nu ved optælling savnes 8 Baade, der formodes forulykket den 25de dennes, idet ingen oplysning om deres skjebne har været at erholde.

(AIN, A-14/107: Hjælpefondet for forulykkede nordlandske Fiskeres Efterladte)

Selv om disse beretningene riktignok ble sendt med vanlig postgang, ble nyheten om tragedien nordpå raskt meddelt en rekke avishus ved forskjellige privattelegrammer, sendt fra de lokale telegrafstasjonene i Lofoten. Linjen vest for Ballstad var brutt, så opplysninger derfra kunne ikke oppgis nøyaktig, men selv fra de stedene man hadde kontakt, var de første meddelelsene svært uoversiktlige og skapte mye usikkerhet.¹³⁶ Allikevel var det nettopp den brede nyhetsdekningen som skulle vise seg å bli av vesentlig betydning for den store oppslutningen saken fikk. I løpet av noen få dager var saken å finne i så godt som alle de riksdekkende avisene. Folk ble dermed gjort oppmerksom på ulykkens store omfang.

Foruten Værøy, var det naturlignok flere fiskevær i Lofoten som ble rammet. I avisene ble det raskt meldt om forliser også ved Gimsøy og Øksnes, og man begynte snart å få nærmest daglige oppdateringer etter hvert som ny informasjon var tilgjengelig. At nøden kom til å bli stor blant de etterlatte, var innlysende, og med de riksdekkende avisene som talerstol, tok det ikke lang tid før nødropene fra nord ble besvart. Allerede 3. februar 1893 ble det i Kristiania opprettet en innsamlingskomité til fordel for de etterlatte.¹³⁷ Her bør det imidlertid bemerkes at komitéens medlemmer ikke var vanlige Kristiania-borgere. Den besto av samtlige stortingsrepresentanter fra Nordlands amt. Disse var Sivert Nielsen, Ivar Mehus, Christen Nielsen, Otto Sten Holm, og for avdøde Kristian Moursrud 1. suppleant Fredrik Havig (for øvrig var alle venstre-politikere).¹³⁸ Til historien hører det også at 2. suppleant Kolbein Haaheim, som var handelsmann og ordfører i Øksnes, var blant de omkomne.¹³⁹ I tillegg undertegnet professorene Anton Christian Bang og Elias Blix (begge fra Nordland) samt fiskeriinspektør Jens O. Dahl. Som kasserer var handelsborger Conrad Langaard.

¹³⁶ Tromsø Stiftstidende, 1893, nr. 9 (29. januar).

¹³⁷ Morgenbladet 1893, nr. 63 (5. februar).

¹³⁸ Morgenbladet 1893, nr. 63 (5. februar).

¹³⁹ Morgenbladet, 1893, nr. 61 (4. februar).

4. februar offentliggjorde denne komitéen et opprop med anmodning til menn og kvinner i bygd og by om å komme de etterlatte til hjelp. I oppropet står det: «*Endnu kjender vi ikke nøiagtig, hvormange Menneskeliv denne Ulykkens Dag har krævet, men saameget ved vi, at Tallet desværre er stort, meget stort, rimeligvis uden Sidestykke i vor Fiskerbedrifts Historie i den sidste Menneskealder*». ¹⁴⁰ Oppropet ble gjenopptatt i en rekke av landets aviser.

Etter å ha hørt om komitédannelsen i hovedstaden, innkalte amtmanden i Nordland Rasmus Theisen en del av byens borgere i forskjellige stillinger til et møte mandag 6. februar for å diskutere mulighetene for «*at lindre den Nød, som man kan forudsætte var tilstede og senere vilde komme*». ¹⁴¹ Han anså omfanget så stort at

Morgenbladet 5. februar 1893.

det også i Bodø burde nedsettes en komité på fem mann som skulle utsende et nasjonalt opprop om å komme de omkomnes nødlidende til hjelp. I den grad Kristiania-komitéen allerede appellerte til folket sydpå, var fokuset allikevel å rettes mot de nordlige fylker. Den såkalte hjelpekomitéen i Bodø ble opprettet 8. februar og besto foruten amtmanden selv av kjøpmann Otto Koch, kjøpmann Vilhelm Bernhard Jentoft, amtsingeniør Hjalmar Conradi og redaktør Oskar Thue. ¹⁴² De fortsatte innsamlingsarbeidet og begynte etter hvert utarbeidelsen av egne lister med de omkomnes navn og opplysninger om de etterlatte for å klargjøre utdelingen av penger. Selv om oppsynssjef Knap i sin årlige beretning kom frem til at det var totalt 119 fiskere som omkom i stormen ¹⁴³, fant komitéen ut at det endelige antallet var 123. Deres geografiske tilhørighet ser man i tabellen på neste side.

Det kan for øvrig nevnes at det ble utstedt et eget opprop fra Bjørnskinn sogn på Andøya, datert Skjoldehavn 2. februar 1893. ¹⁴⁴ Det var undertegnet av handelsmann Benjamin Pettersen som ba om bidrag til fire av sognets kvinner som nettopp var blitt enker på grunn av stormen. Også dette oppropet var sendt med vanlig postgang, så da det kom på trykk i Bodø Tidende 14. februar var allerede innsamlingsaksjonene i gang for fullt. Allikevel viser initiativet at tiltakslysten var stor. Man så muligheter til å lindre nøden til de etterlatte, og dette skiller seg i grunn fra de tidligere Lofotragediene.

¹⁴⁰ Morgenbladet 1893, nr. 63 (5. februar).

¹⁴¹ Bodø Tidende, 1893, nr. 11 (7. februar).

¹⁴² Bodø Tidende, 1893, nr. 12 (10. februar).

¹⁴³ Knap, «Lofotfiskeriet», 1893, s. 21.

¹⁴⁴ Bodø Tidende, 1893, nr. 13 (14. februar).

Tabell 2

Registrerte dødsfall ved Lofotstormen 25. januar 1893			
Prestegjeld	Kirkesogn	Antall omkomne	
Øksnes	Øksnes	14	17
	Langenes	3	
Hadsel	Hadsel	10	11
	Eidsfjord	1	
Alstahaug	Alstahaug	10	10
Skjerstad	Skjerstad	10	10
Vågan	Gimsøy	10	10
Nesna	Dønna	7	7
Værøy	Værøy	7	7
Dverberg	Bjørnskinn	6	6
Herøy	Herøy	6	6
Ofoten	Ankenes	6	6
Gildeskål	Gildeskål	5	5
Sortland	Sortland	5	5
Tjøtta	Tjøtta	2	5
	Vevelstad	3	
Vega	Vega	5	5
Kolvereid	Foldereid	4	4
Bodø	Bodø	3	3
Velfjord	Velfjord	2	2
Kvæfjord	Kvæfjord	1	1
Nærøy	Nærøy	1	1
Saltdal	Saltdal	1	1
Åfjord	Å	1	1
SUM			123

Opplysningene er hentet fra hjelpefondets arkiv og er deretter kontrollert opp mot kirkebøkene for de omkomnes hjemsteder.

Registreringsarbeidet var en videreføring av hva Kristiania-komiteén allerede hadde startet. Foruten å samle inn penger, sendte denne komiteén like etter ut et brev til de lokale myndighetene for å innhente opplysninger om de forulykkedes navn, familieforhold, barnas antall og alder, i tillegg til deres økonomiske kår, for å vurdere de enkeltes situasjon, før utbetalingene fullt og helt kunne skje.¹⁴⁵ Presten og lensmannen på stedet forfattet hver sine beretninger, der den ene skjebnen omtales tristere enn den andre. Bare fra Vega, som mistet én båt med fem mann, fortelles det at tre familieforsørgere var om bord, hvorav to av dem hadde med seg sine eldste sønner – den yngste var bare tolv år gammel. Dette var høvedsmannens sønn, og om ham forteller lensmann Arnold Borgen følgende i sin beretning datert 18. februar 1893:

Høvedsmand Johan Arntsen, Byxelmand paa Gaarden Næs, Enkemand, da hans Hustru døde efter Barselsengen den 11 August f. A. Den Afdøde har efterladt sig 6 Børn, hvoraf 5 ukonfirmeret. Ægtefolkenes Formuesforfatning var hele Tiden mislig, hvortil bidrog meget at de overtog Byxelgaard, med faa og daarlige Huse og har derved haft store Udgifter især ved Opførelse af en ny Hovedbygning, der nu er i Gaardens Eiendom. Manden var ogsaa hele Tiden svag af Helbred, hans Efterladte Bo, er efter hvad man foreløbig kan antage, næppe mere beholden end til Dækning af den paa samme hæftende Gjæld og Skifteomkostninger. Af Børnene styrer den Konfirmerede, der er en Datter, Huset siden moderens Død. Af de øvrige Børn, har Sognepræst Ubberud paa Grund af Stillingen overtaget midlertidig Forsørgelsen af det yngste der fødtes i August sidstleden; de Øvrige ere i Hjemmet, der vist er mindre forsynet baade med Mad, Klæder og Brende for Menneskerne, samt Furage for Kreaturerne, det sidste i nærværende Vinter formentlig gjennemgaaende for hele Distriktet. (AIN, A-14/107: Hjælpefondet for forulykkede nordlandske Fiskeres Efterladte)

Beretningen til sogneprest Hans Ubberud beror stort sett på de samme opplysningene, og allerede midtveis i teksten kommer han med den klare uttalelsen: «*Her er altaa Hjemmet fuldstændig opløst*».¹⁴⁶ Noen mer passende setning kan neppe brukes. For de to andre vegværingenes vedkommende var også disse bygselmenn i dårlig økonomiske kår. De etterlot seg koner og uforsørgede barn, hvorav den ene enken nå for andre gang hadde opplevd å miste sin ektefelle på sjøen. Grunnen til at disse skildringene løftes frem, er for å synliggjøre den nøden mange opplevde. Disse er heller ikke av de verste eksemplene. Poenget er at

¹⁴⁵ AIN, A-14/107: Hjælpefondet for forulykkede nordlandske Fiskeres Efterladte.

¹⁴⁶ AIN, A-14/107: Hjælpefondet for forulykkede nordlandske Fiskeres Efterladte.

trengselen var forskjellig fra person til person. Dette var også noe man tok høyde for allerede før utbetalingene fant sted. Det gjaldt å finne en fordelingsnøkkel som gagnet alle.

Foruten innsamlingskomitéene som etter hvert dukket opp i flere norske byer, ble også andre frivillige tiltak satt i stand. I avisene kunne det meddeles at både konserter, teater, foredrag og andre arrangementer, utlodninger samt ofringer på alteret i kirken gikk til inntekt for de etterlatte. Her kan bidraget fra operasangerinnen Gina Oselio trekkes frem som et av de mest vesentligste. Oselio var tidlig ute med å reklamere for sin donasjonskonsert i Kristiania.¹⁴⁷ Seansen begynte med at teatersjef Bjørnson fremførte diktet «Giv os Brød!» som var skrevet av Wilhelm Krag for anledningen¹⁴⁸, og hele innslaget ble så godt mottatt at hun valgte å gjennomføre en ekstrakonsert, begge gangene med fullt hus. Til sammen fikk hun inn over 3000 kroner, og etter at utgiftene på omkring 200 kroner var dekket, gikk resten direkte til amtmannen for videre fordeling.¹⁴⁹

Et liknende arrangement ble utprøvd i Bodø noen uker senere ved organist Haakonsen, men selv om billettprisene var vesentlig billigere og programmet var fylt opp av det beste innen «Populær-Musik»¹⁵⁰, var det krass kritikk å få i Nordlandsposten like etter – ikke på konserthaveren, men befolkningens «Tankeløshed» overfor de etterlatte.¹⁵¹ «Der var saa altfor mange som glimrede ved sit Fravær», heter det i artikkelen.¹⁵² På dette tidspunktet hadde det allerede kommet inn store pengebeløp, hvorav vesentlig var blitt dekket av bidragsytere sørpå. Av den grunnen oppsto det beskyldninger som gikk ut på at nordlendingene i stor grad unngikk å donere penger i den tro på at den nødvendige trengselen ble dekket av landsmennene lengre sør. Dette fremkommer ikke bare i den nevnte artikkel, men også en notis fra Vesteraalens Avis peker i samme retning.¹⁵³ Argumentasjonen var ikke ubegrunnet. I de utstedte listene i nord var det få kroner som var blitt tegnet. At strømmen av penger kom utenfra er ikke til å legge skjul på –

Aftenposten
12. februar 1893.

¹⁴⁷ Aftenposten, 1893, nr. 81 (12. februar).

¹⁴⁸ Tromsø Amtstidende, 1893, nr. 7 (9. mars).

¹⁴⁹ Aftenposten, 1893, nr. 98 (21. februar).

¹⁵⁰ Nordlandsposten, 1893, nr. 19 (8. mars).

¹⁵¹ Nordlandsposten, 1893, nr. 19 (8. mars).

¹⁵² Nordlandsposten, 1893, nr. 19 (8. mars).

¹⁵³ Vesteraalens Avis, 1893, nr. 9 (2. mars).

og all den tid avisene oppdaterte sine lesere på de innsamlede verdiene, var det kanskje ikke så rart at folket i nord så seg fornøyd?

Det som imidlertid er oppsiktsvekkende, er at det allerede i overgangen mellom februar og mars begynte å svirre tanker rundt at innsamlingsarbeidet ga *for god* avkastning. Det var så mange som bidro at dersom alt dette skulle tildeles de etterlatte, ville de nærmest blitt skjemt bort. Dermed virket det mer fornuftig å kun gi det nødvendige, og som Norges Sjøfartstidende skriver: «*Bliver der noget tilovers, saa lad det staa urørt til Krav melder sig; vi ved desværre af Erfaring, at de ikke vil udeblive*». ¹⁵⁴

Tross den store delaktigheten, begynte saken allerede fra første stund å skape debatt om hvorvidt slikt innsamlingsarbeid virkelig var veien å gå. Spørsmålet som dukket opp, var om man stadig skulle være avhengige av folks offervilje hver gang en ny tragedie rammet. Her var meningene delte. Det var i hovedsak mangelen på sikkerhetsnett som var tyngende. Enkelte aviser gikk rett i strupen på statsmakten for å ikke løfte en finger. I spissen stod Social-Demokraten som på ingen måte ville ta del i innsamlingsarbeidet. Allerede 14. februar stod det på trykk: «*Den private godgjørehed er fuldstændig avmægtig til at avhjelpe den nød og elendighed, som det privatkapitalistiske samfundssystem fører med sig. Vort forlangende er, at staten og kommunerne skal hjælpe, hvor der er nød*». ¹⁵⁵ Videre i en annen artikkel henstiller de seg direkte til regjering og Storting for at statens nødvendige midler skal bevilges. Ettertrykkelig skriver de det er «*myndighedernes pligt, en uavviselig menneskelig og sicial pligt at hjælpe dem, som er blit berøvet deres forsorg*». ¹⁵⁶

Kritikken var ikke ny. Allerede ved innsamlingen til de stormlidte i Finnmark og Troms i 1882 kom det meninger i samme retning. «*Intet praktisk System kan hindre Naturulykker. Men jo bedre en Stat er ordnet, desto lettere og sikrere vil man kunne begrænse og besejre Ulykkens Følger*» var det da en som skrev. ¹⁵⁷ I 1893 var dog diskusjonen noe større. Den venstre-stilte Bodø Tidende var litt mer tilbakesent, men også her kom det frem ytringer av kritikkverdig form. Spesielt gjengivelsen av en anmodning fra Herøy Fiskeriforening til Nordlands Fiskeriforening er interessant. ¹⁵⁸ De fremmet et ønske om å få amtets stortingsmenn til å fremsette et forslag på årets Storting om å tillegge en paragraf i Lofotloven om lovpålagte pengebidrag fra alle Lofotfiskere til dannelse av et ulykkesfond. Dersom alle

¹⁵⁴ Norges Sjøfartstidende, 1893, nr. 47 (24. februar).

¹⁵⁵ Social-Demokraten, 1893, nr. 19 (14. februar).

¹⁵⁶ Social-Demokraten, 1893, nr. 22 (21. februar).

¹⁵⁷ Dagbladet, 1882, nr. 45 (22. februar).

¹⁵⁸ Bodø Tidende, 1893, nr. 17 (28. februar).

fiskere måtte betale et innskudd, slapp man å be andre utenforstående om penger senere. Forslaget kan ikke sees å ha nådd frem, men i stortingsforhandlingene 1896 ble saken tatt opp av stortingsmann S. Nielsen, samme mann som var med i opprettelsen av Kristiania-komitéen i -93.¹⁵⁹ Derimot ble det enstemmig besluttet at forslaget skulle forkastes, da man mente dette ikke hørte hjemme i den nevnte lov. Nielsen forsøkte dessuten, i sin stilling som stortingspresident i 1893, å få en statsbevilgning i anledning av ulykken, men uten hell.¹⁶⁰

Når man tenker på at Stortinget bevilget hele 100 000 kroner til de stormskadelidte innbyggerne i Troms og Finnmark etter orkanene i 1882 bare noen få år tidligere, kan man undre seg over hvorfor ikke staten ville bidra denne gangen. En vesentlig forskjell var i midlertid at innsamlingen den gang gikk til familier som hadde mistet sine *materielle verdier* i stormen. Både bygninger, båter og børnskap var store investeringsobjekter som krevde betydelige ressurser for å gjenreise. Selv om forsørgeren var i live, kunne han ikke bringe inn de nødvendige inntektene med tomme hender. Om forsørgeren derimot satte livet til, kunne den økonomiske situasjonen lett stabiliseres ved at enkene inngikk nytt ekteskap. Tross besynderligheten ved at de materielle verdiene tilsynelatende ble verdsatt høyere enn tapet av en familieforsørger, var det en realitet som var økonomisk begrunnet.

Selv uten statsstøtte, klarte den private offerviljen å innbringe i overkant av 155 000 kroner til de ulike komitéene innen sommeren 1893.¹⁶¹ For å forvalte pengene på best mulig måte, besluttet amtsformannskapet i Nordland å opprette det de kalte for et «Hjælpefond for forulykkede nordlandske Fiskere».¹⁶² Dette skulle bestyres av amtmannen selv i samråd med stortingsmann Sivert Nielsen og fiskeriinspektør Jens O. Dahl.¹⁶³ Fordelingsplanen var det hjelpekomitéen som i sin tid hadde utarbeidet gjennom en rekke møter fra 6. til 16. mai, der den endelige planen ble godkjent 7. august.¹⁶⁴ Enkelte bidrag hadde riktignok blitt utdelt tidligere for å lindre den umiddelbare nøden, men først nå kunne man konsekvent utdele fondets midler til de trengende. De nærmere bestemmelsene kan leses i nedenstående plakat, men i korte trekk var fondet en støtteordning for de som mistet sin forsørger i ulykken, enten om det gjaldt enker, barn, foreldre eller søsken.

¹⁵⁹ Stortinget, «Om Udfærdigelse af en Lov ang. Skreifiskerierne i Lofoten», s. 80.

¹⁶⁰ Trondhjems Adresseavis, 1893, nr. 39 (8. februar).

¹⁶¹ Nordlands Amtsformandskabs Forhandlinger for Aaret 1893, s. 159.

¹⁶² Nordlands Amtsformandskabs Forhandlinger for Aaret 1893, s. 159.

¹⁶³ Nordlands Amtsformandskabs Forhandlinger for Aaret 1893, s. 160.

¹⁶⁴ AIN, A-14/107: Hjælpefondet for forulykkede nordlandske Fiskeres Efterladte.

Plan

for Anvendelse af den indsamlede Kapital til de ved Stormulykken den 25 Januar 1893 forulykkede Lofotfiskeres Efterladte.

1.

Har den Forulykkede efterladt trængende Enke med uforsørgede Børn, tildeles Familien et Pengebeløb, der bestemmes efter Børnenes Antal og Alder, saaledes at der for hvert Barn beregnes et aarligt Underholdningsbidrag, indtil det fylder sit 15de Aar. Understøttelsen søges afpasset efter Familiens Trang, til hvilken Ende Familierne inddeles i 3 Klasser, hvoraf 1ste Klasse erholder Kr. 60,00, 2den Klasse Kr. 45,00 og 3die Klasse Kr. 30,00 aarlig for hvert Barn.

2.

Paa samme Maade forholdes med efterladte moderløse Børn.

3.

Trængende Enker uden Børn under 15 Aar tilstaaes, saalænge de forbliver ugifte, et vist aarligt Bidrag, der udbetales af Bestyrelsen af det under Post 6 omhandlede Fond mod indsendt Attest fra vedkommende Sogneprest om, at Trangen fremdeles er tilstede. Forsaauidt der gennem den indsendte Attest oplyses om forandrede Forhold, kan Fondets Bestyrelse forandre Bidragets Størrelse eller lade dette helt bortfalde. Foruden ovennævnte aarlige Bidrag kan desuden i bestemt Øiemed tilstaaes et Beløb en Gang for alle.

Forældre eller Søkende, hvis Forsorg Afdøde var, tilstaaes et skjønsmæssigt ansat Beløb en Gang for alle.

4.

De saaledes disponerede Beløb indskydes særskilt for hver Familie i Herredets eller nærmeste tilgængelige Sparebank mod Kontrabog, der overleveres vedkommende Sogneprest og Lensmand til Opbevaring og fælles Forvaltning, efterat være forsynet med Paategning om, at Indskudsbeløbet er skjænket den navngivne Forulykkedes Efterladte, der nærmere betegnes, af Pengemidler indsamlede blandt Givere fra Ind- og Udland til de ved Stormulykken den 25de Januar 1893 omkomne Fiskeres Efterladte, hvisaarsag Beløbet alene maa komme de i Kontrabogen nævnte Personer tilgode og ikke kunne beslaglægges for Gjæld.

Sognepresten og Lensmanden anmodes om at føre Indseende med Midlernes rette Anvendelse, og ifald de finde, at Gaven misbruges, have de Ret til med bindende Virkning at negte Samtykke til begjæret Udtagelse af Indskudsbeløbet.

5.

For Indskud i Henhold til Posterne 1 og 2 skal i Paategning paa Kontrabogen endvidere oplyses Størrelsen af det for hvert Barn beregnede aarlige Underholdningsbidrag og Antal Forsørgelsesaar.

Det til hvert Barns Underholdning beregnede aarlige Beløb kan udbetales Enken eller hvem anden, der har Barnet til Forsorg. Afgaar noget af Børnene ved Døden før opnaaet 15 Aars Alder, bliver den til dette Barn beregnede Andel af Indskudssummen, der ikke er benyttet, at indbetale til det nedenfor omhandlede Fond, medmindre dettes Bestyrelse maatte bestemme, at Andelen helt eller delvis skal tilfalde nogen af Familiens gjenlevende Medlemmer. Hvad der af Indskudssummen med paaløbne Renter maatte være tilbage, naar yngste Barn har opnaaet 15 Aars Alder, fordeles af Sogneprest og Lensmand mellem Enken og de Børn, for hvem det oprindelige Indskud er gjort, saaledes at Enken faar det halve Beløb, medens den anden Halvdel fordeles paa Børnene, dog saaledes, at Renterne fordeles i Forhold til den Tid, hvori det for hvert Barn gjorte Indskud har været rentebærende. Er Enken død, eller har hun indtraadt i nyt Ægteskab, tilfalder det hele Beløb Børnene.

6.

De Pengemidler, der ikke medgaa til de i foranstaaende Poster omhandlede Dispositioner, anvendes til Dannelse af et Fond, hvis Bestemmelse skal være at afhjælpe Nød som Følge af Stormulykker inden Nordlands Amt, eller som er hidført ved Søulykker, der tilstøde nordlandske Fiskere ogsaa under Bedrift udenfor Amtets Grændser, dog saaledes, at trængende Efterladte af Fiskere, der omkom under Stormveiret den 25 Januar 1893 skulle være fortrinsberettigede til at nyde Understøttelse af Fondets Midler.

Fondet bestyres af Amtmanden i Nordland i Forening med 2 af Nordlands Amtsformandskab opnævnte Mænd, der vælges for 2 Aar.

Bestyrelsen har at gjøre Fondets Midler frugtbringende ved Udlaan mod betryggende Sikkerhed eller ved Indskud i Sparebank, og naar det paakræves, at disponere Midlerne overensstemmende med Fondets Bestemmelser. For Forvaltningen aflægges aarligt Regnskab, der forelægges Nordlands Amtsformandskab til Revision.

Barna fikk årlige underholdningsbidrag inntil sitt 15. år, på henholdsvis 60, 45 eller 30 kroner avhengig av familiens økonomi. I tillegg fikk enkene en engangssum, normalt på et par hundre kroner. De enkene som var barnløse fikk også årlige underholdningsbidrag så lenge de forble i enkestand og var trengende, mens de øvrige familiemedlemmene fikk en engangssum i likhet med enkene med barn. For en enkeltstående familie bestående av en enke og syv barn, ble hjelpefondets totale ytelse kr. 4 297.¹⁶⁵ Som man ser av tabellen under, er det en overveiende stor vekt av familier i klasse 1 – den mest trengende. Denne vurderingen er kun gjort på familiene med barn, da det er barnas årlige underholdning som blir avgjørende.

Tabell 3

Sosialøkonomisk stand	Årlig utbetaling per barn inntil fylte 15 år	Antall trengende familier med barn	De omkomnes sivilstand	
1. klasse	60 kr	38	Giftede	54
2. klasse	45 kr	4	Enkemenn	4
3. klasse	30 kr	8	Ungkarer	65
SUM		50	SUM	123

Tallene er hentet fra hjelpefondets arkiv.

Av det innsamlede kildematerialet fremgår det at de gifte fiskerne i all hovedsak var bygselmenn, husmenn og innerster, men også noen selveiere. Gjennomgående er det allikevel at de som hadde kjøpt egen gård ofte var i gjeld, så mange i denne kategorien var også ansett som trengende. Kun tre enker utav de 54 fikk ikke utbetalt noe fra hjelpefondet, da disse hadde en bra gård og voksne hjemmeværende barn som tok vare på familien. Ungkarene var så godt som utelukkende hjemmeværende sønner og innerster, flesteparten under 25 år, omtrent halvparten i tenårene. Åtte av dem omkom sammen med faren. Selv om majoriteten av ungene ikke hadde noen andre enn seg selv å forsørge, oppgis allikevel 27 av disse å være viktige forsørgere for sine foreldre, og pengebidrag gikk derfor videre til dem. Dermed har hjelpefondet vært romslig i sin dekning. De innkomne pengebidragene var allerede så store ved opprettelsen av fondet at kun litt over halvparten av de innkomne midlene ble utbetalt til de etterlatte. Hjelpefondet ble dermed en forvaltningsinstitusjon som også i fremtiden kunne utbetale bidrag fra overskuddet til andre nødlidende etter ansøking. Som et ekstra tilskudd fikk fondet dessuten overdratt midlene fra det tidligere omtalte Nordlandske Fiskeres Stormskadefond, idet dette ble slått sammen med hjelpefondet sommeren 1894.¹⁶⁶

¹⁶⁵ AIN, A-14/107: Hjelpefondet for forulykkede nordlandske Fiskeres Efterladte.

¹⁶⁶ Nordlands Amtsformandskabs Forhandlinger for Aaret 1894, s. 35.

KAPITTEL 3

Det norske forsikringsvesenet

Nå som veien til hjelpefondet har blitt lagt, rettes fokuset på de allerede eksisterende tiltakene på det tidspunktet ulykken skjedde. Som de ovenfor nevnte artiklene til Social-Demokraten påpeker, sto landets innbyggere i en sårbar posisjon i møte med sosiale og økonomiske utfordringer før den moderne velferdsstaten tok form i Norge. Enkeltindividet var i større grad overlatt til seg selv, uten at staten skulle gripe inn i personlige forhold. Kun i sin ytterste nød kunne fattigvesenet trede til og avse noen skambelagte skillinger fra formannskapets avsatte midler. For menigmannen var dette oftest den eneste formen for økonomisk sikkerhet han hadde dersom sykdom eller annen ulykke skulle frarøve ham inntektsgrunnlaget. Den mer sofistikerte institusjonen som sikret ektefellen en pen pensjonssum i enkestand, nemlig enkekassen, var forbeholdt embetsmennene.¹⁶⁷

Fra midten av 1800-tallet dukket det imidlertid opp private livs- og ulykkesforsikringer som kompenserte for manglende sikkerhetsnett. Den første var «Christiania Almindelige Gjensidige Forsørgelsesanstalt» som ble stiftet i 1847, det vi i dag kjenner som Gjensidige¹⁶⁸, og siden fulgte flere etter. I motsetning til enkekassen, som var påtvunget medlemskap for gifte embetsmenn, var slike livsforsikringsselskap frivillig å tegne bidrag i. Som et paradoks var det allikevel en overvekt av velstående familier som tok seg råd til slike forsikringssaker. De dårligst stilte på den økonomiske rangstigen, var riktignok de som kunne trenge det mest, men for mange satt det allikevel langt inne å donere penger av egen lomme, særlig når økonomien i utgangspunktet ikke var av den beste. Dermed var nøden ennå stor for de forsorgsløse.

For å omgjøre dette, ble det innenfor fiskerinæringen i 1880-årene opprettet egne forsikringsforeninger rettet direkte mot Lofotfisket, der behovet ansåes å være av vesentlig betydning.¹⁶⁹ Dessverre var heller ikke her oppslutningen så stor som den kanskje burde ha vært, noe som medførte at majoriteten av Lofotfiskerne var uforsikret frem til den lovpålagte anordningen i 1908. Dette bydde naturligvis på problemer når de virkelige store stormulykkene med tider dukket opp, slik tilfellet var 25. januar 1893.

¹⁶⁷ Færden, *Forsikringsvesenets historie i Norge 1814-1914* (Oslo: [K. Færden], 1967), s. 412.

¹⁶⁸ Gjensidige (red.), *Gjensidige gjennom hundre år*, 2. bind (Oslo: Grøndahl & Sønns Boktrykkeri, 1947), s. 3.

¹⁶⁹ Hjort, *Om Ulykkesforsikring for norske Fiskere* (Bergen: A/S John Griegs Bogtrykkeri, 1907), s. 6.

Storstormen ble dermed åsted for et tydelig dilemma. Ettersom særegne innsamlingsaksjoner måtte til for lindre nøden til de etterlatte, åpenbarte det seg tydelig at sikkerhetsnettene som allerede eksisterte, ikke fungerte. Dermed blir det nærliggende å stille seg spørsmålet: Hva var årsaken til at forsikringsvesenet på dette tidspunktet ikke var tilstrekkelig? I et forsøk på å besvare dette, må virksomheten til de enkelte støtteordningene trekkes frem.

3.1 Lofotfiskernes selvhjelpskasse

Den første vellykkede formen for en organisert forsikringsforening for fiskere, ble introdusert under vinterfisket i 1885, da oppsynet, ved oppsynssjef Carl Johan Knap, begynte en innsamling av bidrag til en såkalt «Selvhjelpskasse for Lofotfiskerne».¹⁷⁰ Allerede to år tidligere hadde den forhenværende oppsynssjefen Niels Juel publisert en artikkel i Norsk Fiskeritidende under navnet «*Gjensidige Selvhjælpsforeninger mellem Fiskere*», der han luftet idéen om å opprette forsikringer her til lands, som det tidligere var blitt gjort med stor suksess i utlandet.¹⁷¹ Som eksempler trakk han frem «*The Shipwrecked Fishermen and Mariners Royal Benevolent Society*» som ble stiftet i Storbritannia i 1839 med sine underliggende pensjonsordninger for fiskere og enker, begge opprettet 1865, og «*The Gloucester Fishermen's and Seamen's Widows and Orphan's Aid Society*», opprettet 1862 i USA. Disse hadde som formål å sikre sine medlemmer eller deres etterlatte en understøttelse i tilfelle av død, sykdom eller alderdom, og på svært kort tid hadde de opparbeidet seg en betydelig medlemsmasse og utbetalt atskillige forsikringssummer. For førstnevntes vedkommende hadde foreningen siden oppstarten og frem til 1880 i alt understøttet 310 811 personer.¹⁷²

Juel beskrev også forholdene i Frankrike og Belgia, der pensjonsordningene var kommet godt i gang. Især Frankrike var tidlig ute med å sette i stand en statlig pensjonskasse for de sjømennene som var innskrevet i sjømannsrullene, og en stund senere dukket det også opp egne lokale selvhjelpskasser for fiskere som blant annet kunne tilby legetilsyn og medisin, bidrag til begravellesomkostninger, understøttelse av etterlatte og pensjonsordninger. Foruten enkelte bidrag fra fattigkassa, var denne formen for sikkerhetsnett totalt fraværende i Norge.

Etter å ha vist et bredt utvalg av selvhjelpsforeningenes virkeområde, og hentydet til nyttiggjøringen dette ville ha medført for Lofotfiskerne, forfattet Juel en ny artikkel som ble inntatt i Norsk Fiskeritidende i 1884 – denne gangen med overskriften «*Udkast til Love for en*

¹⁷⁰ Knap, «Lofotfiskeriet», 1885, s. 9.

¹⁷¹ Juel, «Gjensidige Selvhjælpsforeninger mellem Fiskere», s. 20.

¹⁷² Juel, «Gjensidige Selvhjælpsforeninger mellem Fiskere», s. 24.

Fiskeri- og Selvhjælpsforening».¹⁷³ Tanken var at de norske fiskerne selv skulle ta initiativ til å danne foreninger innad i hjemkommunene og på den måten sikre seg understøttelse i tilfelle av dødsfall ved ulykkestilfeller, sykepenger og erstatning for eventuelt tapte redskaper eller forliste båter. Et ferdig utarbeidet forslag ble vedlagt, men dette kan ikke sees å ha bli fulgt opp i noen vesentlig grad. Derimot anså oppsynssjef Knap, i likhet med sin forgjenger, viktigheten av dette arbeidet. Påfølgende år iverksatte han arbeidet med å danne et grunnfond som i fremtiden kunne utbetale nødvendige midler til Lofotfiskeres etterlatte. Selv om de endelige bestemmelsene for selvhjelpskassens rammer først skulle fastsettes når grunnfondets kapital nådde en viss størrelse, var foreningens formål allerede fra starten rettet mot ulykkesforsikringen alene, i form av understøttelsesbidrag til de etterlatte. De øvrige tiltakene som Juel omtalte i sine artikler, ble ikke omfattet i første omgang.

Under innsamlingsarbeidet i 1885 kunne alle som ville bidra donere en sløyet fisk eller dennes verdi i penger som gave til kassen, og til tross for den sene kunngjørelsen, som medførte at flere av fiskerne ikke ble gjort kjent med ordningen, innkam i alle fall 764 kroner og 86 øre den første sesongen.¹⁷⁴ Med tanke på at grunnfondets kapital måtte opp i hele 12 000 kroner før noen form for utbytte kunne gis, var veien ennå lang å gå.¹⁷⁵ Oppsynsbetjent Nils Mørch Ottesen beskrev elendigheten i et brev til oppsynsjefen datert 22. mars dette året, og beklaget seg over resultatet. «*Jeg har dog gjort noget og faaet endel paa Listen, men det er saa faa, at det, rent ud talt, er en Skam at nævne Antallet*» avslutter han med.¹⁷⁶

N. Mørch Ottesen var selv en ivrig forkjemper for dette arbeidet. Halvannet år tidligere hadde han forfattet sitt eget opprop for å fremme øvrighetens interesse for opprettelsen av en «*Hjælpe- og Assuranceindretning for Fiskere*», og da Lofotfiskere spesielt.¹⁷⁷ Men i motsetning til Knap, la Ottesen større vekt på fiskerens egne økonomiske tap, og ville i utgangspunktet opprette en hjelpekasse bestående av en båt- og redskapsforsikring samt en hjemreiseforsikring, som ville komme økonomisk trengende Lofotfiskere til gode. Dette forslaget presenterte han i Bodø Tidende 24. august 1883 gjennom sitt første opprop datert 18. august samme år. Han var på dette tidspunktet nettopp fylt 25 år, hadde kun vært ansatt ved oppsynet i tre år og arbeidet første gang på oppsynssjefens kontor sist vinter.¹⁷⁸ Han hadde i

¹⁷³ Juel, «Udkast til Love for en Fiskeri- og Selvhjælpsforening», s. 139.

¹⁷⁴ Knap, «Lofotfiskeriet», 1885, s. 9.

¹⁷⁵ Morgenbladet, 1886, nr. 537 (23. oktober).

¹⁷⁶ SAT/A-6224/D/L0178: Brev fra N. Mørch Ottesen til oppsynssjefen, dat. 22. mars 1885, i arkivstykket Lofotfiskernes selvhjelpskasse i arkivet til Oppsynssjefen ved Lofotfisket.

¹⁷⁷ Bodø Tidende, 1883, nr. 67 (24. august).

¹⁷⁸ Nordlands Amtstidende, 1883, nr. 86 (31. oktober).

denne tiden hørt mange fiskeres ubønnhørlige fortvilelser når ulykken rammet dem, og ville i sin stilling rette fokuset på den innretningen han – og mange andre – mente var sårt tiltrengt.

Hva Ottesens tiltenkte hjemreiseforsikring angikk, var den beregnet for de tilreisende fiskerne som grunnet liten eller ingen fangst ikke hadde midler til å betale hjemreisen. Dette gjaldt fiskere som ikke seilte til Lofoten med egen båt, men som var avhengig av å transportere seg til og fra Lofoten med dampskip mot billett. Foruten leiekarere, som riktignok hadde sin hyre uavhengig av fangstutbyttet, var et stort antall av disse passasjerene dypsagnfiskere som i alminnelighet benyttet seg av mindre båter enn hva garn- og linefiskerne hadde. Disse var ikke alltid like godt egnet for de store oversjøiske reisene mellom hjemstedet og fiskeværet.

Båt- og redskapsforsikringen var tiltenkt fiskere som led så store tap av fiskeredskaper eller «*andet nødvednigt til Driftens Fremme*» at de ikke lenger var i stand til å bedrive fiske eller erverve seg inntekt på den måten.¹⁷⁹ Det fantes riktignok et knippe andre forsikringsinnretninger som på dette tidspunktet kunne oppta forsikringer av båtene under Lofotfisket, men disse var lite utbredt. Nordlands Skibsassuranceforening, som ble opprettet i 1858 som «*Nordlands Amts Forening til Forsikring af Fartøier*», var amtets eneste båtforsikringsinnretning i 1883 med 124 forsikrede fartøyer.¹⁸⁰ Denne foreningen forsikret båter hjemmehørende Nordland, men det fantes også noen liknende foreninger sørpå som kunne forsikre båter som potensielt reiste til Lofoten.¹⁸¹ Det mer aktuelle aksjeselskapet Senjens Baadforsikringselskab, som hadde vært i drift siden 1867, var det første og eneste av sitt slag som ene og alene opptok forsikringer av fiskefartøyer ved Lofot- og Finnmarksfisket.¹⁸² Ottesen var ikke kjent med dette selskapets eksistens, noe som i grunn gjenspeiler dets minimale tilslutning.¹⁸³ Allikevel hadde selskapet fra 1881 til 1885 en årlig forsikringssum på om lag 200 000 kroner, og utbetalte i denne perioden totalt 19 522 kroner og 51 øre, det vil si gjennomsnittlig ca. 3 900 kr per år, til sine forulykkede medlemmer.¹⁸⁴

I en oppfølgingsartikkel i Bodø Tidende 21. september 1883, datert 10. september samme år, utvidet Ottesen sitt opprop ved å vise til hvor store beløp innretningen hans angivelig kunne utbetale for de forskjellige forsikringene. I den sammenhengen nevner han også hva hjelpekassen kunne tilby ved en eventuell ordning for sykepengene ved tapt arbeidsfortjeneste

¹⁷⁹ Bodø Tidende, 1883, nr. 67 (24. august).

¹⁸⁰ SSB, «Beretninger om Amternes Økonomiske Tilstand i Femaaret 1881-1885», 2. bind, Nordlands Amt, s. 61.

¹⁸¹ Færden, *Forsikringsvesenets historie i Norge 1814-1914* (Oslo: [K. Færden] 1967), s. 69-84.

¹⁸² Dahl, «Om Baadassurance», s. 106.

¹⁸³ Nordlands Amtstidende, 1884, nr. 3 (9. januar).

¹⁸⁴ SSB, «Beretninger om Amternes Økonomiske Tilstand i Femaaret 1881-1885», 2. bind, Tromsø Amt, s. 12.

under fisket i tillegg til understøttelse av enker, barn og andre som har mistet sin forsørger på sjøen.¹⁸⁵ Etter nøyer overveielser ser det ut til at Ottesen innser at fokuset i første omgang burde rettes i denne retningen. I en lengre artikkel han fikk på trykk i Nordlands Amtstidende en drøy måned senere konkluderte han nemlig med at den sistnevnte formen for understøttelse ville være den beste i hjelpekassens spede begynnelse – både fordi grunnfondets størrelse, som var basert på frivillige bidrag, ikke kunne tillate alle forsikringsområdene med én gang, òg fordi enkepensjoner krevde en mindre administrasjon enn de øvrige forsikringssakene.¹⁸⁶ Allikevel var det ikke til å skjule at Ottesens hjertebarn var hjemreiseforsikringen, som han ville implementere i forsikringsinnretningen etter hvert som grunnfondet økte.

Selv om den ferske oppsynsbetjenten allerede i sin første artikkel oppfordret leserne til å debattere saken, var det ikke den heldigste mottagelsen han fikk – i alle fall ikke i avisen. Som tilsvar i Nordlands Amtstidende kritiserte en anonym Lofotværing med initialene «V. R.» Ottesens forsøk på å appellere til fiskerne. Han mente Ottesens prosjekt var alt for ambisiøst og urealistisk. Det økonomiske tapet av fiskeredskaper var såpass omfattende at innskuddene ved en slik forsikring ville være for høye til at noen ville betale bidrag, noe av den samme årsaken til at den nevnte båtassuransen ikke var mer utbredt. Heller ikke hjemreiseforsikringen så innsenderen gunstig, da den kun ville være aktuell for en brøkdel av fiskerne, som det i tillegg ville være vanskelig å bevise om var virkelig trengende eller ikke. I hans øyne var Ottesen kun en ung, uerfaren mann uten praktisk innsikt i fiskeribedriften som ikke ville vinne folks tillitt som talsmann for foreningen, tross sakens gode hensikter. Kun enke- og sykeordningen løftet han frem som et godt initiativ, og mente denne formen for forsikring lett kunne settes i live «*naar Mænd med Indflydelse og Indsigt vilde stille sig i Spidsen derfor*».¹⁸⁷

På den måten ble det avislesende publikummet vitne til utskjellingen av Ottesen og hans velmenende sak, alt fra den ble introdusert høsten 1883 til munnhoggeriet mellom han og denne «V. R.» tok slutt utpå våren året etter. Nordlands Amtstidende hadde i denne perioden ikke mindre enn seks ulike innlegg fra disse.¹⁸⁸ Men tross offentlig motgang, valgte Ottesen å forfatte et «*Udkast til Statuter for en Fisker- og Selvhjælpsforening*», datert 1. september 1884, som han fikk på trykk – ikke i Nordlands Amtstidende der diskusjonen endelig hadde

¹⁸⁵ Bodø Tidende, 1883, nr. 75 (21. september).

¹⁸⁶ Nordlands Amtstidende, 1883, nr. 86 (31. oktober).

¹⁸⁷ Nordlands Amtstidende, 1883, nr. 91 (17. november).

¹⁸⁸ Nordlands Amtstidende, 1883, nr. 86 (31. oktober) & nr. 91 (17. november); Nordlands Amtstidende, 1884, nr. 3 (9. januar), nr. 9 (30. januar), nr. 25 (26. mars) & nr. 29 (9. april).

roet seg, men i Bodø Tidende der han først fikk sitt opprop publisert. Statuttforslaget besto av 31 paragrafer og var av et slikt omfang at det måtte oppdeles og publiseres stykkevis gjennom fem av bladets nummer.¹⁸⁹ Det var nå gått nesten et helt år siden hans første opprop, og det er tydelig at innholdet i den tiltenkte forsikring var blitt endret betraktelig. Utkastet til statuttene omfattet en generell forsikring for fiskere landet over, ikke bare Lofotfiskerne. Dessuten var nå syke- og enkeforsikringen den vesentligste i tillegg til mindre erstatningsbidrag til båt og utstyr gjennom totalskade ved forlis.

Bidraget til oppsynsbetjent N. Mørch Ottesen var på mange måter likt det forhenværende oppsynssjef Juel allerede hadde presentert. Begge fikk sine første artikler på trykk i 1883 med påfølgende statuttforslag året etter, allikevel kom Juel Ottesen i forkjøpet begge gangene. Deres tiltenkte hjelpekasser kan knapt skilles fra hverandre som to ulike innretninger. Det er én og samme idé presentert av to ulike menn på omtrent samme tid. Det bør imidlertid merkes at de henviste seg til hvert sitt publikum, idet Juel publiserte sine velargumenterte artikler i et anerkjent fagtidsskrift og appellerte i større grad til mennesker som faktisk kunne ta tak i saken, mens Ottesen benyttet avisens rekkevidde for å fremme sitt budskap til den mer allmenne fisker.

Man kommer imidlertid ikke utenom at de kun fremla et *forslag* til hvordan en hjelpekasse kunne opprettes, uten selv å vise gjennomføringsevne til dette prosjektet alene. Juel hadde stor kunnskap og erfaring om fiskeriet, og selv om han allerede hadde fratrudd rollen som oppsynssjef ved sesongslutt i 1881, var det ikke en nødvendighet å inneha den posisjonen selv om det var en fordel. Den nye oppsynssjefen, kapt. Tobias Severin Brodtkorb, som innehadde stillingen etter ham og frem til sin død sommeren 1883, delte visstnok samme syn om man skal tro Ottesens uttalelser¹⁹⁰, men det ble altså hans etterfølger, kapt. Knap som fikk stå i bresjen for forsikringssaken. Man kan tenke seg at Ottesen har hatt en finger med i spillet, all den stund han arbeidet for oppsynssjefen, og drøftet sine synspunkter for ham.

Ett av dokumentene som hentyder til dette, er et brev fra Ottesen datert 28. juli 1883, beliggende på Statsarkivet i Trondheim, i et av arkivstykkene merket Lofotfiskernes selvhjelpskasse i arkivet til Oppsynssjefen ved Lofotfisket.¹⁹¹ I dette brevet henvender Ottesen seg direkte til Brodtkorb for å høre hans personlige uttalelse om ønskeligheten av en

¹⁸⁹ Bodø Tidende, 1884, nr. 70 (5. september), nr. 72 (12. september), nr. 73 (16. september), nr. 74 (19. september) & nr. 75 (23. september).

¹⁹⁰ Nordlands Amtstidende, 1883, nr. 86 (31. oktober).

¹⁹¹ SAT/A-6224/D/L0178: Brev fra N. Mørch Ottesen til oppsynssjefen, dat. 28. juli 1883 i arkivstykket Lofotfiskernes selvhjelpskasse i arkivet til Oppsynssjefen ved Lofotfisket.

hjelpekasse for Lofotfiskere. Han hadde gjennom amtet sendt inn sitt forslag til opprettelsen av en slik hjelpekasse, men uten svar. Han håpet nå på å få en endelig avgjørelse av sakens behandling. Ettersom Brodtkorb døde en snau måned senere, ble det i ettertid den påtroppende kapt. Knap som gjenopptok tråden. Dette må sees å ha vært en nødvendighet for Ottenses sak.

Knap gjennomførte sin første sesong som oppsynssjef vinteren 1884, midt i de nevnte forsikringsforslagenes fremtreden. At han selv skulle foreta administrasjonen av innsamling av bidrag til en slik hjelpekasse det påfølgende året, kom tilsynelatende brått på. Men tross den lave donasjonsinnkomsten dette året, som kun dekket 6 % av det nødvendige grunnfondet, var Knap fremdeles med godt mot. Han erkjente selv at saken var lite planlagt fra egen side og hevdet at resultatet på ingen måte var representativt for hele fiskerallmuen.¹⁹² 5. februar 1886 forfattet han derfor et sirkulære, som først på høsten samme år ble inntatt i Morgenbladet¹⁹³, Dagbladet¹⁹⁴ og Aftenposten.¹⁹⁵ Der presenterte han saken på nytt og oppfordret fiskere, væreiere og handelsmenn i Lofoten til å bidra. Like etter at sirkulæret kom på trykk, utgikk en ny oppfordring rettet til lensmennenes bistand, men en noe mindre optimistisk redaktør i Morgenbladet uttrykket i artikkelens slutt at oppslutningen frem til da var såpass laber at han i det hele tatt håpet Knap «*ikke forgjæves vil have paakaldt Almenhedens Offervillighed*».¹⁹⁶

Selv om mottakelsen heller ikke her bare var positiv, nådde grunnfondet sitt fastsatte beløp noen år senere, og de endelige rammene for foreningen skulle da som planlagt bestemmes av et bestyrelsesråd, bestående av oppsynssjefen selv, en høvedsmann fra hvert herred i Tromsø og Nordlands amter, samt en høvedsmann fra hvert av de herredene i Nordre og Søndre Trondhjems amter, som deltok i forrige års fiske med minimum ti båter.¹⁹⁷ Dette skjedde på et møte i Svolvær 27. mars 1891, der de endelige statuttene for selvhjelpskassen ble vedtatt.¹⁹⁸

Paragraf 1 gjengis:

§ 1. Selvhjelpskassens Hovedformaal er ved frivillige Gaver, lagrede Kapitaler og aarlige Bidrag at danne et Fond, hvoraf Enker, Børn, Forældre og Sødskende efter Lofotfiskerne, der ved Ulykkestilfælde omkommer paa Søen under Reisen til eller fra Fisket eller under Bedriften i Lofotens Opsynsdistrikt – Strækningen fra Brettesnæs til

¹⁹² Morgenbladet, 1886, nr. 537 (23. oktober).

¹⁹³ Morgenbladet, 1886, nr. 537 (23. oktober).

¹⁹⁴ Dagbladet, 1886, nr. 393 (8. november).

¹⁹⁵ Aftenposten, 1886, nr. 680 (16. november).

¹⁹⁶ Morgenbladet, 1886, nr. 586 (18. november).

¹⁹⁷ Morgenbladet, 1886, nr. 537 (23. oktober).

¹⁹⁸ Knap, *Statuter for Lofotfiskernes Selvhjelpskasse* (Christiania: Rich. Andvords Papirhandel, 1891).

Lofotodden – een Gang for alle kan ydes et Pengebeløb affasset efter Kassens Evne og Vedkommendes Trang, dog i Regelen aldrig over Kr. 200.00 for hver enkelt Familie. (Knap, *Statuter for Lofotfiskernes Selvhjælpskasse* (Christiania: Rich. Andvords Papirhandel, 1891), s. 3)

I underkant av to år før Storstormen, ble dermed selvhjelpskassen et faktum og hadde mulighet til å utlove sine medlemmer en forsikringssum på 200 kroner dersom ulykken skulle være ute. For å gjøre krav på pengene, måtte man under forrige års Lofotfiske innen 14. april ha innbetalt minst 20 øre til oppsynet eller 10 kroner en gang for alle¹⁹⁹ – altså en svært rimelig kostnad idet 20 øre i naturalytelser kun tilsvarte ½ flaske øl.²⁰⁰ Større pengebidrag ble også skjenket av privatpersoner ved jevne mellomrom, slik at kassens størrelse stadig var i vekst. Imidlertid var ikke utgiftene alltid så store. I utgangspunktet kan man tenke seg at dette var en god ting at grunnfondet økte, men når det enkelte år ikke ble utbetalt en eneste forsikring forteller dette mer om medlemsmassen enn en kapitalsterk forening.²⁰¹

En liknende selvhjelpskasse ble for øvrig opprettet på Sunnmøre kort tid etter at innsamlingsarbeidet til Knap startet, nemlig «Søndmørsfiskernes Selvhjælpsforening» som ble stiftet i Ålesund i 1888 av fiskeriinspektør Westergaard.²⁰² Også her var utbetalingen 200 kroner ved den forsikrede fiskers død. Foreningenes regionale tilpasninger var kanskje mer håndterlig, men mange fiskere ble av den grunn utelatt. Dermed tok det ikke lang tid før tilbudet ble utvidet.

3.2 Gjensidig forsikringsforening for fiskere (senere «Tryg»)

Mens oppsynssjef Knap fokuserte på det geografiske avgrensede området som dekket Lofotfisket, ønsket fiskeriinspektør Jens O. Dahl en bredere forsikringsforening som dekket hele kysten, og som kunne utvides til å gjelde også utenfor vintersesongen. Dahl var en svært aktiv forkjemper for forsikringsvesenet blant fiskere, og i den anledning satte han i stand det han kalte en «gjensidig Forsikringsforening for Fiskere» høsten 1888. Foreningen begynte sin virksomhet 1. januar 1889 og bestyrtes i første omgang av fiskeriinspektøren selv, stortingsmann Carl Martin Ellingsen, Hadsel, kaptein Jens Ellingsen, Sortland, og kjøpmann William Martinusen, Bø i Vesterålen.²⁰³

¹⁹⁹ Knap, *Statuter for Lofotfiskernes Selvhjælpskasse* (Christiania: Rich. Andvords Papirhandel, 1891).

²⁰⁰ Nordtrønderen, 1889, nr. 90 (14. november).

²⁰¹ Knap, «Lofotfiskeriet», 1895, s. 209.

²⁰² «Statuter for Søndmørsfiskernes Selvhjælpsforening 1888» i Norsk Fiskeritidende, 1888, s. 111-113.

²⁰³ Tromsø Stiftstidende, 1888, nr. 87 (28. oktober).

For å spre ordet, bedrev Jens O. Dahl en aktiv opplysningsvirksomhet gjennom foredrag og lengre artikler i avisene, der han til stadighet forsøkte å oppfordre fiskerstanden til å se betydningen av en slik ulykkesforsikring. Sommeren 1889 henvendte han seg direkte til amtmannen i Nordland for å søke finansiell støtte og offentlig distribusjon av hans avhandling om den nylig opprettede forsikringsforeningen.²⁰⁴ Dette falt i god jord hos amtsformannskapet som 13. juli bevilget 70 kroner til innkjøp av 2 000 eksemplarer av avhandlingen. Om saken står det i forhandlingene:

Det antages at være en sikker Kjendsgjerning, at Forsikring i Almindelighed og Livs- og Ulykkesforsikring – hvortil den foreliggende nærmest maa henregnes – i Særdeleshed, ikke er saa paaagtet i disse nordlige Landsdele som den burde være – og dette da navnlig Tilfælde hos den mindre oplyste Befolkning. Komiteen antager, at den tilsigtede gjensidige Forsikring, om den blev almindelig benyttet af Fiskerbefolkningen, vilde i økonomisk Henseende blive af overmaade stor Betydning for Samfundet.

(Nordlands Amtsforsamlingens Forhandlinger for Aaret 1889, s. 52)

Utgangspunktet for foreningen var stort sett det samme som Lofotfiskernes selvhjelpspasse. Innskuddet var imidlertid noe høyere, da grunnfondet raskere skulle opparbeides. Slik kunne utbetalingene foregå allerede fra starten av. Ved å innbetale en årlig kontingent på 1 krone for vinterfisket eller 2 kroner for hele året, kunne foreningen utbetale en ulykkesforsikring på 200 kroner dersom medlemmet omkom under eller som følger av fisket i den aktuelle perioden forsikringen gjaldt.²⁰⁵ Det som imidlertid skilte denne forsikringsforeningen fra selvhjelpskassen, var ikke bare at oppslutningspotensialet denne gangen var større, men foreningen tilbydde dessuten en livsvarig pensjon både for fiskeren selv og en eventuell enke etter fylte 60 år, om man betalte ytterligere 1 krone for hver av disse. For å få pensjonsrett, måtte man ha vært medlem i minimum ti år, og full pensjon ble først gitt etter å ha betalt kontingenten i – eller for – 25 år. ¼, ½ og ¾ pensjon kunne allikevel gis etter henholdsvis 10, 15 og 20 års innbetaling.²⁰⁶

Portrett av
fiskeriinspektør
Jens O. Dahl.

Foto: Ludvig Forbech.
Gjengitt med tillatelse
fra Nordlandsmuseet.

²⁰⁴ Nordlands Amtsforsamlingens Forhandlinger for Aaret 1889, s. 52.

²⁰⁵ Tromsø Stiftstidende, 1888, nr. 87 (28. oktober).

²⁰⁶ Tromsø Stiftstidende, 1888, nr. 87 (28. oktober).

1. januar 1890 utvidet foreningen tilbudet til at ulykkesforsikringen også dekket dødsfall *utenfor* fiskerinæringen ved å innbetale 50 øre årlig.²⁰⁷ Det bør her merkes at helårsforsikringen for dødsfall innenfor fiskerinæringen var fire ganger så høy som den tilsvarende ulykkesforsikringen utenfor. Risikoen for tapt liv på sjøen var med andre ord vesentlig større enn på land. I de nye tilleggslovene fikk også faderløse barn heretter pensjonsrett inntil sitt 15. år om man betalte 50 øre per barn, eller 1 krone og 50 øre om fiskeren hadde flere enn tre unger. Den høyeste årlige innbetalingen var dermed på 6 kroner, og den omfattet altså den nevnte ulykkesforsikringen på 200 kroner ved dødsfall i og utenfor fiskerinæringen, rett til pensjon etter fylte 60 år for seg selv og hustruen i enkestand samt etterlatte barn frem til fylte 15 år.

Det var imidlertid et vesentlig problem som oppsto når det gjaldt pensjonsordningene. De enkelte medlemmene hadde ingen garanti for summen de fikk utbetalt, ettersom dette var direkte avhengig av grunnfondets størrelse. Så lenge økonomien tillot det, var den fulle pensjonen, for de berettigede over 60 år, 50 kroner årlig, men om kapitalen sank til under 20 000 kroner, avtok utbetalingene med ti kroner for hver 5 000 kroners intervall. Om grunnfondet var på et sted mellom 5 000 og 10 000 kroner, fikk ikke pensjonistene utbetalt mer enn 20 kroner – under halvparten av den ideelle pensjonssummen selvhjelpskassen hadde satt. De kvarte, halve og tre fjerdedelers pensjonene, som nevnt ovenfor, ble redusert etter samme forhold, og dersom grunnkapitalen var under 5 000 kroner, stanset utbetalingene helt.²⁰⁸

Unntaket var barnpensjonene som fremdeles fortsatte med 5 kroner per stk., deretter 10 og høyst 15 kroner om kapitalen vokste seg over henholdsvis 5 000 og 20 000 kroner.²⁰⁹ For at foreningen skulle fungere, var den altså avhengig av at fiskerne tok den i bruk – og det er nettopp her utfordringen skinner igjennom.

3.3 Den dalende interessen

Da storstormen inntraff i 1893, hadde den gjensidige forsikringsforeningen for fiskere ca. 300 medlemmer.²¹⁰ Dette utgjorde ikke stort mer enn 1 % av deltagerne under Lofotfisket.²¹¹ Kun syv familier var blitt utbetalt ulykkesforsikring derfra da generalforsamlingen ble avholdt 19.

²⁰⁷ Nordkap, 1890, nr. 3 (17. januar).

²⁰⁸ Tromsø Stiftstidende, 1888, nr. 87 (28. oktober).

²⁰⁹ Nordkap, 1890, nr. 3 (17. januar).

²¹⁰ Tromsø Amtstidende, 1894, nr. 25 (30. juni).

²¹¹ Knap, «Lofotfiskeriet», 1893, s. 28.

juni 1894.²¹² Av disse var tre av dem forulykket i Storstormen.²¹³ For Lofotfiskernes selvhjelpskasse var ikke situasjonen noe bedre.

Selv kjøpmann og væreier Christian Frederiksen, som var agent for den gjensidige forsikringsforeningen for fiskere siden oppstarten, uttalte i et foredrag om livs- og ulykkesforsikringer for fiskere i 1905 at «*resultatet er ogsaa her [i likhet med Lofotfiskernes selvhjelpskasse] saa trøstesløst, at det har været alt andet end opmuntrende at have noget med nævnte forening at gjøre*».²¹⁴ Her er det utelukkende fiskernes fravær av interesse som ligger til grunn.

Når man så skal forklare hvorfor interessen for forsikring var gjennomgående lav, er det to mulige forklaringer som bør løftes frem. Den første går på det økonomiske aspektet. Ved en frivillig forsikring, måtte man selv ta initiativ til å gi bidrag, og da fiskerbøndene i alminnelighet ikke hadde flust med penger, var ikke offerviljen så stor i utgangspunktet. Det gjaldt å benytte pengene på en mest mulig hensiktsmessig måte, og i tillegg var det ingen garanti for at de enkelte familiene hadde et behov for en ulykkesforsikring i fremtiden. Å betale årlige innskudd til en sak man ikke visste var nødvendig, danner skepsis av natur.

Den andre mulige forklaringen kan knyttes opp mot gudsfrykt. Så godt som samtlige fiskere på dette tidspunktet må kunne sies å ha vært personlig kristne, og hvilken bedre forsikring var det enn å vie sitt liv til Gud? Ingen sikkerhetsnett burde være nødvendig når man allikevel var i Guds hender? Ja, for enkelte kan det til og med ha føltet som et tillitsbrudd å ikke betro seg til Ham, og ta saken i egne hender. Her var det med sikkerhet delte meninger, men som en mulig forklaring på hvor så mange var uforsikret, er det i høyeste grad verdt å nevnes.

Situasjonen forut for ulykken, var allikevel den at to brukbare forsikringsforeninger for fiskere var fullt operative og kunne tilby de etterlatte familiene en forsikringssum på 200 kroner dersom de var medlem av en av disse. Vedvarende pensjoner på høyst 50 kroner året kunne dessuten gis til enkene om dette inngikk i forsikringen, og et noe lavere beløp for barna inntil de fylte 15 år. Forholdene lå dermed absolutt til rette for at nøden kunne ha blitt lindret uten hjelp utenifra. Utdfordringen var den lave medlemsmassen, som igjen var skadelig for foreningene i den grad at de ikke kunne utnytte sitt potensiale optimalt. Utbetalingene var

²¹² Tromsø Amtstidende, 1894, nr. 25 (30. juni).

²¹³ AIN, A-14/107: Hjælpefondet for forulykkede nordlandske Fiskeres Efterladte.

²¹⁴ Vesteraalens Avis, 1905, nr. 4 (27. januar).

avhengig av en solid grunnkapital, men når interessen for delaktighet var lav, ble også belønningene deretter.

Et annet problem var at de fastsatte beløpene ikke var tilpasset de enkelte familienes trang. Ved en ulykkesforsikring kunne de etterlatte få de nevnte 200 kronene, men dette var uavhengig om fiskeren etterlot seg en enke eller om han hadde et visst antall barn. Skulle ungene få noe konkret utbytte av ulykkesforsikringen, måtte hver enkelt av disse betales innskudd for. Hjelpfondet utbetalte imidlertid både til enkene og barna etter en fordelingsnøkkel som nettopp var tilpasset den enkelte familien. Noen familier fikk dermed vesentlig mere utbytte av hjelpfondet enn de noen gang ville fått ved en av de nevnte forsikringsforeningene. Hjelpfondet klarte å dermed dekke et betydelig trengselsbehov, som i første omgang var et lindrende arbeid, da de forebyggende tiltakene ikke var gode nok. Det måtte en rystende tragedie til for at folk skulle reagere – og Storstormen skulle ikke bli den siste.

3.4 Nye hjelpfond ser dagens lys

Mot slutten av 1800-tallet ble stadig flere hjelpfond opprettet etter hvert som nøden meldte seg. I tillegg til «Hjelpfondet for forulykkede nordlandske Fiskeres Efterladte» var de nevnte orkan- og stormskadefondene kjærkomne forvaltningsinstitusjoner for berørte familier. Fondenes utstrekning var imidlertid geografisk avgrenset, uten at det fantes så mange tilsvarende ordninger ellers i landet. Selv om behovet for slike innretninger muligens var størst i den nordlige landsdelen, var hverken drukningsdøden eller stormskader fremmed for den øvrige kystbefolkningen lengre sør. Da en massiv stormulykke inntraff Vest- og Midt-Norge utpå høsten 1899, ble det derfor påny igangsatt en landsomfattende innsamlingsaksjon for de nødlidende familiene, som etter hvert endte med opprettelsen av et eget fond.

Det kraftige uværet som raste oppover norskekysten i midten av oktober dette året påførte store menneskelige tap blant den sjøfarende befolkning. Særlig to distrikter ble hardt rammet; den lille øygruppen Røvær i Stavanger amt og fiskeværet Titran på Frøya i Trøndelag. I løpet av ett døgn omkom til sammen 170 mennesker på disse to stedene. Det hele startet utpå ettermiddagen fredag den 13. oktober da en listerskøyte forsvant på Røværstjorden utenfor Haugesund. Skøyta hadde om bord et gravfølge bestående av 30 menn, kvinner og barn som nå var på vei tilbake til Røvær etter en begravelse på fastlandet. Vinden hadde imidlertid tatt seg kraftig opp, og tross gjentatte advarsler om å reise, satte de kursen ut mot det åpne havet, med den følge at alle om bord satte livet til. En smal trøst var at samtlige lik senere ble funnet

ilandskylt i fjæra, og kunne få sin begravelse jordfestet. Men for det lille øysamfunnet ble det et hardt slag. Med denne ulykken mistet Røvær om lag en femtedel av sin befolkning, og da det var mange familieforsørgere om bord, var det ikke uten grunn at Røvær siden ble omtalt som «*Enkernes og de Faderløses Ø*».²¹⁵

Det samme uværet nådde Trøndelag natt til lørdag 14. oktober med full styrke. Utenfor fiskeværet Titran lå en stor fiskeflåte samlet. Her var høstfisket kommet godt i gang med stor iver idet prisene på storsilda var svært gunstige. Stormvarsel var allerede gitt både i Kristiansund og Trondhjem, men da Titran sto uten telefon- og telegrafforbindelse nådde ikke nyheten frem. Stormen tok seg opp i nattemørket, og innen solen tittet frem, var fiskeværet blitt 140 mann fattigere. I likhet med Lofotstormen i 1893 ble det også denne gangen igangsatt en massiv innsamlingsaksjon for de nødlidende etterlatte, både gjennom ofringer i kirken, ordinære donasjoner og egne veldedighetstilstelninger. Staten stillet dessuten 50 000 kroner til disposisjon for anskaffelse av fartøyer og redskaper til de som hadde mistet dette i stormen.²¹⁶ Store nyhetsoppslag preget avisforsidene i lang tid, og ikke lite penger ble samlet inn til de ulike hjelpekomitéene. Til sammen innkom over 800 000 kroner som skjønnsmessig skulle fordeles blant de etterlatte.²¹⁷ I første omgang ble ca. 25 800 kroner utbetalt til øyeblikkelig hjelp før den endelige fordelingsplanen ble vedtatt ved kongelig resolusjon av 7. juli 1900.²¹⁸ Denne var utarbeidet av en særskilt komité under ledelse av den senere påtroppende statsråden Kristofer Lehmkuhl.

Etter nøyere overveielser ble det besluttet at familiene til samtlige fiskere som hadde omkommet langs Norges kyst mellom Stavanger og Nordre Trondhjems amt i perioden 1. september til 31. desember 1899 skulle være berettiget til pengene. I alt ble det utbetalt bidrag til 428 etterlatte etter 165 omkomne, hvorav henholdsvis 19 og 125 av disse forliste ved Røvær- og Titranulykken.²¹⁹ Det ble både gitt engangssummer og årlige utbetalinger. Enker kunne få inntil 400 kroner årlig, barn under 16 år inntil 100 kroner årlig (150 hvis barnet var foreldreløst), og foreldre eller søsken som var blitt forsørget av den omkomne inntil 300 kroner årlig, eller et skjønnsmessig bidrag én gang for alle.²²⁰ Samtidig ble det bestemt at den

²¹⁵ Landsbladet, 1899, nr. 248 (25. oktober).

²¹⁶ Trondhjems Adresseavis, 1899, nr. 352 (6. november).

²¹⁷ Trondhjems Folkeblad, 1900, nr. 85 (21. juli).

²¹⁸ Trondhjems Folkeblad, 1900, nr. 85 (21. juli).

²¹⁹ Trondhjems Folkeblad, 1900, nr. 85 (21. juli).

²²⁰ Trondhjems Folkeblad, 1900, nr. 85 (21. juli).

gjenværende kapitalen skulle plasseres i det særskilte opprettede Røvær- og Titranfondet, som i praksis fungerte akkurat som hjelpefondet av 1893.

Kort tid etter, dukket det også opp et par andre fond, idet en ny tragedie utspilte seg til havet. Denne gangen var det det lille fiskeværet Sandsundvær utenfor Herøy i Nordland som ble berørt. Som en samling av lave holmer og skjær utgjør Sandsundværet en liten øygruppe ytterst i havgapet, som står i nær kontakt med de rådende naturkreftene. Dette fikk fiskerne spesielt merke den 22. januar 1901 da 34 mennesker her satte livet til. I motsetning til de tradisjonelle drukningstilfellene som oppsto under vinterfisket, står imidlertid Sandsundværulykken i en særstilling. Storm er naturlignok en fellesnevner ved de fleste ulykker som er omtalt i denne oppgaven, men det var ikke et hvilket som helst uvær som inntraff på Sandsundværet denne dagen. Høye bølger kombinert med en usedvanlig storflo skylte hjelpeløse fiskere av land og kastet dem til havs. Holmene ble nærmest slukt av havet, og av de som ikke druknet i det opprørte havet, endte mange sine liv idet de hjelpeløse kroppene deres ble slått mot klippene. Fiskerne måtte altså kjempe om sine liv – på land.

I alt var det samlet rundt 250 mennesker på Sandsundværet denne dagen for å ro vinterfiske. Da disse våknet opp om morgenen den 22. januar, var uværet allerede i gang. I grunn var det ikke noe urovekkende før man utpå formiddagen oppdaget at havet flødde langt mer enn vanlig. Allerede to timer før springfloa var vannstanden like høy som normal flo – og den var stadig økende.²²¹ Etter hvert som havet kom nærmere og nærmere, begynte flere å evakuere rorbuene, men enkelte steder var det knapt landmasser å rømme til. Bølgene slo over holmene og dro med seg både folk, båter og bygninger. Av de totalt 16 rorbuene, var det kun 9 som ble stående igjen. Flere båter var knust til pinneved og igjen sto forskremte, forslåtte og gjennomvåte fiskere ute i januarkulda.

Da heller ikke Sandsundvær hadde telefon- eller telegrafforbindelse, kunne ikke nyheten spres uten direkte kontakt. Heldigvis var flere båter ennå seilbare, så da været tillot det, ble kursen satt innover mot fastlandet. Folk i distriktet hadde naturlignok ant uro idet stormen herjet som verst, men ikke før to dager senere kunne ulykkens omfang bekreftes. Et byråtelegram fra Herøyholmen ble inntatt i aftennummeret til Morgenbladet allerede samme dag, og lød slik: *«I Fiskeværet Sandsundvær i Herøy har en stor Ulykke fundet Sted den 22de ds. paa Grund af Orkan i Forbindelse med usædvanlig høi Vandstand. Der omkom 34 Mænd og 1 Kvinde; ca.*

²²¹ Holand, «Sandsundvær-ulykken i 1901». Lydformat. NRK Radio, 12.01.1951.

60 Baade forliste i Havnen, og 8 Huse skylledes bort. De Gjenlevende bjergede sig ved at binde sig fast til Klipperne».²²²

Det materielle skadeomfanget ble siden anslått til 117 200 kroner.²²³ Allikevel var det de menneskelige tapene som var verst. Kort tid etter ulykken, forfattet Herøys sogneprest Fredrik Schreiner et brev til Morgenbladet, datert 1. februar 1901, der han oppfordret leserne til å donere bidrag til de etterlatte: «Der har jo i de senere Aar her nordfra flere Gange været stillet Krav til Folks Godgjørighed Landet rundt; men alligevel er jeg vis paa, at der er mange snille Mennesker, som gjerne vil hjælpe til at lette og mildne Savnet for disse mange Enker og Faderløse».²²⁴ Oppfordringen spredde seg, og påny var det stelt i stand en landsomfattende innsamling. Også gjennom den norskamerikanske avisen Skandinaven ble saken sterkt fremmet, så alene fra Amerika innkom over 8 000 kroner.²²⁵ Til sammen med de øvrige bidragene som den lokale komitéen innad i Herøy mottok direkte, ble de om lag 15 000 kronene plassert i det såkalte «Herøenkernes Fond» som ble bestyrt av komitéens medlemmer i samråd med amtets stortingsrepresentanter.²²⁶ I tillegg innkom overkant av 36 000 kroner til amtmannen i Nordland, som ble til «Sandsundværfondet».²²⁷ Den totale summen på disse to fond oversteg dermed 50 000 kroner.²²⁸

Som årlige bidrag fikk enkene fra førstnevnte fond utbetalt 25 kroner så lenge de levde og forble ugifte, samt 10 kroner for hvert hjemmeværende barn under 15 år. Dersom den omkomne fast understøttet sine foreldre, kunne disse motta 25 kroner årlig.²²⁹ Fra Sandsundværfondet fikk enkene 50 kroner årlig, barna 30 og foreldre 50. Sammenlagt 75, 40 og 75 kroner. Utbetalingene var altså en del mindre enn hva Røvær- og Titranfondet kunne tilby, men i motsetning til enkene der, kunne de etterlatte etter Sandsunværulykken også søke midler fra hjelpefondet av 1893. Sandsundværfondet ble for øvrig slått sammen med dette mange år senere, etter at den siste enken døde. Blant de 34 omkomne, ble 30 familier fratrukket sin forsorg, og deres etterlatte, i alt 87 mennesker, fikk bidrag utbetalt.²³⁰

²²² Morgenbladet, 1901, nr. 47 (24. januar).

²²³ Skandinaven, 1901, nr. 9A (27. januar).

²²⁴ Morgenbladet, 1901, nr. 75 (6. februar).

²²⁵ Skandinaven, 1902, nr. 24A (11. juni).

²²⁶ Skandinaven, 1902, nr. 24A (11. juni).

²²⁷ Morgenbladet, 1901, nr. 360 (10. juni).

²²⁸ Skandinaven, 1902, nr. 24A (11. juni).

²²⁹ Skandinaven, 1902, nr. 24A (11. juni).

²³⁰ Morgenbladet, 1901, nr. 360 (10. juni).

3.5 Lov om ulykkesforsikring for fiskere (av 8. august 1908)

Tross stor giverglede ved de nevnte stormulykkene, var det vanskelig å opprettholde en støtteordning som fullt og helt var avhengig av frivillige bidrag. All den stund majoriteten av fiskerne selv ikke tok initiativet til å forsikre seg og sin familie mot manges uunngåelige skjebne, innførte Stortinget i 1908 en lov om obligatorisk ulykkesforsikring for fiskere.²³¹ Etter mønster fra loven av 23. juli 1894 om tvungen ulykkesforsikring for norske industriarbeidere, ble nå fiskerinæringen omsider inkludert i sosialpolitikken. I motsetning til fabrikkansatte, drev derimot fiskerne i all hovedsak selvstendig virksomhet. Grunntanken ved ulykkesforsikringen var at bedriften skulle bære utgiftene, men da fiskerne sjeldent hadde noen annen arbeidsgiver enn seg selv, måtte forsikringsbidragene gå ut av egen lomme.

Polisen var imidlertid ikke så dyr. Mot en årlig kostnad av 1 krone og 50 øre ble alle fiskere garantert en egen dødsfalls- eller invaliditetsskadebot på 800 kroner innen visse betingelser, som ble utbetalt én gang for alle. Dette innskuddet tilsvarte omtrent verdien av et snes egg eller et kilo geitost.²³² Dermed var det en overkommelig kostnad selv for den mest fattigslige fisker. Invaliditetsskadeboten lot seg gjelde fra 20 prosent arbeidsuføренhet ved kvestelse eller annen skade gjennom fiskeribedriften, og ble naturlignok utbetalt i forhold til den berørte arbeidsevnen. Full arbeidsuføренhet ga full invaliditetsskadebot på 800 kroner på lik linje med dødsfall innen samme næring.

Loven trådte i kraft 1. januar 1909 og innebefattet at alle norske fiskere og fangstmenn over 15 år som bedrev næring ved saltvannsfiskeri var forsikringspliktige. Enten de ville eller ikke, skulle man ha en økonomisk sikkerhet dersom ulykken først var ute. I motsetning til de private forsikringsinnretningene som hadde utfordringer med å utbetale fullverdige enkepensjoner på grunn av grunnfondets størrelse, var nå forsikringsgrunnlaget såpass stort ved den tvungne innbetalingen at utbetalingene både ble større og sikrere, og i langt større grad fungerte til sin hensikt. Foruten den fastsatte polisen på 1 krone og 50 øre (klasse 1) kunne man ytterligere betale 1 krone og 40 øre eller 2 kroner og 80 øre for henholdsvis 1 200 kroner og 1 600 kroner i dødsfalls- eller invaliditetsskadebot. Disse forsikringsklassene var imidlertid mindre benyttet, da flesteparten ikke ville betale mer enn det fastsatte kravet. Det første året utgjorde andelen av klasse 2 og klasse 3 til sammen bare 0,8 prosent av

²³¹ Stortinget, «Indstilling fra den forenede næringskomite nr. 1 og socialkomiteen angaaende udfærdigelse af en lov om ulykkesforsikring for fiskere».

²³² Morgenbladet, 1908, nr. 204 (10. april).

forsikringstakerne, og andelen ble raskt halvert og lå de påfølgende årene jevnt på 0,4 prosent.²³³

I tillegg til de innkrevde polisene fikk forsikringsinnretningen årlige inntekter fra havneavgiftsfondet på 60 000 kroner. Dette beløpet ble forhøyet til 110 000 kroner ved lovendringen av 18. august 1911, som trådte i kraft 1. januar året etter.²³⁴ Samtidig ble også dødsfalls- og invaliditetsskadeboten forhøyet, slik at klasse 1 heretter fikk utbetalt 1 000 kroner, 1 400 kroner for klasse 2 og 1 800 kroner for klasse 3. Allikevel forble innskuddene uendret. Senere fulgte en rekke forandringer, blant annet ved den neste lovendringen av 6. august 1915, som trådte i kraft 1. januar 1916. Der ble særlig forsikringssummene kraftig oppjustert på grunn av den svake kroneverdien.²³⁵

Fiskerimantallet 1913 for Vega Forsikringsnemnd i arkivet til Vega kommune. I alt 538 forsikringstakere.

For å holde orden på alle forsikringspliktige, ble det opp til kommunene å registrere disse i egne fiskerimantall. Navn, bopel, fødselsår, sivilstatus, antall barn, type fiske, arbeidsgiver, forsikringsklasse og betalingsstatus ble anført. Så vel lovpålagte som frivillige forsikringstakere ble inntatt. Sammenlagt var det om lag 90 000 forsikringspliktige fiskere i landet ved forsikringens oppstart. Nordlands amt sto for den vesentligste andelen med ca. 24 000 forsikringspliktige fiskere årlig. Dette var nesten dobbelt så mange som andelen fra Tromsø amt, som kom som nummer to.²³⁶ Det kan for øvrig bemerkes at blant de 91 240 fiskerne som var forsikringsregistrert i 1909, var 140 kvinner, og av de 91 100 mannlige fiskerne var 50 200 av dem gift og hadde til sammen 112 657 barn.

²³³ NOS, «Fiskerforsikringen for aaret 1915», s. 9.

²³⁴ Stortinget, «Indstilling fra den forenede næringskomite nr. 1 og socialkomiteen angaaende forandringer i og tillæg til lov om ulykkesforsikring for fiskere av 8de august 1908».

²³⁵ Stortinget, «Indstilling fra den forsterkede næringskomite nr. 1 om lov om forandringer i og tillæg til lov om ulykkesforsikring for fiskere».

²³⁶ NOS, «Fiskerforsikringen for aar 1909», s. 9.

3.6 Egen innsamlingsaksjon til enken med fem barn

Selv etter at ulykkesforsikringen ble innført, opplevde enkelte etterlatte fremdeles stor nød. Men i motsetning til de store stormulykkene, ble mindre enkelthendelser sjeldent trukket frem i pressen. Etersom dødeligheten på havet var såpass stor som den var, var det ingen nyhetssak at en enkelt fisker omkom på havet. Det eneste nyhetsverdige ved de tidligere omtalte stormene var at antall omkomne var markant høyere enn normalen, og at skadeomfanget ved disse anledningene var *unormalt* stort. Allikevel finner man noen få enkelttilfeller der det avislesende publikummet får rettet oppmerksomheten mot ett konkret ulykkestilfelle alene, gjerne med fokus på den etterlatte familien.

Dette ble mer vanlig rundt århundreskiftet og utpå begynnelsen av 1900-tallet i takt med at ulykkesstatistikken gikk ned og mediens rolle ble mer fremtredende. I første omgang var det gjerne de sosialøkonomiske ytterpunktene som ble trukket frem. Ved Lofotstormen i 1893 var det eksempelvis en egen nyhetssak at handelsmann, poståpner og herredsfører Kolbein Haaheim var blant de omkomne.²³⁷ De øvrige fiskerne ble derimot kun presentert i tallform, med noen svært få sporadiske unntak. Det ble aldri publisert noen helhetlig oversikt over de omkomnes navn, slik det antageligvis ville ha blitt gjort om en liknende hendelse fant sted i dag.

Ved mindre ulykkestilfeller der dødeligheten ikke var så stor, kunne det derimot hende at saken ble fremhevet om nøden var stor nok. Personlige tragedier tilknyttet fisket, ble som tidligere nevnt ikke ansett som svært nevneverdige nyhetssaker, men dette synet endret seg. Slik nyhetsgangen og håndteringen av de ulike stormulykkene opp igjennom årene viser, oppsto det et mentalitetsskifte. Nyhetsdekningen ble langt bredere enn før og nøddropene fikk i større grad allmenhetens oppmerksomhet – og svar. En av disse enkeltstående sakene har jeg valgt å presentere her, nettopp for å synliggjøre mediens sentrale rolle i en slik avhjelpningsfase. Det som kan være verdt å merke seg, er at det på ingen måte var noen selvfølge at akkurat denne saken skulle bli så stor som den ble. Uten innblanding av én konkret mann hadde saken, i alle fall i offentlighetens øyne, antageligvis blitt forbigått i stillet.

Hendelsen som det er snakk om, fant sted den 17. november 1915, da den 41 år gamle fiskeren Oluf Olsen fra Værøy omkom på havet. Han og den 27 år gamle Lyder Nilsen fra Hemnes var på hjemreise etter endt kobbefiske da båten deres kullseilte like utenfor

²³⁷ Bodø Tidende, 1893, nr. 8 (27. januar).

Lamholmen på Værøys nordøstre kyst.²³⁸ Lyder fikk berget seg om bord i en annen fiskebåt som var i nærheten, mens Oluf måtte gi tapt for bølgene. Han etterlot seg enken Kaspara og deres fem barn, hvorav det eldste bare var tolv år gammelt.

I henhold til loven om ulykkesforsikring for fiskere av 1908 var Oluf forsikringspliktig, og etter tilleggsbestemmelsen av 1911 var enken derfor berettiget til en engangssum på 1 000 kroner. En slik utbetaling ble også foretatt ifølge fiskeriforsikringens egen statistikk for 1915, der det eneste drukningstilfellet for Værøy og Røst dette året er registrert med en erstatningsskade på 1 000 kroner.²³⁹ Dessverre for Kasparas del, hadde inflasjonen svekket forsikringssummens verdi betraktelig siden beløpet ble fastsatt i 1911. Da den nye tilleggsloven av 6. august 1915 kom, ble utbetalingene fordoblet til 2 000 kroner per enke i tillegg til ytterligere 200 kroner per barn.²⁴⁰ Selv om Oluf omkom over tre måneder senere, trådte ikke loven i kraft før 1. januar. Dermed måtte enken ta til takke med en tredjedel av beløpet som hun ellers kunne ha fått dersom ulykken hadde inntruffet seks uker senere.

For å avhjelpe nøden, ble derfor den alminnelige kronerullingene satt i gang. Familiens gode nabo, sogneprest Wollert Krohn-Hansen, tok raskt affære. Uken etter ulykken, startet han en pengesamling innad i menigheten, og i Værøy Fattigstyres materiale på Arkiv i Nordland ligger ennå innsamlingslisten sirlig bevart. Oppropet lyder som følger:

Jeg indbyr herved menigheten til at tegne bidrag til Kaspara Olsen, Nordland, som nylig mistet sin mand paa sjøen og sitter igjen med 5 uforsørgede barn. – Jeg tror at efterkomme manges ønske ved paa denne maate at gi vor inderlige medfølelse praktisk utslag ved at forsøke at lindre litt de økonomiske bekymringer, som gjør sorgen og savnet dobbelt tunge at bære.

Værøy prestegaard 25. november 1915

Wollert Krohn-Hansen

(AIN, K-18570.610: Værøy kommune. Fattigstyret, D, Da, L0001)

²³⁸ SAT/A-1459/807/L0124: Klokkerbok nr. 807C02, 1910-1935, s. 167.

²³⁹ NOS, «Fiskerforsikringen for aaret 1915», s. 9.

²⁴⁰ Stortinget, «Indstilling fra den forsterkede næringskomite nr. 1 om lov om forandringer i og tillæg til lov om ulykkesforsikring for fiskere».

Initiativet ble svært vellykket. Det kom inn 105 kroner og 82 øre fra totalt 93 givere, inkludert presten som bidro med fem kroner. Kaspara fikk 15 kroner kontant, mens 90 kroner gikk til innkjøp av to sekker mel og ½ favn ved.²⁴¹ Beløpet var dermed ikke til å bli rik av, men den avverget den umiddelbare nøden, og var med dette en kjærkommen gave.

Innsamlingen kunne ha stanset her, og det gjorde den også – for en stund. To måneder var gått, og sognepresten satt for seg selv og forfattet et brev til god bekjent i hovedstaden, fabrikkeier Olaf Grøtting Berg. I den anledning fortalte han om de mange ulykkestilfellene som hadde rammet prestegjeldet den siste tiden. I brevet heter det: «*Jeg har lært at bli glad i disse Mennesker heroppe og lever med dem i Sorg og Glæde. Sorg er her desværre meget av*».²⁴² Hendelsen med Oluf ble naturlignok trukket frem, men han fortalte også om en ihjelfrossen fisker fra Røst som ble funnet død i sin egen båt tre dager tidligere, og om en bergverksarbeider fra Værøy som i begynnelsen av desember hadde mistet livet ved et steinras under sitt arbeid i Kirkenes. Tilbake satt sørgende familiemedlemmer, hvorav flere mistet sin hovedforsørger. Det var allikevel ingen tvil om at Olufs enke var den som ble sittende igjen i trangest kår, og tross innsamlingsaksjonen i kirken trengte hun ennå betydelig hjelp. Grøtting Berg ble så berørt av brevets innhold at han gikk til Morgenbladets redaksjon for å starte en egen pengeinnsamling i Kristiania. Anmodningen ble godt mottatt, og lørdag 29. januar ble et eget opprop for Olufs enke inntatt på Morgenbladets forside under et bilde av Værøy kirke.²⁴³

Nå skal det sies at saken riktignok hadde vært på trykk tidligere, men ikke i en så innflytelsesrik avis som Morgenbladet. Både Olufs dødsfall og hendelsen med den ihjelfrosne fiskeren ble begge omtalt i avisa Ranens Folkeblad (Venstreblad for Helgeland) den 27. november, men ingen opprop ble da utstedt. Det var kun en kort informativ notis «*Fraa dei ytste øyar*» uten noen videre følger.²⁴⁴ Det var først da Morgenbladet kom på banen etter to måneder, at saken virkelig ble presentert for et større publikum, og velvillige byborgere skjenket den stakkars enken noen etterlengtede kroner. En egen bidragsliste ble utlagt i ekspedisjon, og innen fire dager var det totale innsamlede beløpet blitt firesifret.²⁴⁵

²⁴¹ Regnskap over pengegaver til enke Kaspara Olsen og barn, Nordland, i AIN, K-18570.610: Værøy kommune. Fattigstyret, D, Da, L0001.

²⁴² Morgenbladet, 1916, nr. 51 (29. januar).

²⁴³ Morgenbladet, 1916, nr. 51 (29. januar).

²⁴⁴ Ranens Folkeblad, 1915, nr. 93 (27. november).

²⁴⁵ Brev fra Grøtting Berg til Wollert Krohn-Hansen, dat. 1. februar 1916, i AIN, K-18570.610: Værøy kommune. Fattigstyret, D, Da, L0001.

Alene fra Grøtting Berg (privat) innkom 100 kroner – like mye som hele menigheten i Værøy hadde donert. Han ga også 100 kroner gjennom Lillehammer Væveri, som han var innehaver av, i tillegg til at en nær venn av ham ga samme beløp.²⁴⁶ Selv om de innsamlede pengemidlene fra Morgenbladets opprop kun var rettet mot Olufs familie alene, hadde Grøtting Berg også de andre berørte familiene i tankene. Etter hans anmodning ble halvparten av de nevnte 300 kronene gitt til sogneprestens disposisjon for videre fordeling til andre trengende.²⁴⁷ Dermed ble 150 kroner tildelt Karen Skauge, enken etter den tidligere omtalte mannen som ble funnet ihjelfrossen i båten etter en fuktig kveld ute i novemberkulda.²⁴⁸

Hjælp lidt til ytterste Nord-Norge!

Værøy Kirke.

Sognepresten til Værøy og Røst Wollert Krohn Hansen skriver i et Brev til en herværende Bekjendt: „Jeg har lært at bli glad i disse Mennesker heroppe og lever med dem i Sorg og Glæde. Sorg er her desværre meget av. Like utenfor Prestegaarden kuldseilte en av mine Naboer for Jul.

Enken sitter igjen i mere end smaa Kaar med fem Børn under 12 Aar.“

Vi er bedt om at søke at skaffe den stakkels Enke litt Hjælp og imøtekommer Anmodningen med Glæde. Bidragsliste er aflagt i vor Ekspedition. Brevmottageren har tegnet sig for 100 Kr.

Faksimile av Morgenbladet 29. januar 1916.

Totalt ble 2 090 kroner og 80 øre tegnet på Morgenbladets bidragslister.²⁴⁹ I første omgang sendte avisens redaktør C. J. Hambro 100 kroner direkte til sognepresten for å dekke familiens mest prekære behov. Men ettersom den resterende kontantbeholdningen ansåes for stor til å oppbevares privat, og det ennå ikke fantes noen egen bank på Værøy, ble den videre forsendelsen avventet inntil videre. Værøy sparebank ble imidlertid konstituert bare en måned senere²⁵⁰, og 1. juli 1916 ble all gjenværende kapital fra Morgenbladets lister oversendt til den nyopprettede banken.²⁵¹

²⁴⁶ Brev fra Grøtting Berg til Wollert Krohn-Hansen, dat. 1. februar 1916, i AIN, K-18570.610: Værøy kommune. Fattigstyret, D, Da, L0001.

²⁴⁷ Brev fra Grøtting Berg til Wollert Krohn-Hansen, dat. 1. februar 1916, i AIN, K-18570.610: Værøy kommune. Fattigstyret, D, Da, L0001.

²⁴⁸ Regnskap over pengegaver til enke Kaspara Olsen og barn, Nordland, i AIN, K-18570.610: Værøy kommune. Fattigstyret, D, Da, L0001.

²⁴⁹ Regnskap over pengegaver til enke Kaspara Olsen og barn, Nordland, i AIN, K-18570.610: Værøy kommune. Fattigstyret, D, Da, L0001.

²⁵⁰ Norsk Kundgjørelsestidende, 1916, nr. 101 (11. mars).

²⁵¹ Brev fra C. J. Hambro til Wollert Krohn-Hansen, dat. 1. juli 1916, i AIN, K-18570.610: Værøy kommune. Fattigstyret, D, Da, L0001.

I tillegg til Morgenbladets forsendelse var det dessuten tre bidrag som ble sendt direkte til sognepresten, nemlig 15 kroner fra frøken Jæger i Hurdal, 25 kroner fra overlege Carl Ludvig Manthey i Horten og 5 kroner fra Fagerborg Ynglingeforening i Kristiania.²⁵² Medregnet kollekten i Værøy kirke innkom dermed totalt 2 241 kroner og 62 øre + renteinntektene i banken. Sammenliknet med en vanlig fiskerbondefamilies årlige inntektsgrunnlag, kan det nevnes at det gjennomsnittlige fangstutbyttet for Lofotsesongen i 1916 var 952 kroner per mann.²⁵³

Selv om Kaspara tilsynelatende ble tatt under vingene til sognepresten, og fikk gjennom hans hjelp innsamlet en betydelig kapital som dekte hennes nødvendige behov, gikk det ikke så bra for familien. Etter Grøtting Bergs forlangende skulle det innsamlede beløpet gjennom Morgenbladet tilfalle enken uten at dette påvirket henne eller barnas krav på offentlig understøttelse.²⁵⁴ Innsamlingen skulle være en helt uavhengig affære som lettet den økonomiske situasjonen, men Kaspara sto allikevel ikke fritt til å disponere pengene selv. Disse ble forvaltet av sognepresten, og i hans regnskapslister ser man at bidragene ble smått porsjonert ut, for det meste gjennom naturalia det første året. Nesten 2 000 kroner var fremdeles låst på konto i begynnelsen av januar 1917, så presten tillot ikke akkurat noe overforbruk.²⁵⁵ Det eneste hun var garantert, etter en bestemmelse i overformynderiet høsten 1916, var en årlig pensjon på 150 kroner + rentebeløpet som ble utbetalt kvartalsvis.²⁵⁶

Foruten den begrensede tilgangen på pengene, skulle Kaspara snart oppleve å miste retten på halvparten, deretter hele beløpet. Etter tre år som enke vedtok overformynderiet på Værøy i et rådsmøte 21. desember 1918 at det innsamlede pengebeløp skulle deles likt mellom enken og barna idet vergerådet 11. oktober samme år hadde besluttet «*at samtlige barn skal tages fra hende*».²⁵⁷ Forholdene i hjemmet var tarvelige, og det styrket ikke akkurat Kasparas moralske sak at hun nettopp hadde født et barn utenfor ekteskap. Barnefaren var ingen ringere enn Lyder Nilsen, mannen som var i den forulykkede båten sammen med Oluf på ulykkesdagen. Lyder holdt nær kontakt med Kaspara etter at hun mistet sin mann. Han flyttet snart inn

²⁵² AIN, K-18570.610: Værøy kommune. Fattigstyret, D, Da, L0001.

²⁵³ Hansen, «Lofotfiskeriet», 1916, s. 309.

²⁵⁴ Brev fra C. J. Hambro til Wollert Krohn-Hansen, dat. 2. februar 1916, i AIN, K-18570.610: Værøy kommune. Fattigstyret, D, Da, L0001.

²⁵⁵ Regnskap over pengegaver til enke Kaspara Olsen og barn, Nordland, i AIN, K-18570.610: Værøy kommune. Fattigstyret, D, Da, L0001.

²⁵⁶ Utskrift av Værøy Overformynderis rådslagning 6. oktober 1916 i AIN, K-18570.610: Værøy kommune. Fattigstyret, D, Da, L0001.

²⁵⁷ Utskrift av Værøy Overformynderis rådslagning 21. desember 1918 i AIN, K-18570.610: Værøy kommune. Fattigstyret, D, Da, L0001.

sammen med henne, og i 1921 fikk de enda et barn sammen. Omstendighetene var imidlertid slik at Lyder allerede var gift med en annen kvinne i Hemnes, og selv om det ble ordnet med skilsmisse året etter, fortsatte de å leve i konkubinat noen år før de omsider ble gift. Kaspara visste inderlig godt at dersom nytt ekteskap ble inngått, frafalt hennes økonomiske bistand. Dette hadde hun fått rede på gjennom overformynderiet.²⁵⁸ Som gift kvinne ble nemlig ektemannen hennes hovedforsørger, og den gjenværende kapitalen fra Morgenbladets innsamlingsaksjon skulle derfor frafalle henne og deles likt mellom barna av første ekteskap, jfr. overformynderiets vedtak.

Ifølge folketellingen i 1920 oppgis allerede Lyder å være Kasparas forsørger.²⁵⁹ Ikke nok med at Kaspara fortsatte å motta underholdningsbidrag mens hun ble forsørget av sin kompanjong, men det å leve i et ekteskapelig forhold uten å være gift, var i tillegg straffbart etter loven. Verre var det at Lyder ikke la spesielt mye skjul på situasjonen heller. Han opptrådte som Kasparas husbond lenge før giftermålet, og innstevnte til og med hennes svoger Jakob Olsen (Olufs bror) for retten etter en slåsskamp som følger av uenigheter rundt grensedelingen av gården de bodde på. Oluf og Jakob hadde nemlig delt bnr. 2 av gården Nordland mellom seg, etter at deres far ga seg med gårdsdrifta.²⁶⁰ Etter at Oluf døde, eide nå Jakob dette i fellesskap med Kaspara, og da han våren 1921 ville sette opp merkesteiner for å skille de to jordstykkene kom han i håndgemeng med Lyder som hadde sine egne meninger om hvordan delingen skulle foregå. Det hele endte med rettssak og en betinget fengselsdom på 21 dager.²⁶¹

Tross uenighetene, ble de boende på Nordland. Kaspara hadde allerede i 1918 fått utskilt en egen parsell av eiendommen som fikk det passende navnet «Oluf Olsens Minde»²⁶², og 6. september 1924 ble Lyder og Kaspara omsider viet av sorenskriveren i Lofoten.²⁶³

Utbetalingene fra innsamlingsaksjonen ble dermed stanset. Det er allikevel verdt å merke seg at pengebeholdningen i banken på dette tidspunktet var så godt som tom. Nesten alle de innsamlede midlene var allerede fordelt, og oppbrukt.²⁶⁴ Fattigvesenet hadde i tillegg gitt Kaspara fast understøttelse etter Olufs død, slik at hun og barna fikk dekt utgifter til blant

²⁵⁸ Utskrift av Værøy Overformynderis rådslagning 21. desember 1918 i AIN, K-18570.610: Værøy kommune. Fattigstyret, D, Da, L0001.

²⁵⁹ SAT, Folketelling 1920 for 1857 Værøy herred, 1920, skjema 1, tellingskrets 1, husholdningsliste 6, personseddel 1-3.

²⁶⁰ SAT/A-0017/1/2/2A/L0037: Panteregister nr. 37, s. 235.

²⁶¹ Haalogaland, 1922, nr. 22 (27. januar).

²⁶² SAT/A-0017/1/2/2A/L0037: Panteregister nr. 37, s. 299.

²⁶³ SAT/A-0017/1/6/6D/L0001: Vigselsprotokoll, 1921-1944, s. 4.

²⁶⁴ Regnskap over pengegaver til enke Kaspara Olsen og barn, Nordland, i AIN, K-18570.610: Værøy kommune. Fattigstyret, D, Da, L0001.

annet klær, sko, brensel og mel – samtidig som hun mottok Morgenbladets gaver.²⁶⁵ Innen utgangen av 1921 hadde den samlede verdien fra fattigkassas ytelser kommet opp i 2 015 kroner og 96 øre.²⁶⁶

Det er imidlertid ikke til å legge skjul på at det ble en sparsom hverdag, selv om både fattigvesenet og pengeinnsamlingen hver for seg i disse årene medførte over 2 000 kroner ekstra til familiens husholdning. Dette gjaldt også etter at Lyder ble den nye hovedforsørgeren. I 1925 pantsatte han huset for å kunne betale underholdningsbidrag til sin fraskilte kone, og ti år senere, under de harde 30-årene, ble gården solgt på tvangsauksjon til Værøy Fattigvesen.²⁶⁷ Sønnen Olvar fikk siden hjemmel på eiendommen, og Kaspara ble værende der frem til hun døde 26. april 1942 i en alder av 63 år.

For barnas vedkommende fortsatte disse å yte bidrag fra innsamlingen etter separasjonen med moren. De fikk egne understøttelseskontoer som ble benyttet til kjøp av blant annet klær, sko og konfirmasjonsutstyr.²⁶⁸ Alle ble dessuten bortplassert i nærmiljøet. Selv om familien til dels gikk i oppløsning som følger av ulykken, viser historien samtidig at offerviljen blant enkens medmennesker absolutt var til stede. Både naboer og andre kjente kirkegjengere på Værøy i tillegg til vilt fremmede mennesker sørpå strakk ut en hjelpende hånd, og donerte til sammen store pengegaver som kom familien til gode. Ikke alle forulykkedes etterlatte var like heldige, men når hjelpen var basert på frivillige bidrag, er det heller ikke til å unngå at behandlingen var ulik.

Det som imidlertid er helt sikkert, er at resultatet av innsamlingsaksjonen ikke kunne ha blitt oppnådd uten offentlighetens bevisstgjørelse gjennom avisens innblanding. Kun ett enkelt bekjentskapsbrev var det som skulle tyvedoble det allerede innkomne beløpet fra den første innsamlingen. Saken skilte seg ikke ut som et nyhetsverdig stoff av seg selv, men når den først ble gjort kjent for offentligheten, viste folk stor medlidenhet. Synlighet er dermed et av de viktigste elementene som har kunnet bidratt til å avhjelpe nøden, både i denne saken og ved de tidligere nevnte stormulykkene.

²⁶⁵ AIN, K-18570.610: Værøy kommune. Fattigstyret, 470: Liste over trygdemottakere, L0001, s. 38.

²⁶⁶ AIN, K-18570.610: Værøy kommune. Fattigstyret, 470: Liste over trygdemottakere, L0001, s. 38.

²⁶⁷ SAT/A-0017/1/2/2A/L0037: Panteregister nr. 37, s. 299.

²⁶⁸ Regnskap over «Morgenbladets» gave til enke Kaspara Olsen og hendes barn i AIN, K-18570.610: Værøy kommune. Fattigstyret, D, Da, L0001.

KAPITTEL 4

En felles nåtid

Det er ingen tvil om at håndteringen av de mange Lofotragediene oppgjennom årene fikk en radikal endring tett opp mot århundreskiftet. Fra at de verste stormulykkene i Lofotfiskets historie knapt ble ansett som nyhetsverdige stoff, til at storstilte innsamlingsaksjoner tok til selv for én enkelt familie, er et stort sprang. Men det var ikke bare et mentalitetsskifte som gjorde at de enkelte drukningstilfellene stadig fikk mer spalteplass. Som sistnevnte eksempel viser, var det også tilfældighetene som rådde. Uavhengig om én, ti eller hundre enker ble sittende igjen i trange kår, kunne den individuelle nøden være like stor, men publisiteten var direkte avhengig av at nødropene ble fanget opp av rette instanser.

Selv om dette naturlig nok ble enklere etter hvert som kommunikasjonsnettverket stadig ble utvidet, er det allikevel viktig å bemerke at nøden ikke ble avverget for alle. På tross av at forutsetningene for avhjelpning kunne være de samme, var det enklere å sette i stand en innsamlingsaksjon når et større antall fiskere omkom på én gang. Situasjonen opplevdes på den måten mer prekær. Sannheten var imidlertid at de omkomne ved skrekkeksemplene i 1849, 1868 og 1893 kun utgjorde en forsvinnende liten del av den totale drukningsstatistikken. Samlet sett, var det langt flere fiskere som omkom ved de mindre ulykkestilfellene, men deres etterlatte led som oftest i stillhet.

Ettersom de økonomiske støtteordningene var så godt som fraværende på store deler av 1800-tallet, ble derfor situasjonen mislig for de fleste etterlatte familier som mistet sin forsørger på Lofothavet. Helt inn mot århundreskiftet fikk de færreste økonomisk støtte utenom fattigvesenet og gode naboer. Heller ikke den private ulykkesforsikringen ble noen redning for majoriteten da disse opptrådte ut på 1880-tallet. Terskelen for å avgi frivillige innskudd i en forsikringsinnretning var rett og slett for høy. Inntil velferdsstaten tok fatt på problemet, var derfor løsningen å sette i stand egne innsamlingsaksjoner til inntekt for de nødlidende, noe som først kunne fullbyrdes i stor skala når forholdene lå til rette for en *raskere og mer utbredt* nyhetsdekning.

Disse forholdene var ikke til stede da Lofotstormen i 1849 inntraff. Heller ikke i 1868 resulterte nyhetsgangen i noen større avhjelpende tiltak, tross kommunikasjonsnettets var i rivende utvikling. Etableringen av norske telegrafstasjoner rundt om i landet knyttet de ulike landsdelene sammen på en helt ny måte, men som man ser av figur 6 og 7 i kapittel 1.5, var det særlig fra 1880-årene og utover at telegrafen kombinert med den økende

avisdistribusjonen for alvor fikk stor oppslutning blant befolkningen. Dette medførte at flere fikk med seg nyhetene, og på den måten var det lettere å nå ut til et større publikum i situasjoner der stor kollektiv offervilje var en nødvendighet. Da innsamlingsaksjonen for de stormskadelidte innbyggerne i Troms og Finnmark tok til vinteren 1882, ble dermed oppslutningen langt større enn hva man tidligere var vant med. Dette uttrykkes også i en av de statistiske rapportene fra innsamlingen som ble presentert i Morgenbladet utpå høsten samme år: «*Medens man under saadanne Omstændigheder i forrige Tider var nødt til at hjælpe sig selv, saagodt man kunde, blev der denne Gang appelleret til Landsmænds Godgjørenhed i større Skala end nogensinde tidligere*».²⁶⁹

Årsaken til dette var altså den omfattende nyhetsdekningen som sørget for at giverne i større grad ble knyttet tettere sammen med de nødlidende ofrene. Dette ser man blant annet ved at givergleden var langt større *utenfor* de berørte distriktene. Selv om lokalsamfunnet ofte stilte opp, avslører giverstatistikken at majoriteten av midlene kom fra personer som ikke hadde noen relasjon til de berørte, annet enn at de var hverandres medmennesker. De kjente hverandre ikke. De visste ikke hverandres navn. Dersom nyhetene ikke hadde vært til stede, ville heller ikke innsamlingene ha skjedd. Viljen til å yte hjelp var dermed et direkte resultat av at nyhetene omgikk øvrigheten i mye større grad enn før, samtidig som at nødssituasjonen ble fulgt i sanntid. Dette dannet grunnlaget for at de første økonomiske sikkerhetsnettene for nødlidende fiskeres etterlatte kunne ta form, og etter hvert utvikle seg til langt sikrere forsikringsinstanser for fremtiden.

²⁶⁹ Morgenbladet, 1882, nr. 310 A (9. november).

Litteraturliste

Forkortelser:

AIN: Arkiv i Nordland.
NOS: Norges offisielle statistikk
SAB: Statsarkivet i Bergen.
SAT: Statsarkivet i Trondheim.
SATØ: Statsarkivet i Tromsø.
SSB: Statistisk Sentralbyrå.
RA: Riksarkivet.

Arkivmateriale:

- AIN, A-14/107: Hjelpfondet for forulykkede nordlandske Fiskeres Efterladte.
- AIN, NA024: Nordland Fylkes Fiskarlag, 251: Saksarkiv og saker etter emne, L0163: 3.2.0.3. Fiskernes Hjelpfond, 0001: Knap, Carl Johan, *Statuter for Lofotfiskernes Selvhjelpskasse* (Christiania: Rich. Andvords Papirhandel, 1891).
- AIN, K-18570.610: Værøy kommune. Fattigstyret, D: Sakarkiv ordnet etter organets hovedsystem, Da: Korrespondanse ordnet etter emne, L0001: Regnskap/Krohn-Hansen/Enke Kaspara/Korrespondanse.
- AIN, K-18570.610: Værøy kommune. Fattigstyret, 470: Liste over trygdemottakere, L0001.
- SAB / SAT / SATØ, ministerial- og klokkebøker for samtlige prestegjeld.
- SAT, A-0499: Fylkesmannen i Nordland, 1.1: Første avlevering, Ø: Diverse, Øc: Forlis og ulykker, L0004: Stormulykken i Lofoten. Protokoller for hjelpekomiteen i Christiania og protokoller med innsamlingslister. Gl. nr. 962.
- SAT, A-0499: Fylkesmannen i Nordland, 1.1: Første avlevering, Ø: Diverse, Øc: Forlis og ulykker, L0005: Stormulykken i Lofoten. Dokumenter i forb. med innsamlingsaksjon. Gl. nr. 963-964.
- SAT, A-6224: Oppsynssjefen ved Lofotfisket, D: Pakkesaker, L0002: Korrespondanse innen oppsynet.
- SAT, A-6224: Oppsynssjefen ved Lofotfisket, D: Pakkesaker, L0010: Annen korrespondanse.
- SAT, A-6224: Oppsynssjefen ved Lofotfisket, D: Pakkesaker, L0173: Lofotfiskernes selvhjelpskasse.
- SAT, A-6224: Oppsynssjefen ved Lofotfisket, D: Pakkesaker, L0178: Lofotfiskernes selvhjelpskasse.
- RA, folketellingene 1865, 1875, 1891, 1900, 1910 og 1920.
- Vega kommune, Fiskerimantall 1913 (uordnet arkiv).

Artikler:

- Coldevin, Axel. «Trekk av Lofotfiskets Historie». *Lofotfisket: smådrift eller storbruk i nye former*, redigert av Kåre Fasting, s. 29-66. Trondheim: F. Bruns Bokhandels Forlag, 1946.
- Dahl, Jens O. «Om Baadassurance». *Norsk Fiskeritidende* 27 (1908): 106-115.
- Fulsås, Narve. «Kva er gale med det historiske kjeldeomgrepet?». *Historisk Tidsskrift*, vol. 80, nr. 2 (2001), s. 231-246.
- Bratrein, Håvard Dahl. «Nordnorsk kystkultur i nyere tid: Jordbruk og fiske som nordnorske næringer – integrasjon og desintegrasjon». *Museumsnettverket 5: Kystsamfunnets materielle kultur*, vol. 5 (1995), s. 21-29.
- Buch, S. A. (red.). «En gjensidig forsikringsforening for fiskere». *Norsk Fiskeritidende*, vol. 8 (1889), s. 154-155.
- Buch, S. A. (red.). «Statuter for Søndmørsfiskernes Selvhjelpsforening 1888». *Norsk Fiskeritidende*, vol. 7 (1888), s. 111-113.
- Fleischer, J. «"Tryg", en gjensidig Forsikringsforening for Fiskere». *Norsk Fiskeritidende*, vol. 25 (1906), s. 530-531.
- Juel, Nils. «Gjensidige Selvhjelpsforeninger mellem Fiskere». *Norsk Fiskeritidende*, vol. 2 (1883), s. 20-25, 131-141 & 254-260.
- Juel, Nils. «Udkast til Love for en Fiskeri- og Selvhjelpsforening». *Norsk Fiskeritidende*, vol. 3 (1884), s. 139-153.
- Løkeberg, Sigurd. «Norsk dampskipspost: Litt historikk omkring vår første dampskipspost og datidens kommunikasjoner». *Frimerke-Ringen Posthorns småskrifter*, nr. 2 (1978).
- Sundt, Eilert. «Paa Havet». *Folkevennen*, vol. 10 (1861), s. 350-359 & 490-501.

Bøker:

- Alm, Paul. *Dette er norskekysten: Spredte trekk fra livet mellom holmer og skjær*. Oslo: Arne Gimnes Forlag, 1944.
- Berg, Ola. *Buksnes bygdebok*. 1. bind. Bodø: Bodø Boktrykkeri, 1975.
- Berg, Per. *Hol Bygdebok*. Bodø: Nordland Boktrykkeri, 1971.
- Bjørnstad, Hans J. *Av lofotfiskerens saga: Myten på nært hold*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1970.
- Bugge, F. *Den norske Statstelegrafs Grunnleggelse og Vækst*. Christiania: [F. Bugge], 1890.
- Bull, N. R. & Leganger, N. F. (red.). *Norges Statskalender for Aaret 1912*. Kristiania: H. Aschehoug & Co., 1912, s. 1278.
- Dass, Petter. *Nordlands Trompet*. København: Friderich Jacobsen Bruun, 1739.
- Eriksen, A. E. & Paulsen, P. A. *Norsk Læsebog*. 3. bind. Kristiania: W. C. Fabritius, 1878.
- Fulsås, Narve. *Havet døden og vëret*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2003.
- Færden, K. *Forsikringsvesenets historie i Norge 1814-1914*. Oslo: [K. Færden], 1967.
- Gjensidige (red.). *Gjensidige gjennom hundre år*. 1. & 2. bind. Oslo: Grøndahl & Sønns Boktrykkeri, 1947.
- Grønsdal, H. *Læsebog for Almue- og Borgerskoler*. 2. bind. Bergen: F. Beyer, 1874.
- Grønkaug, Hans Anton (red.). *Titranulykka: Natta mellom 13. og 14. oktober 1899: Et minneskriv i forbindelse med 100-årsmarkeringa i 1999*. Trondheim: Strindheim Trykkeri AL, 1999.
- Hagerup, A & Lassen, H. *Norsk Læsebog for Mellemklasserne*. Christiania: J. W. Cappelens Forlag, 1865.
- Hjort, Johan. *Om Ulykkesforsikring for norske Fiskere*. Bergen: A/S John Griegs Bogtrykkeri, 1907.
- Høeg, Tom Arbo (red.). *Norske aviser 1763-1969: En bibliografi*, 1. bind (Oslo: Universitetsbiblioteket, 1973).
- Høeg, Tom Arbo (red.). *Norske aviser 1763-1969: En bibliografi*, 2. bind. (Oslo: Universitetsbiblioteket, 1974).
- Høyer, Svennik. *Pressen mellom teknologi og samfunn: Norske og internasjonale perspektiver på pressehistorien fra Gutenberg til vår tid*. Oslo: Universitetsforlaget, 1995.
- Jacobsen, Ingebjørg Stene & Toft, Bjørn M. "*Adle e' gåne*": *Nedtegnelser om tragedien som rammet øysamfunnet Røvær fredag, den 13. oktober 1899*. Haugesund: Akademisk Fagforlag AS, 1999.
- Jensen, P. A. *Læsebog for Folkeskolen og Folkehjemmet: Tredie Skoletrin*. Kristiania: J. W. Cappelens Forlag, 1863.
- Kværne, Gunder. *Innføring i samfunnets økonomi*, 4. utg. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1979.
- Leegaard, Michael (red.). *Havnevesenets historie*. Kristiania: Centraltrykkeriet, 1914.
- Løkke, Jakob & Schive, Chr. *Læsebog i Modersmaalet for Middelskolen: Første Afdeling: For de lavere Klasser*. Christiania: J. W. Cappelens Forlag, 1879.
- Moursund, Reidar. *Sandsundvær-ulykken 22. januar 1901*. Hefte. [R. Moursund] 2000.
- Nygård, Kristian. *Titran-ulykka: Natta mellom 13. og 14. oktober 1899*. Trondheim: F. Bruns Bokhandels Forlag, 1949.
- Paulsen, P. I. *Norges Love*. 2. bind. Kristiania: H. Aschehoug & Co., 1908, s. 1206-1210.
- Schulze, Hans. *Fra Lofoten og Solør*. Christiania: J. W. Cappelens Forlag, 1865.
- Sundt, Eilert. *Paa Havet: Fjerde Aars-Beretning om Forlis i Trømsø Bispedømme, for Aaret 1864*. Kristiania: P. T. Mallings Bogtrykkeri, 1865.
- Solhaug, Trygve. *De norske fiskeriers historie 1815-1880*, 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget, 1983.
- Østen, Sverre. *Hva dagene vet: om tro og overtro, vær og varsler, livet og kjærligheten*. Oslo: Ernst G. Mortensens Forlag, 1988.

Avhandlinger:

- Grande, Jan Groven. *Modernisering og risiko: Beretninger om fisket i Lofoten ca. 1814-1884*. Hovedoppgave. NTNU: Senter for teknologi og samfunn. 1996.
- Løkeberg, Stian Myrabø. *Stormens brutaliteter*. Bacheloroppgave. Universitetet i Sørøst-Norge. 2021.

Amts- og stortingsforhandlinger:

- Nordland Fylkeskommune. Fylkestinget, «Næringskomiteens Indstilling i Sag Nr. 22: Om Dannelsen af et Understøttelsesfond for nødlidende Fiskere som lide Skade ved Storm». *Nordlands Amtsformandskabs Forhandlinger for Aaret 1885* (1885), s. 54-56.
- Nordland Fylkeskommune. Fylkestinget, «Næringskomiteens Indstilling i Sag Nr. 74: Om Stormskadefondet». *Nordlands Amtsformandskabs Forhandlinger for Aaret 1886* (1886), s. 112-113.
- Nordland Fylkeskommune. Fylkestinget, «Bilag 66. Skrivelse fra Amtmanden om nordlandske Fiskeres Stormskadefond, dat. 13 Juli 1886». *Nordlands Amtsformandskabs Forhandlinger for Aaret 1886* (1886), s. 179.
- Nordland Fylkeskommune. Fylkestinget, «Næringskomiteens Indstilling i Sag No. 46: Om nordlandske Fiskeres Stormskadefond». *Nordlands Amtsformandskabs Forhandlinger for Aaret 1887* (1887), s. 15.
- Nordland Fylkeskommune. Fylkestinget, «Næringskomiteens Indstilling i Sag No. 27: Om "Nordlandske Fiskeres Stormskadefond"». *Nordlands Amtsformandskabs Forhandlinger for Aaret 1888* (1888), s. 47.
- Nordland Fylkeskommune. Fylkestinget, «Næringskomiteens Indstilling i Sag Nr. 58: Forestilling fra Fiskeriinspektør Dahl om Indkjøb og Fordeling af hans Afhandling: "Om gjensidig Forsikring for Fiskere"». *Nordlands Amtsformandskabs Forhandlinger for Aaret 1889* (1889), s. 52-53.
- Nordland Fylkeskommune. Fylkestinget, «Næringskomiteens Indstilling i Sag Nr. 67: Om Stormskadefondets Status». *Nordlands Amtsformandskabs Forhandlinger for Aaret 1889* (1889), s. 84.
- Nordland Fylkeskommune. Fylkestinget, «Næringskomiteens Indstilling i Sag Nr. 27: Om Stormskadefondets Status». *Nordlands Amtsformandskabs Forhandlinger for Aaret 1890* (1890), s. 46.
- Nordland Fylkeskommune. Fylkestinget, «Næringskomiteens Indstilling i Sag Nr. 38: Om Nordlandske Fiskeres Stormskadefond». *Nordlands Amtsformandskabs Forhandlinger for Aaret 1891* (1891), s. 25.
- Nordland Fylkeskommune. Fylkestinget, «Næringskomiteens Indstilling i Sag Nr. 46: Om Nordlandske Fiskeres Stormskadefond». *Nordlands Amtsformandskabs Forhandlinger for Aaret 1892* (1892), s. 16.
- Nordland Fylkeskommune. Fylkestinget, «Næringskomiteens Indstilling i Sag Nr. 70: Om Nordlandske Fiskeres Stormskadefond». *Nordlands Amtsformandskabs Forhandlinger for Aaret 1893* (1893), s. 44-45.
- Nordland Fylkeskommune. Fylkestinget, «Valgkomiteens Indstilling i Sag Nr. 100: Om Valg paa Medlemmer af Bestyrelsen af et Hjælpfond for forulykkede nordlandske Fiskere». *Nordlands Amtsformandskabs Forhandlinger for Aaret 1893* (1893), s. 159-160.
- Nordland Fylkeskommune. Fylkestinget, «Næringskomiteens Indstilling i Sag No. 52: Om Nordlandske Fiskeres Stormskadefond». *Nordlands Amtsthings Forhandlinger for Aaret 1894* (1894), s. 35-36.
- Stortinget, «Om Udfærdigelse af en Lov ang. Skreifiskerierne i Lofoten» (Oth. Prp. Nr. 22). *Kongeriget Norges fem og firtiende ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1896: Kongelige Propositioner og Meddelelser fremsatte for fem og firtiende ordentlige Storting i 1896*, vol. 45, nr. 3b (1896).
- Stortinget, «Indstilling fra den forenede næringskomite nr. 1 og socialkomiteen angaaende udfærdigelse af en lov om ulykkesforsikring for fiskere» (Indst. O. II.). *Kongeriget Norges syv og femtiende ordentlige Stortings forhandlinger 1908: Indstillinger til Odelstinget og beslutninger af Odelstinget og Lagtinget*, vol. 57, nr. 6b (1908).
- Stortinget, «Indstilling fra den forenede næringskomite nr. 1 og socialkomiteen angaaende forandringer i og tillæg til lov om ulykkesforsikring for fiskere av 8de august 1908» (Indst. O. nr. 83). *Kongeriget Norges sekstiende ordentlige Stortings forhandlinger 1911: Indstillinger til Odelstinget og beslutninger av Odelstinget og Lagtinget*, vol. 60, nr. 6b (1911).
- Stortinget, «Indstilling fra den forsterkede næringskomite nr. 1 om lov om forandringer i og tillæg til lov om ulykkesforsikring for fiskere» (Indst. O. XIX). *Kongeriket Norges fireogsekstiende ordentlige Stortings forhandlinger 1915: Indstillinger til Odelstinget og beslutninger av Odelstinget og Lagtinget*, vol. 64, nr. 6b (1915).

Avisartikler:

Samtlige er gjengitt i fotnotene.

Lofotberetninger:

- Motzfeldt, Ketil. *Om Lofotfiskeriet: Aar 1859*. Christiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1859).
- Olsen, Hjalmar. *Om Lofotfiskeriet: Aar 1860*. Christiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1860).
- Olsen, Hjalmar. *Om Lofotfiskeriet: Aar 1861*. Christiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1861).
- Olsen, Hjalmar. *Om Lofotfiskeriet: Aar 1862*. Christiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1862).
- Olsen, Hjalmar. *Om Lofotfiskeriet: Aar 1863*. Christiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1863).
- Olsen, Hjalmar. *Om Lofotfiskeriet: Aar 1864*. Christiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1864).
- Olsen, Hjalmar. *Om Lofotfiskeriet: Aar 1865*. Christiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1865).
- Olsen, Hjalmar. *Om Lofotfiskeriet: Aar 1866*. Christiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1866).
- Olsen, Hjalmar. *Om Lofotfiskeriet: Aar 1867*. Christiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1867).
- Olsen, Hjalmar. *Om Lofotfiskeriet: Aar 1868*. Christiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1868).
- Olsen, Hjalmar. *Om Lofotfiskeriet: Aar 1869*. Christiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1869).
- Olsen, Hjalmar. *Om Lofotfiskeriet: Aar 1870*. Christiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1870).
- Olsen, Hjalmar. *Om Lofotfiskeriet: Aar 1871*. Christiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1871).
- Olsen, Hjalmar. *Om Lofotfiskeriet: Aar 1872*. Christiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1872).
- Olsen, Hjalmar. *Om Lofotfiskeriet: Aar 1873*. Christiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1873).
- Rye, Diderik Hegermann. *Om Lofotfiskeriet: Aar 1874*. Christiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1874).
- Juel, Nils. *Om Lofotfiskeriet: Aar 1875*. Christiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1875).
- Juel, Nils. *Om Lofotfiskeriet: Aar 1876*. Christiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1876).
- Juel, Nils. *Om Lofotfiskeriet: Aar 1877*. Christiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1877).
- Juel, Nils. *Om Lofotfiskeriet: Aar 1878*. Christiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1878).
- Juel, Nils. *Lofotfiskeriet: 1879*. Kristiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1879).
- Juel, Nils. *Lofotfiskeriet: 1880*. Kristiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1880).
- Juel, Nils. *Lofotfiskeriet: 1881*. Kristiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1881).
- Brodtkorb, Tobias Severin. *Lofotfiskeriet: 1882*. Trondhjem: Oppsynet ved Lofotfisket (1882).
- Brodtkorb, Tobias Severin & Knap, Carl Johan. *Lofotfiskeriet: 1883*. Trondhjem: Oppsynet ved Lofotfisket (1883).
- Knap, Carl Johan. *Lofotfiskeriet: 1884*. Kristiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1884).
- Knap, Carl Johan. *Lofotfiskeriet: 1885*. Kristiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1885).
- Knap, Carl Johan. *Lofotfiskeriet: 1886*. Kristiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1886).
- Knap, Carl Johan. *Lofotfiskeriet: 1887*. Kristiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1887).
- Knap, Carl Johan. *Lofotfiskeriet: 1888*. Kristiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1888).
- Knap, Carl Johan. *Lofotfiskeriet: 1889*. Kristiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1889).
- Knap, Carl Johan. *Lofotfiskeriet: 1890*. Kristiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1890).
- Knap, Carl Johan. *Lofotfiskeriet: 1891*. Kristiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1891).
- Knap, Carl Johan. *Lofotfiskeriet: 1892*. Kristiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1892).
- Knap, Carl Johan. *Lofotfiskeriet: 1893*. Kristiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1893).
- Knap, Carl Johan. *Lofotfiskeriet: 1894*. Kristiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1894).
- Knap, Carl Johan. *Lofotfiskeriet: 1895*. Kristiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1895).
- Knap, Carl Johan. *Lofotfiskeriet: 1896*. Kristiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1896).
- Knap, Carl Johan. *Lofotfiskeriet: 1897*. Kristiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1897).
- Hansen, Richard. *Lofotfiskeriet: 1898*. Kristiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1898).
- Hansen, Richard. *Lofotfiskeriet: 1899*. Kristiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1899).
- Hansen, Richard. *Lofotfiskeriet: 1900*. Kristiania: Oppsynet ved Lofotfisket (1900).
- Hansen, Richard. *Lofotfiskeriet: 1901*. Bergen: Oppsynet ved Lofotfisket (1901).
- Hansen, Richard. *Lofotfiskeriet: 1902*. Bergen: Oppsynet ved Lofotfisket (1902).
- Hansen, Richard. *Lofotfiskeriet: 1903*. Bergen: Oppsynet ved Lofotfisket (1903).
- Hansen, Richard. *Lofotfiskeriet: 1904*. Bergen: Oppsynet ved Lofotfisket (1904).
- Hansen, Richard. *Lofotfiskeriet: 1905*. Bergen: Oppsynet ved Lofotfisket (1905).

- Hansen, Richard. *Lofotfiskeriet: 1906*. Bergen: Oppsynet ved Lofotfisket (1906).
- Hansen, Richard. *Lofotfiskeriet: 1907*. Bergen: Oppsynet ved Lofotfisket (1907).
- Hansen, Richard. *Lofotfiskeriet: 1908*. Bergen: Oppsynet ved Lofotfisket (1908).
- Hansen, Richard. *Lofotfiskeriet: 1909*. Bergen: Oppsynet ved Lofotfisket (1909).
- Hansen, Richard. *Lofotfiskeriet: 1910*. Bergen: Oppsynet ved Lofotfisket (1910).
- Hansen, Richard. *Lofotfiskeriet: 1911*. Bergen: Oppsynet ved Lofotfisket (1911).
- Hansen, Richard. *Lofotfiskeriet: 1912*. Bergen: Oppsynet ved Lofotfisket (1912).
- Hansen, Richard. *Lofotfiskeriet: 1913*. Bergen: Oppsynet ved Lofotfisket (1913).
- Hansen, Richard. *Lofotfiskeriet: 1914*. Bergen: Oppsynet ved Lofotfisket (1914).
- Hansen, Richard. *Lofotfiskeriet: 1915*. Bergen: Oppsynet ved Lofotfisket (1915).
- Hansen, Richard. *Lofotfiskeriet: 1916*. Bergen: Oppsynet ved Lofotfisket (1916).

Norges offentlige statistikk:

- NOS, *Beretninger om Norges Fiskerier i Aaret 1868*, 1. rekke, C. nr. 9. Christiania: Departementet for det Indre (1870).
- NOS, *Beretninger om Norges Fiskerier i Aaret 1869*, 1. rekke, C. nr. 9. Christiania: Departementet for det Indre (1871).
- NOS, *Beretninger om Norges Fiskerier i Aaret 1870*, 1. rekke, C. nr. 9. Christiania: Departementet for det Indre (1872).
- NOS, *Beretninger om Norges Fiskerier i Aaret 1871*, 1. rekke, C. nr. 9. Christiania: Departementet for det Indre (1873).
- NOS, *Beretninger om Norges Fiskerier i Aaret 1872*, 1. rekke, C. nr. 9. Christiania: Departementet for det Indre (1874).
- NOS, *Beretninger om Norges Fiskerier i Aarene 1873 og 1874 samt Oversigter over Udbyttet af samme Fiskerier i Aarene 1866-1874*, 1. rekke, C. nr. 9. Christiania: Departementet for det Indre (1876).
- NOS, *Beretninger om Norges Fiskerier i Aaret 1875*, 1. rekke, C. nr. 9. Christiania: SSB (1877).
- NOS, *Statistik over Norges Fiskerier i Aaret 1876 samt Beretninger angaaende deres Drift m. v.*, 1. rekke, C. nr. 9. Kristiania: SSB (1879).
- NOS, *Statistik over Norges Fiskerier i Aaret 1877 samt Beretninger angaaende deres Drift m. v.*, 1. rekke, C. nr. 9. Kristiania: SSB (1879).
- NOS, *Statistik over Norges Fiskerier i Aaret 1878 tilligemed en Oversigt over Fiskeristatistikens Resultater for Aarene 1869-78*, 1. rekke, C. nr. 9. Kristiania: SSB (1880).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Fiskerier i Aaret 1879 samt Beretninger angaaende deres Drift m. v.*, 2. rekke, C. nr. 9. Kristiania: SSB (1881).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Fiskerier i Aaret 1880 samt Beretninger angaaende deres Drift m. v.*, 2. rekke, C. nr. 9. Kristiania: SSB (1882).
- NOS, *Statistics of the Sea Fisheries of Norway during the year 1881 with retrospective statistical tables relating to the sea fisheries in the years 1866-1881*, 2. rekke, C. nr. 9. Christiania: SSB (1883).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Fiskerier i Aaret 1882 samt Beretninger angaaende deres Drift m. v.*, 2. rekke, C. nr. 9. Kristiania: SSB (1884).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Fiskerier i Aaret 1883 samt Beretninger angaaende deres Drift m. v.*, 2. rekke, C. nr. 9. Kristiania: SSB (1884).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Fiskerier i Aaret 1884 samt Beretninger angaaende deres Drift m. v.*, 3. rekke, nr. 11. Kristiania: SSB (1885).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Fiskerier i Aaret 1885 samt Beretninger angaaende deres Drift m. v.*, 3. rekke, nr. 29. Kristiania: SSB (1886).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Fiskerier i Aaret 1886 samt Beretninger angaaende deres Drift m. v.*, 3. rekke, nr. 49. Kristiania: SSB (1887).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Fiskerier i Aaret 1887 samt Beretninger angaaende deres Drift m. v.*, 3. rekke, nr. 81. Kristiania: SSB (1889).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Fiskerier i Aaret 1888 samt Beretninger angaaende deres Drift m. v.*, 3. rekke, nr. 99. Kristiania: SSB (1889).

- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Fiskerier i Aaret 1889 samt Beretninger angaaende deres Drift m. v.*, 3. rekke, nr. 120. Kristiania: SSB (1890).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Fiskerier i Aaret 1890 samt Beretninger angaaende deres Drift m. v.*, 3. rekke, nr. 142. Kristiania: SSB (1891).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Fiskerier i Aaret 1891 samt Beretninger angaaende deres Drift tilligemed en tabellarisk Oversigt for Aarene 1880-1891*, 3. rekke, nr. 163. Kristiania: SSB (1892).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Fiskerier i Aaret 1892 samt Beretninger angaaende deres Drift m. v.*, 3. rekke, nr. 183. Kristiania: SSB (1893).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Fiskerier i Aaret 1893 samt Beretninger angaaende deres Drift m. v.*, 3. rekke, nr. 203. Kristiania: SSB (1894).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Fiskerier i Aaret 1894*, 3. rekke, nr. 225. Kristiania: SSB (1895).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Fiskerier i Aaret 1895*, 3. rekke, nr. 250. Kristiania: SSB (1896).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Fiskerier i Aaret 1896*, 3. rekke, nr. 281. Kristiania: SSB (1897).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Fiskerier i Aaret 1897*, 3. rekke, nr. 298. Kristiania: SSB (1898).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Fiskerier i Aaret 1898*, 3. rekke, nr. 325. Kristiania: SSB (1899).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Fiskerier i Aaret 1899*, 3. rekke, nr. 345. Kristiania: SSB (1900).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Fiskerier i Aaret 1900*, 4. rekke, nr. 21. Kristiania: Norges Fiskeristyreelse (1901).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Fiskerier i Aaret 1901*, 4. rekke, nr. 49. Kristiania: Norges Fiskeristyreelse (1902).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Fiskerier i Aaret 1902*, 4. rekke, nr. 76. Kristiania: Norges Fiskeristyreelse (1903).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Fiskerier i Aaret 1903*, 4. rekke, nr. 101. Kristiania: Norges Fiskeristyreelse (1904).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Fiskerier i Aaret 1904*, 4. rekke, nr. 123. Kristiania: Norges Fiskeristyreelse (1905).
- NOS, *Norges Fiskerier 1905*, 5. rekke, nr. 19. Kristiania: Fiskeridirektøren (1906).
- NOS, *Norges Fiskerier 1906*, 5. rekke, nr. 46. Kristiania: Fiskeridirektøren (1907).
- NOS, *Norges Fiskerier 1907*, 5. rekke, nr. 69. Kristiania: Fiskeridirektøren (1908).
- NOS, *Norges Fiskerier 1908*, 5. rekke, nr. 100. Kristiania: Fiskeridirektøren (1909).
- NOS, *Norges Fiskerier 1909*, 5. rekke, nr. 127. Kristiania: Fiskeridirektøren (1910).
- NOS, *Norges Fiskerier 1910*, 5. rekke, nr. 150. Kristiania: Fiskeridirektøren (1911).
- NOS, *Norges Fiskerier 1911*, 5. rekke, nr. 186. Kristiania: Fiskeridirektøren (1913).
- NOS, *Norges Fiskerier 1912*, 5. rekke, nr. 220. Kristiania: Fiskeridirektøren (1914).
- NOS, *Norges Fiskerier 1913*, 6. rekke, nr. 28. Kristiania: Fiskeridirektøren (1915).
- NOS, *Norges Fiskerier 1914*, 6. rekke, nr. 74. Kristiania: Fiskeridirektøren (1916).
- NOS, *Norges Fiskerier 1915*, 6. rekke, nr. 115. Kristiania: Fiskeridirektøren (1917).
- NOS, *Norges Fiskerier 1916*, 6. rekke, nr. 182. Kristiania: Fiskeridirektøren (1920).
- NOS, *Fiskerforsikringen for aar 1909: Statistik vedrørende ulykkesforsikringen for fiskere*, 5. rekke, nr. 108. Kristiania: Riksforsikringsanstalten (1910).
- NOS, *Fiskerforsikringen for aar 1910: Statistik vedrørende ulykkesforsikringen for fiskere*, 5. rekke, nr. 138. Kristiania: Riksforsikringsanstalten (1911).
- NOS, *Fiskerforsikringen for aar 1911. Statistik vedrørende ulykkesforsikringen for fiskere*, 5. rekke, nr. 180. Kristiania: Riksforsikringsanstalten (1912).
- NOS, *Fiskerforsikringen for aar 1912. Statistik vedrørende ulykkesforsikringen for fiskere*, 5. rekke, nr. 214. Kristiania: Riksforsikringsanstalten (1913).
- NOS, *Fiskerforsikringen for aar 1913. Statistik vedrørende ulykkesforsikringen for fiskere*, 6. rekke, nr. 21. Kristiania: Riksforsikringsanstalten (1914).
- NOS, *Fiskerforsikringen for aaret 1914. Statistik vedrørende ulykkesforsikringen for fiskere og fangstmænd samt for de i smaaskibsfart beskæftigede personer*, 6. rekke, nr. 54. Kristiania: Riksforsikringsanstalten (1915).
- NOS, *Fiskerforsikringen for aaret 1915: Statistik vedrørende ulykkesforsikringen for fiskere og fangstmænd samt for de i smaaskibsfart beskæftigede personer*, 6. rekke, nr. 88. Kristiania: Riksforsikringsanstalten (1916).
- NOS, *Fiskerforsikringen for aaret 1916: Ulykkesforsikring for fiskere m. v.*, 6. rekke, nr. 119. Kristiania: Riksforsikringsanstalten (1917).

- NOS, *Statistiske Opgaver vedkommende det norske Postvæsen for Aaret 1876*, 1. rekke, F. nr. 2. Christiania: Marine- og Post-Departementet (1878).
- NOS, *Statistiske Opgaver vedkommende det norske Postvæsen for Aaret 1877*, 1. rekke, F. nr. 2. Christiania: Marine- og Post-Departementet (1878).
- NOS, *Statistiske Opgaver vedkommende det norske Postvæsen for Aaret 1878*, 1. rekke, F. nr. 2. Christiania: Marine- og Post-Departementet (1879).
- NOS, *Statistiske Opgaver vedkommende det norske Postvæsen for Aaret 1879*, 1. rekke, F. nr. 2. Christiania: Marine- og Post-Departementet (1880).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Postvæsen for Aaret 1880*, 2. rekke, F. nr. 2. Kristiania: Marine- og Post-Departementet (1881).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Postvæsen for Aaret 1881*, 2. rekke, F. nr. 2. Kristiania: Marine- og Post-Departementet (1882).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Postvæsen for Aaret 1882*, 2. rekke, F. nr. 2. Kristiania: Marine- og Post-Departementet (1883).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Postvæsen for Aaret 1883*, 2. rekke, F. nr. 2. Kristiania: Marine- og Post-Departementet (1884).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Postvæsen for Aaret 1884*, 3. rekke, nr. 3. Kristiania: Departementet for det Indre, Poststyrelsen (1885).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Postvæsen for Aaret 1885*, 3. rekke, nr. 26. Kristiania: Departementet for det Indre, Poststyrelsen (1886).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Postvæsen for Aaret 1886*, 3. rekke, nr. 47. Kristiania: Departementet for det Indre, Poststyrelsen (1887).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Postvæsen for Aaret 1887*, 3. rekke, nr. 66. Kristiania: Departementet for det Indre, Poststyrelsen (1888).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Postvæsen for Aaret 1888*, 3. rekke, nr. 87. Kristiania: Departementet for det Indre, Poststyrelsen (1889).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Postvæsen for Aaret 1889*, 3. rekke, nr. 115. Kristiania: Departementet for det Indre, Poststyrelsen (1890).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Postvæsen for Aaret 1890*, 3. rekke, nr. 140. Kristiania: Departementet for det Indre, Poststyrelsen (1891).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Postvæsen for Aaret 1891*, 3. rekke, nr. 160. Kristiania: Departementet for det Indre, Poststyrelsen (1892).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Postvæsen for Aaret 1892*, 3. rekke, nr. 179. Kristiania: Departementet for det Indre, Poststyrelsen (1893).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Postvæsen for Aaret 1893*, 3. rekke, nr. 201. Kristiania: Departementet for det Indre, Poststyrelsen (1894).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges Postvæsen for Aaret 1894*, 3. rekke, nr. 221. Kristiania: Departementet for det Indre, Poststyrelsen (1895).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges postvæsen for aaret 1895*, 3. rekke, nr. 247. Kristiania: Departementet for de offentlige arbeider, Poststyrelsen (1896).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges postvæsen for aaret 1896*, 3. rekke, nr. 269. Kristiania: Departementet for de offentlige arbeider, Poststyrelsen (1897).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges postvæsen for aaret 1897*, 3. rekke, nr. 295. Kristiania: Departementet for de offentlige arbeider, Poststyrelsen (1898).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges postvæsen for aaret 1898*, 3. rekke, nr. 323. Kristiania: Departementet for de offentlige arbeider, Poststyrelsen (1899).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges postvæsen for aaret 1899*, 3. rekke, nr. 338. Kristiania: Departementet for de offentlige arbeider, Poststyrelsen (1900).
- NOS, *Tabeller vedkommende Norges postvæsen for aaret 1900*, 4. rekke, nr. 15. Kristiania: Departementet for de offentlige arbeider, Poststyrelsen (1901).

- NOS, *Den norske Statstelegrafs Statistik for 1886*, 3. rekke, nr. 46. Kristiania: Departementet for det Indre, Telegraf-Direktøren (1887).
- NOS, *Den norske Statstelegrafs Statistik for 1887*, 3. rekke, nr. 67. Kristiania: Departementet for det Indre, Telegraf-Direktøren (1888).
- NOS, *Den norske Statstelegrafs Statistik for 1888*, 3. rekke, nr. 90. Kristiania: Departementet for det Indre, Telegraf-Direktøren (1889).
- NOS, *Den norske Statstelegrafs Statistik for 1889*, 3. rekke, nr. 109. Kristiania: Departementet for det Indre, Telegraf-Direktøren (1890).
- NOS, *Den norske Statstelegrafs Statistik for 1890*, 3. rekke, nr. 139. Kristiania: Departementet for det Indre, Telegraf-Direktøren (1891).
- NOS, *Den norske Statstelegrafs Statistik for 1891*, 3. rekke, nr. 158. Kristiania: Departementet for det Indre, Telegraf-Direktøren (1892).
- NOS, *Den norske Statstelegrafs Statistik for 1892*, 3. rekke, nr. 176. Kristiania: Departementet for det Indre, Telegraf-Direktøren (1893).
- NOS, *Den norske Statstelegrafs Statistik for 1893*, 3. rekke, nr. 200. Kristiania: Departementet for det Indre, Telegraf-Direktøren (1894).
- NOS, *Den norske Statstelegrafs Statistik for 1894*, 3. rekke, nr. 226. Kristiania: Departementet for det Indre, Telegrafstyrelsen (1895).
- NOS, *Den norske Rigestelegrafs Statistik for 1895*, 3. rekke, nr. 242. Kristiania: Departementet for det Indre, Telegrafstyrelsen (1896).
- NOS, *Den norske Rigestelegrafs Statistik for 1896*, 3. rekke, nr. 263. Kristiania: Departementet for de offentlige Arbeider, Telegrafstyrelsen (1897).
- NOS, *Den norske Rigestelegrafs Statistik for 1897*, 3. rekke, nr. 294. Kristiania: Departementet for de offentlige Arbeider, Telegrafstyrelsen (1898).
- NOS, *Den norske Rigestelegrafs Statistik for 1898*, 3. rekke, nr. 318. Kristiania: Departementet for de offentlige Arbeider, Telegrafstyrelsen (1899).
- NOS, *Den norske Rigestelegrafs Statistik for 1899 og 1ste Kvartal 1900*, 4. rekke, nr. 3. Kristiania: Departementet for de offentlige Arbeider, Telegrafstyrelsen (1901).
- NOS, *Det norske Telegrafvæsens Statistik for Terminen 1ste April 1900-31ste Mars 1901*, 4. rekke, nr. 28. Kristiania: Den kgl. norske Regjerings Departement for de offentlige Arbeider, Telegrafstyrelsen (1902).
- NOS, *Beretninger om Amternes Økonomiske Tilstand i Femaaret 1881-1885*, 3. rekke, nr. 102, 2. bind: Stavanger-Finmarken. Kristiania: SBB (1890).
- NOS, *Fattigstatistik for 1880*, 2. rekke, A. nr. 2. Kristiania: Departementet for Kirke- og Undervisningsvæsenet (1884).
- NOS, *Tabeller over Folkemængden i Norge den 31te December 1855 samt over de i Tidsummet 1846-1855 Ægteviiede, Fødte og Døde* [i seien Statistiske tabeller for Kongeriget Norge (ST) (Utg. 1838-1860)].
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aarene 1856-1865*, 1. rekke, C. nr. 1. Christiania: Departementet for det Indre (1869).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aaret 1866*, 1. rekke, C. nr. 1. Christiania: Departementet for det Indre (1869).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aaret 1867*, 1. rekke, C. nr. 1. Christiania: Departementet for det Indre (1870).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aaret 1868*, 1. rekke, C. nr. 1. Christiania: Departementet for det Indre (1870).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aaret 1869*, 1. rekke, C. nr. 1. Christiania: Departementet for det Indre (1872).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aaret 1870*, 1. rekke, C. nr. 1. Christiania: Departementet for det Indre (1873).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aaret 1871*, 1. rekke, C. nr. 1. Christiania: Departementet for det Indre (1875).

- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aaret 1872*, 1. række, C. nr. 1. Christiania: SSB (1876).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aaret 1873*, 1. række, C. nr. 1. Christiania: SSB (1877).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aaret 1874 tilligemed nogle Hovedopgaver for Aarene 1875-1878*, 1. række, C. nr. 1. Christiania: SSB (1879).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aaret 1875*, 1. række, C. nr. 1. Kristiania: SSB (1880).
- NOS, *Statistik over Folkemængdens Bevægelse i Aarene 1876-1880*, 2. række, C. nr. 1, hefte 2b: Sammendrag af Tabellerne for Aarene 1876-1880. Kristiania: SSB (1883).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aarene 1876-1880*, 2. række, C. nr. 1, hefte 2: Tabeller for Aaret 1877. Kristiania: SSB (1882).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aarene 1876-1880*, 2. række, C. nr. 1, hefte 3: Tabeller for Aaret 1878. Kristiania: SSB (1882).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aarene 1876-1880*, 2. række, C. nr. 1, hefte 4: Tabeller for Aaret 1879. Kristiania: SSB (1882).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aarene 1876-1880*, 2. række, C. nr. 1, hefte 5: Tabeller for Aaret 1880. Kristiania: SSB (1883).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aarene 1881-1885*, 2. række, C. nr. 1, hefte 1: Tabeller for Aaret 1881. Kristiania: SSB (1884).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aarene 1881-1885*, 2. række, C. nr. 1, hefte 2: Tabeller for Aaret 1882. Kristiania: SSB (1884).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aarene 1881-1885*, 3. række, nr. 12, hefte 3: Tabeller for Aaret 1883. Kristiania: SSB (1886).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aarene 1881-1885*, 3. række, nr. 30, hefte 4: Tabeller for Aaret 1884. Kristiania: SSB (1886).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aarene 1881-1885*, 3. række, nr. 52, hefte 5: Tabeller for Aaret 1885. Kristiania: SSB (1887).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aarene 1886-1890*, 3. række, nr. 100, hefte 1: Tabeller for Aaret 1886. Kristiania: SSB (1889).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aarene 1886-1890*, 3. række, nr. 110, hefte 2: Tabeller for Aaret 1887. Kristiania: SSB (1890).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aarene 1886-1890*, 3. række, nr. 131, hefte 3: Tabeller for Aaret 1888. Kristiania: SSB (1891).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aarene 1886-1890*, 3. række, nr. 155, hefte 4: Tabeller for Aaret 1889. Kristiania: SSB (1892).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aarene 1886-1890*, 3. række, nr. 167, hefte 5: Tabeller for Aaret 1890. Kristiania: SSB (1893).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aarene 1891-1895*, 3. række, nr. 211, hefte 1: Tabeller for Aaret 1891. Kristiania: SSB (1895).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aarene 1891-1895*, 3. række, nr. 234, hefte 2: Tabeller for Aaret 1892. Kristiania: SSB (1896).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aarene 1891-1895*, 3. række, nr. 280, hefte 3: Tabeller for Aaret 1893. Kristiania: SSB (1897).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aarene 1891-1895*, 3. række, nr. 302, hefte 4: Tabeller for Aaret 1894. Kristiania: SSB (1898).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aarene 1891-1895*, 3. række, nr. 311, hefte 5: Tabeller for Aaret 1895. Kristiania: SSB (1899).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aarene 1896-1900*, 4. række, nr. 6, hefte 1: Tabeller for Aaret 1896. Kristiania: SSB (1901).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aarene 1896-1900*, 4. række, nr. 8, hefte 2: Tabeller for Aaret 1897. Kristiania: SSB (1901).

- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aarene 1896-1900*, 4. rekke, nr. 17, hefte 3: Tabeller for Aaret 1898. Kristiania: SSB (1901).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aarene 1896-1900*, 4. rekke, nr. 42, hefte 4: Tabeller for Aaret 1899. Kristiania: SSB (1902).
- NOS, *Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aarene 1896-1900*, 4. rekke, nr. 64, hefte 5: Tabeller for Aaret 1900. Kristiania: SSB (1903).

Illustrasjonsbilder:

- Forbech, Ludvig. *Portrett av Fiskeriinspektør Jens O. Dahl*. Foto. Ca. 1900-1910. NM.F.004052-00001. Nordlandsmuseet. <https://digitaltmuseum.no/021016082018/portrett-av-fiskeriinspektor-jens-o-dahl>
- Norges Geografiske Oppmåling. *Telegraf Kart over Norge 1871*. Litografi. Spesielle kart 5-2. Kartverket. <https://www.kartverket.no/om-kartverket/historie/historiske-kart/soketreff/mitt-kart?mapId=15706>
- Ulfsten, Nikolai. *En strandvasker*. 1884. Oljemaleri. 110,5 x 182 cm. Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design. Oslo. <https://www.nasjonalmuseet.no/samlingen/objekt/NG.M.00425>
- Munch, A. *I Finmarken*. Diktheft med illustrasjoner. København: Nielsen & Lydiche, 1882.

Nettsider:

- Arkivverket, «Prestegjeld og sogn i Nordland». 04.07.2017. <https://www.arkivverket.no/slektsgranskning/historikk-for-prestegjeld-og-sogn/prestegjeld-og-sogn-i-nordland>
- Kjelaas, Arnstein. «Kaspara Johansdatter», *Arkiv i Nordland*. [29. november 2013] 11. mai 2022. <https://arkivinordland.no/fylkesleksikon/innhold/kommuner/varoy/kaspara-johansdatter.38014.aspx>
- Lysvold, Susanne Skjåstad. «1915: Folk i hele Norge mobiliserte for en fattig enke med fem barn», *NRK*. 22. desember 2013. <https://www.nrk.no/nordland/kasparas-skjebne-nadde-forsid-1.11423317>
- Løseth, Arnljot. «Fiskerbonden og eksportfiskeria», *Norgeshistorie*. 28. mars 2019 <https://www.norgeshistorie.no/bygging-av-stat-og-nasjon/1435-Fiskerbonden-og-eksportfiskeria.html>
- SSB. «Lofotfiskere. Fiskere, oppfisket kvantum og fangst pr. fisker. 1856-2000». u.å. 28. februar 2023. <https://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/ht-1005-402.html>

Intervjuer:

- Holand, Håkon P. *Sandsundvær-ulykken i 1901*. 12.01.1951. NRK Radio. Lydformat. <https://www.nb.no/items/53dabdb7d93178d3c6bc867f82a79ed6> & <https://www.nb.no/items/9a21ff76e6a71f5ff7ce121314edefa2>